

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ BİLİM DALI**

**AHMED EDİB VE VELED ÇELEBİ'NİN KUR'ÂN-I KERÎM ELİF-BÂSİ VE
KUR'ÂN-I KERÎM TİLÂVETİNE MEDHAL İSİMLİ ESERLERİ
(İNCELEME-METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet ÖZÜDOĞRU

DANIŞMAN: Doç. Dr. Ahmet GÖKDEMİR

**YALOVA
HAZİRAN-2022**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ BİLİM DALI

AHMED EDİB VE VELED ÇELEBİ'NİN KUR'ÂN-I KERÎM ELİF-BÂSİ VE
KUR'ÂN-I KERÎM TİLÂVETİNE MEDHAL İSİMLİ ESERLERİ (İNCELEME-
METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet ÖZÜDOĞRU
207213001

DANIŞMAN: Doç. Dr. Ahmet GÖKDEMİR

YALOVA
HAZİRAN-2022

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “**AHMED EDİB VE VELED ÇELEBİ’NİN KUR’ÂN-I KERÎM ELİF-BÂSİ VE KUR’ÂN-I KERÎM TİLÂVETİNE MEDHAL İSİMLİ ESERLERİ (İNCELEME-METİN)**” başlıklı bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi; tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu; tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı ve bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

İmza

Mehmet ÖZÜDOĞRU

ÖNSÖZ

Âlemleri yoktan var eden, bizlere sayısız nimetleri bahşeden, akıl gibi eşsiz bir nimeti insanoğluna vererek onu ilim-irfanla donatan, ona bilmediklerini ve kalemle yazmayı öğreten, dünya ve ahiret kurtuluşuna erdirmek için kitaplar ve elçiler gönderen Yüce Mevlâ'ya sonsuz hamd-ü senâ; peygamberlerin en şerefli ve bütün insanlığa “üsve-i hasene”yi öğretmek için gönderilmiş, iki cihan güneşi, Hz. Muhammed’e (sav) salât ve selâm olsun. Allah’ın rızası; Hz. Peygamber’in yolunu yol tutan, kutlu ashabın, tâbiîn ve tebe-i tâbiînin, ömürlerini ilim ve irfan yoluna adayan âlimlerin, bu inançla Kur’ân öğreticilerini yetiştirenlerin üzerine olsun.

Kur’ân-ı Kerîm’i çocuklara öğretmek amacıyla çeşitli eserler telif edilmiştir. Özellikle Osmanlılar gibi Arap olmayan toplumlar, çocuklarına Kur’ân’ı hatasız okumayı öğretmek amacıyla kolaylaştırıcı metotlar geliştirmişler ve bu amaçla *Elif-bâ cüzü* adı verilen eserler yazmışlardır. Teze konu olan Ahmed Edib ve Veled Çelebi’nin *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı* ve *Kur’ân-ı Kerîm Tilâvetine Medhal* isimli eserleri de Osmanlı’nın son zamanlarında ilk mektep talebelerine Kur’ân-ı Kerîm okumayı Osmanlıca ifadelerle basit bir anlatım tarzı kullanılarak öğretmek amacıyla yazılmıştır.

Çalışmanın, ömrünü Kur’ân yoluna adayan ve bu uğurda gayret gösterenlere katkı sağlamasını temenni ederim. Bu tezin oluşum aşamasında bizleri yalnız bırakmayan ve elinden gelen gayreti fazlasıyla bizlere sunan, danışman hocamız Doç. Dr. Ahmet Gökdemir ile katkılarıyla bizlere yol gösteren Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bağçıvan ve Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Uğur’a teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca tezin transkripsiyon aşamasında bizlere büyük katkı sunan Haseki eğitim görevlisi değerli hocamız İbrahim Çavdar’a, eser incelemesi aşamasında sık sık görüş, tavsiye ve önerilerine başvurduğumuz emekli Haseki kıraat eğitim hocalarımız Ramazan Pakdil ve Talip Akbal hocalarıma ayrı ayrı teşekkür eder Rabbimden ömürlerine bereket dilerim. Ayrıca üzerimizde pek çok emekleri bulunan hâfızlık hocamızdan bugüne kadar rahle-i tedrisinden geçtiğimiz bütün hocalarımıza şükranlarımı sunarım. Bu çalışma aşamasında beni sabırla destekleyen ve katkı sunan eşime ve oğluma da ayrıca teşekkür ederim.

Gayret bizden, tevfik Allah’tandır.

Haziran-2022

Mehmet ÖZÜDOĞRU

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ÖZET	xi
ABSTRACT	xiii
1. GİRİŞ	1
1.1. Tezin Konusu ve Amacı	2
1.2. Tezin Önemi ve Özgün Değeri.....	3
1.3. Tezin Yöntemi ve Kaynakları	4
2. ESERİN MÜELLİFLERİNİN TANITIMI	7
2.1. Ahmed Edib	7
2.1.1. Hayatı, Eğitimi ve Memuriyeti	7
2.1.2. İlmî Kişiliği.....	8
2.1.3. Ahmed Edib’in Çocuk Eğitimine Dair Faaliyetleri	9
2.1.4. Ahmed Edib’in Kadın Eğitimine Dair Faaliyetleri	11
2.1.5. Eserleri.....	12
2.2. Veled Çelebi.....	17
2.2.1. Yaşadığı Dönemin Genel Olayları	17
2.2.2. Hayatı	19
2.2.3. Eğitimi	20
2.2.4. Vazifeleri	22
2.2.5. Mevlâna Dergâhı Postnişinliği.....	26
2.2.6. İlmî, Fikrî ve Edebî Kişiliği.....	28
2.2.7. Veled Çelebi ve Türkçülük Faaliyetleri	29
2.2.8. Atatürk ve Veled Çelebi	31
2.2.9. Eserleri.....	32
3. KUR’ÂN-I KERÎM ELİFBÂSÎ VE KUR’ÂN-I KERÎM TİLÂVETİNE MEDHAL İSİMLİ ESERLERİN İNCELENMESİ	39
3.1. Eserler Hakkında Genel Bilgi	39
3.2. Eserlerin İsmi	40
3.3. Eserlerin Fiziksel Özellikleri.....	40

3.4. Eserin Birinci Kitabının İncelenmesi	41
3.4.1. Eserin Birinci Kitabın Konuları.....	42
3.4.1.1. İfâde	42
3.4.1.2. Alfabe.....	43
3.4.1.3. Alfabedeki (Elif-bâ) İsti‘lâ (Kalın) Sıfatlı Harfler.....	50
3.4.1.4. Harekeler: Üstün (ـ), Esre (ـ) ve Ötre (ـ)	54
3.4.1.5. Uzatma (Med) Harfleri (ى، و، ا) ve Elif-i Mukadder (ا).....	60
3.4.1.6. Tenvînler: İki Üstün (ــ), İki Esre (ــ), İki Ötre (ــ)	65
3.4.1.7. Birleştirme İşaretleri: Cezm (ـ) ve Şedde (ـ)	69
3.4.1.8. Elif-i Maksûre (ع).....	74
3.4.1.9. Harekesiz Harfler.....	74
3.4.1.10. Hurûf-u Mukattaa	75
3.4.1.11. Kısa Namaz Duaları	78
3.5. Eserin İkinci Kitabının İncelenmesi.....	82
3.5.1. Eserin İkinci Kitabının İçerdiği Konular	82
3.5.1.1. Muallimîn-i Kirâma	83
3.5.1.2. Elif-i Maksûre (ع) ve Elif-i Maklûbe (و) Harfleri	95
3.5.1.3. Kur’ân-ı Kerîm’deki Vasl İşaretleri (ا، ن).....	96
3.5.1.4. Muallimîn-i Kirâma Müteferrik İhtârat.....	98
3.5.1.5. Kur’ân-ı Kerîm’den Âyetler	111
4. <i>KUR’ÂN-I KERÎM ELİFBÂSİ VE KUR’ÂN-I KERÎM TİLÂVETİNE MEDHAL</i> İSİMLİ ESERLERİN (TRANSKRİPSİYONLU METİNLERİ)	117
KAYNAKLAR	139
ÖZGEÇMİŞ	147

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

SİMGELER

= : Eşittir

KISALTMALAR

a.s : Aleyhisselam
A.Ü : Atatürk Üniversitesi
Bk. : Bakınız
BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
c. : Cilt
DAB : Devlet Arşivleri Başkanlığı
DİA : *Diyanet İslam Ansiklopedisi*
h. : Hicrî
Hz. : Hazreti
M.Ü : Marmara Üniversitesi
Md. : Madde, maddesi
nr. : Numara
nşr. : Neşreden
ö. : Ölümü
r.a : Radiyallahü anhü, anhâ, anhümâ, anhüm.
red. : Redaksiyon
s. : Sayfa no
S. : Sayı no
s.a.v : Sallallâhü aleyhi ve sellem
tal. : Talik eden
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
thk. : Tahkik
ts. : Tarihsiz
vb. : ve benzeri
vs. : vesâire
Y.b. : Yazarı belli değil
y.y. : Yayın Yeri Yok
Yay. : Yayınevi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1. Tablo açıklaması	58
Tablo 4.1. Tablo açıklaması.....	117

**AHMED EDİB VE VELED ÇELEBİ’NİN KUR’ÂN-I KERÎM ELİF-BÂSİ VE
KUR’ÂN-I KERÎM TİLÂVETİNE MEDHAL İSİMLİ ESERLERİ
(İNCELEME-METİN)**

ÖZET

Çalışma, giriş, üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde; araştırmanın konusuna, amacına, tezin önemi ve özgün değeri ile takip edilen yöntem ve kaynaklarına dair bilgiler verilmiştir. Çalışmanın birinci ana başlığında; teze konu eserlerin müellifleri olan Veled Çelebi ile Ahmed Edib’in hayatları, ilmî kişilikleri ve eserleri hakkında bilgiler verilerek müelliflerle eserlerinin yazıldığı dönemin tanınması sağlanmıştır. Böylece eserlerin değerlendirilmesi ile sonraki dönemde daha iyi anlaşılmasına katkı sunmak amaçlanmıştır. İkinci ana başlıkta ise eserlerin içerdiği konuların temel kaynaklardan araştırılması ile elde edilen bilgiler derlenmiş, akabinde de müelliflerin yaptığı açıklamalara yer verilmiştir. Sonra da edisyon kritiği yapılmak sûretiyle eserlerin incelemesi yapılmıştır. Bu bağlamda eserlerde işlenen konular; çeşitli temel kaynaklardan araştırılarak farklı anlatımlarına yer verilmiş, böylece konuların karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca müelliflerinin, küçük yaştaki öğrencilere Kur’ân eğitimi ve öğretiminde kullandıkları pratik metotlar açığa çıkarılmıştır. Üçüncü ana başlık ise tez konusu eserin transkripsiyonuna ayrılmış, çeviri yapılırken de Türkiye Diyanet Vakfı Çeviri Yazı Alfabetesi esas alınmıştır. Sonuç ve öneriler bölümünde de eserlerin içeriğindeki konular hakkında genel bir değerlendirme yapılmak sûretiyle söz konusu risâlelerin Kur’ân öğretimine katkıları ortaya konulmuştur. Bununla birlikte risâlelerin Kur’ân öğretim metoduna ve günümüzde bunlardan ne ölçüde faydalanılabileceği hususunda çıkarımlara yer verilmiştir. Böylece bu alanda yapılacak akademik çalışmalara da kaynaklık etmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Elif-bâ, Kıraat, Kur’ân-ı Kerîm, Tilâvet.

**AHMED EDİB AND VELED CELEBİ'S WORKS TITLED KUR'ÂN-I
KERİM ELİF-BASİ AND MEDHAL TO THE KUR'ÂN-I KERİM TİLAVET
(REVIEW-TEXT)**

ABSTRACT

The study consists of an introduction, three main parts and a conclusion. In the introduction; information about the subject of the research, its purpose, the importance and original value of the thesis, the method and its sources are given. In the first part; the authors of this thesis' subject of study, Veled Çelebi and Ahmed Edib, and the era they lived in are introduced by presenting their biography, scientific personality, and their scholarly works, aiming to contribute to the evaluation of the work and its better understanding in the next period. The second part consists of a compilation of the results from analyzing the work's contents, followed by explanations made by the authors themselves. Afterwards, the work is examined through textual criticism. In this context, the topics covered in the work are cross checked in various primary sources and different expressions are presented, hereby presenting a comparative analysis and evaluation of the topics. In addition, the practical methods used by the authors in the education and teaching of the Qur'an to young students are presented. The third part is devoted to a transcript of the work with the Turkish Diyanet Foundation Translating Alphabet as guide. In the conclusion and suggestions section, the contributions of the mentioned work to the teaching of the Qur'an are presented by making a general evaluation of the subjects in the work. In addition to this, inferences about the teaching method of the Qur'an and the extent to which it can be benefited from today are included, thereby aiming to become a source for further academic studies in this field.

Key words: Alif-ba, Qira'ah, Qur'an, Tilawah

1. GİRİŞ

Kur'ân eğitimi, vahiy meleği Cebrail'in (a.s) Hira mağarasında 'Alak sûresinin ilk beş âyetinin tilâvetini Hz. Peygamber'e öğretmesiyle başlamıştır. O (s.a.v) da öğrendiği bu âyetlerin kıraatini ashabına öğretmiş ve sevdirmiş, bununla birlikte onu öğrenmeyi ve öğretmeyi teşvik etmiştir. Ashâb da bu yüce gayeye büyük önem vermiş, Kur'ân kıraatini öğretmeyi İslâm'ı tebliğlerinde bir metot haline getirmiştir. Bu şekilde Kur'ân-ı öğrenmek ve öğretmek bir ibadet olarak bugüne kadar süregelmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, “Muhakkak ki onu biz indirdik ve onu koruyacak olan da biziz”¹ ilâhî sözüyle kıyamete dek korunacak yegâne ilâhî kelâmdır. Bu ulvî gayeye hizmet, Hz. Peygamber (s.a.v) ile başlamış, sahâbeyle devam etmiş ve asırlar boyunca Müslümanların azim ve gayretleriyle bugünlere gelmiştir. Bu çalışmalarda sadece Kur'ân-ı Kerîm'in “hatt” olarak varlığı korunmamış, aynı zamanda onun mucizevî tilâveti de İslâm âlimleri tarafından büyük bir titizlikle hem ezberlenerek hem de kıraati öğretilmek suretiyle sonraki nesillere taşınmıştır.

Bugüne gelince, İslâm toplumlarının, iman, ibadet ve ahlaki yaşamlarını şekillendiren Kur'ân-ı Kerîm'in, hatasız bir şekilde okunması, en azından namaz gibi temel ibadetlerde okuyacak kadarının ezberlenmesi, Müslüman kişilerden istenen bir davranıştır. Bu nedenle Hz. Peygamber'in (s.a.v) “sizin en hayırlınız Kur'ân-ı öğrenen ve öğreteninizdir”² sözünü kendine şiar edinen ecdad, bu ulvî davada büyük gayret göstermiş, nesillerine ilâhî kelâmı hatasız öğretmek ve okutmak için binlerce eser telif etmiştir.

Osmanlı, özellikle de matbaanın geldiği dönemlerde; sıbyan mektepleri gibi devlet ve vakıflar marifetiyle gerçekleştirilen eğitime ilk önce Kur'ân öğretimiyle başlamıştır. Bu amaçla onlar, çocuklara Kur'ân-ı Kerîm okumayı doğru ve kolay bir yöntemle öğretmeyi hedefleyen *Elif-bâ cüzleri* ile tecvîd kitapları gibi çeşitli eserler telif etmişlerdir. Bu bağlamda Osmanlı'nın son zamanlarında yetişmiş çocuk eğitimcisi Ahmed Edib ile Mevlânâ'nın torunu Veled Çelebi İzbudak, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilk mektep talebelerine Kur'ân-ı Kerîm'i kolay bir yöntemle öğretmek ve

¹ Hicr 15/9.

² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Zühry b. Nasr (Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Fedâilü'l-Kur'ân”, 21.

Kur'ân okumaya başlatmak amacıyla teze konu olan *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı* ve *Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetine Medhal* isimli eserleri kaleme almışlardır. Onlar, mezkûr eserleri, zamanının ilk mektep talebelerinin istifadesine sunarken, bu alanda uyguladıkları pratik metotlarla da bugünün Kur'ân öğreticilerine yol gösterici olmuşlardır.

Aşağıda bahsi geçen bu eserlerle ilgili tezin konusu ve amacı, önemi ve özgün değeri, yöntemi ile literatür incelemesi hakkında bilgiler verilecektir.

1.1. Tezin Konusu ve Amacı

Çalışmanın konusu, Ahmed Edib (ö. 1932) ve Veled Çelebi (İzbudak)'ın (ö. 1953) Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilk mektep talebelerine özel ders kitabı olarak hazırladıkları *Kur'ân-ı Kerîm Elifbâsı* ve *Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetine Medhal* isimli eserleridir.

Mezkûr eserler, kapak bilgilerine göre, İstanbul Matbaa-i Âmire'de rumî takvime göre 1343 yılının Muharrem ayında İbrahim Hilmi (Çığıracı) tarafından neşredilmiştir. Tezde, eserlerin Ankara Milli Kütüphane EHT 1946 A 1477 numarada kayıtlı olan baskısı esas alınmış; yine bu baskı dikkate alınarak metinler incelenmiş ve transkripsiyon edilmiştir. İlk mektebin ikinci sınıf öğrencilerine ders kitabı olarak hazırlanan eserler, iki kitaptan oluşmuştur. Eserin müellifleri, her iki kitabın ilk sayfasında, kitabın mukaddimesi sayılabilecek nitelikte, muallimlere Kur'ân öğretimi esnasında uygulamaları gereken yöntemlerle ilgili farklı tavsiyelerde bulunan bir mukaddime yazmışlardır.

Bu bağlamda onlar, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı* adını verdikleri birinci kitabı ilk kitap olarak isimlendirmişler ve “ifâde” başlığı altında iki paragraflık bir mukaddime ile başlamışlardır. Onlar bu kısımda; Türkçe harfleri bilen öğrencilere, Kur'ân öğretmenin kolay olduğunu ve bir takım imlâ kuralları ile harflerin altına üstüne konan hareketleri öğretip mümârese ettirmenin yeterli olacağını söylemişlerdir. Ayrıca onlar, Kur'ân okumada esas âmilin hareke olduğunu ve harekesiz harflerin okunmayacağı kuralını öğrencilerin zihinlerine yerleştirilmesi gerektiğini vurgulamışlar, eserlerinde de mezkûr konuyu birkaç sefer tekrar etmişlerdir. Daha sonra da müellifler birinci kitapta; harfler, hareketler, cezm, şedde, med gibi Kur'ân-ı Kerîm öğretimine dair temel elif-bâ cüzü konularını işlerken; önce kısa bir izahta bulunup, öğrencilere basit bir şekilde

öğretmek için pratik bir bilgi vermişler, akabinde de Kur'ân'dan örnek kelimelerin okunuşunu vererek alıştırmaya yapmışlardır. Kitabın son üç sayfasını ise müellifler, ikinci sınıf öğrencilerinin ezberlemesi gereken kısa dualara ayırmışlardır.

Müellifler, ikinci kitapta ise elif-bâ cüzünü bitirip de yeni Kur'ân okumaya başlayan öğrencilere öğretilmesi gereken, biraz daha detay sayılabilecek ve öğrencilerin kavramada zorlanabilecekleri konuları anlatmışlardır. *Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetine Medhal* ismini verdikleri bu kitapta “mu'allimin-i kirâma” başlıklı bir mukaddime yazan müellifler, bu başlıkta da hemzenin resm-i mushafta yazılış şekillerine dair bilgiler vermişlerdir. Onlar, hemze konusunda, öğrencilerin kafasını karıştırabilecek detaylara girmeden pratik bilgiler sunmakla yetinmişler; hemzeyi şekil ve mahreç bakımından ‘ayn harfine benzeterek “‘ayn-ı betra/kuyruğu kesik ‘ayn” tabirini kullanmışlardır. Müellifler, kitabın ileriki sayfalarında; sekte, zamir, idğâm-ı şemsiyye, izhâr-ı kameriyye gibi temel tecvîd bilgilerine de yer vermişlerdir. Onlar, mezkûr kitapta yine birinci kitapta olduğu gibi dersleri işlerken; önce pratik bir izahat yapmış ardından da Kur'ân'dan örnek kelime ve âyetlerin okunuşunu vermişlerdir. Müellifler, ikinci kitabın da son dört sayfasını öğrencilerin ezberlemesi gereken Kur'ân-ı Kerîm'den örnek âyetlerin ve sûrelerin okunuşlarına ayırmışlardır.

Çalışmadaki temel hedef, müelliflerin hayatlarını, yaşadıkları dönemi, tezin konusu olan eserlerini ve telif ettikleri diğer eserlerinin tanınmasını sağlamaktır. Bunun yanı sıra tezde; eserlerin içerdiği konular, temel kıraat kaynaklarından araştırılmak sûretiyle incelenmiş, akabinde de transkripsiyonu yapılmıştır. Bu sayede risâlenin hali hazırda anlaşılabilmesine katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Mezkûr hedefler muvâzenesinde müelliflerin hayatları ile “*Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı ve Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetine Medhal*” isimli risâleleri çalışmanın aslını teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra eserlerin içeriğinde anlatılan temel kavramlar ve Kur'ân okuma kâideleri hakkında temel kaynaklardan detaylı bilgiler vermek sûretiyle konuların daha iyi anlaşılmasına gayret edilmiştir.

1.2. Tezin Önemi ve Özgün Değeri

Müelliflerin yaşadığı dönemin hem siyasi hem de eğitim koşulları anlatılarak eserlerin telif edildiği dönemde icra ettiği fonksiyon değerlendirilebilecek ve bugünün idrakine ışık tutması sağlanacaktır. Böylece eserlerin hitap ettiği ilk mektep talebeleri dikkate alınarak kaleme alındığı da göz önünde bulundurulduğunda, hali hazırda kullanılabilir

Kur'ân öğretim teknikleri ile karşılaştırılması sağlanacaktır. Bunun sonucunda ise bugünün koşullarında Kur'ân öğretiminde bu bilgilerden ne ölçüde istifade edilebileceği hakkında fikirler edinilebilecektir. Bu sayede çalışmanın Kur'ân öğreticilerine rehberlik etmesi de sağlanacaktır. Ayrıca eserler, Cumhuriyetin ilk yıllarında harf devriminden hemen önce kaleme alındığından dönemine özgü anlatım içermektedir. Bu nedenle eserler, yazıldığı dönemin Kur'ân öğretim metotlarını yansıtmaları bakımından da özgündür.

1.3. Tezin Yöntemi ve Kaynakları

Bir eserin içeriğinin tam manasıyla anlaşılabilmesi ve değerlendirilebilmesi için müelliflerinin ve kaleme alındığı dönemin iyi bilinmesi gerekir. Bu nedenle teze başlarken eser incelemesinden önce, mezkûr telifin daha iyi tanınması ve anlaşılmasına katkı sunmak amacıyla, ilk olarak müelliflerin tanıtımı yapıp hayatları anlatılmıştır. Bu bağlamda eserlerin müellifleri Ahmed Edib ve Veled Çelebi; ilmî kişilikleri, eserleri, hocaları, siyasi görüşleri ile yaşadıkları döneme sundukları katkıları bağlamında inceleme konusu yapılmıştır. Ayrıca müelliflerin yaşadığı dönemin siyasi durumu ile önemli tarihi olayları hakkında da bilgiler verilerek, eserin kaleme alındığı ortamın tanınması sağlanmıştır. Böylece eserlerin içeriğinin daha objektif bir bakış açısıyla değerlendirilebilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada ikinci olarak, iki kitaptan oluşan eserin incelenmesine geçilmiş; bu bağlamda eserlerin, genel ve fiziki özellikleri, ismi, konu dağılımı gibi hususlarda bilgiler verilmiştir. Daha sonra da eserlerin birinci kitabının konularının incelenmesine geçilmiş; müelliflerin, dersler şeklinde, otuz iki derste işlediği ilk kitabın konuları, içeriklerinin alakalarına göre gruplandırılmak sûretiyle on ana başlıkta ele alınmıştır. Konular, önce temel kıraat kitaplarından araştırılıp, derlenen bilgiler teze yazılmış; devamında ise Kur'ân-ı Kerîm'den konuya uygun örnek kelimeler eklenmiştir. Akabinde de müelliflerin, konuya dair açıklamaları anlatılmış ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Ayrıca müelliflerin anlatım tarzları değerlendirilmiş; bu esnada onların eserlerde değinmedikleri, konu ile alakalı önemli, inceliklere dair açıklamalara yer verilmiştir. Daha sonra da müelliflerin, Kur'ân-ı Kerîm'den verdikleri kelime ve âyetlerin, sûre ile âyet numaraları dipnotlarda belirtilmiştir. Ayrıca onların, birinci kitabın sonuna ekledikleri kısa sûre, âyet ve duaların Türkçe anlamları dipnotta verilip, onlarla ilgili gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Eserin ikinci kitabında ise dört ana başlıkta, on beş konu, içeriklerine uygun başlıklar verilerek incelenmiştir. Mezkûr mevzular, yine temel kıraat kitaplarından araştırılarak derlenmiş; yine bunların içeriklerine uygun Kur'ân'dan örnek kelime ve âyetler zikredilmek sûretiyle izahatları yapılmıştır. Akabinde ise müelliflerin konulara dair açıklamaları verilerek, farklılıklar ortaya konulmuştur. Ayrıca müelliflerin Kur'ân'dan verdiği örnek kelime ve âyetlerin numaraları dipnotlarda belirtilmiştir. Bunun yanı sıra birinci kitapta olduğu gibi müelliflerin, Kur'ân okumaya yeni başlayacak öğrencileri tilâvete alıştırmak için ikinci kitabın sonuna ekledikleri âyetlerin Türkçe anlamları dipnotlarda zikredilmiştir.

Çalışmanın dördüncü kısmında ise teze konu olan eserlerin transkripsiyon çevrisi yapılmış, söz konusu bu çalışmada *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Çeviri Yazı Alfabesi* esas alınmıştır. Daha sonra sonuç ve öneriler başlığı altında eserlerin hakkında genel değerlendirme yapılarak önerilerde bulunulmuştur.

Çalışmanın hazırlanması aşamasında başvurulmuş kaynakların başında yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in (sav) hadisi şerifleriyle tecvîd, kıraat ve Kur'ân ilimleri alanında yazılmış temel eserler gelmektedir. Bununla birlikte gerektiği yerlerde tefsir, fıkıh, İslâm tarihi kaynaklarından da istifade edilmiştir. Ayrıca ihtiyaç duyulduğunda Arapça-Türkçe ve Osmanlıca lügatlerden, üniversitelerin hakemli dergileri ile çeşitli kurumların çıkardığı ilmî dergilerdeki makaleler ile *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* maddelerinden faydalanılmıştır. Aynı zamanda kıraat ve tecvid alanında yazılmış yüksek lisans ve doktora tezlerine de yeri geldikçe atıfta bulunulmuştur.

Müelliflerin tanıtımında Musa Bardak-Nihat Topaç, *Eğitici Çocuk Oyunları; Bir Osmanlı Pedagogu Ahmed Edib ve Terbiyevi Çocuk Oyunları*, ile Yakup Şafak-Yusuf Öz, *Tekke'den Meclis'e Sıra Dışı Bir Çelebi'nin Anıları*, isimli kitaplardan sıkça yararlanılmıştır. Eser incelemesi esnasında ise Ferâhîdî'nin, *Kitabü'l-'Ayn*'ı, Sîbeveyhi'nin, *el-Kitâb*'ı, Dâni'nin, *et-Tahdîd* ve *el-Muhkem*'i, İbnü'l-Cezerî'nin, *en-Neşr*'i ve Mehmed Zihni Efendi'nin, *el-Kavlü's-sedîd*'i başvurulmuş temel kaynak kitaplardır. Bunların yanı sıra son dönemde tecvîd ve kıraat alanında temayüz etmiş İsmail Karaçam'ın *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, Abdurrahman Çetin'in *Kur'ân Okuma Esasları* ile Ramazan Pakdil'in, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat* adlı eserlerinden de istifade edilmiştir. Ayrıca yapılan literatür taramasında Hatice Ayar'ın, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kur'an Öğretim Materyali Olarak Elifbâlar" adlı doktora

teziyle İbrahim Tunç'un, "Elifbâ (Kur'an) Öğretim Tekniklerinin Standardizasyonu ve Yeni Bir Elifbâ Önerisi" adlı yüksek lisans tezi bu alanda yararlanılan diğer çalışmalardır.

2. ESERLERİN MÜELLİFLERİNİN TANITIMI

Bu bölümde teze konu olan *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı* ve *Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetine Medhal* isimli eserlerin müellifleri Ahmed Edib (ö. 1350/1932) ile Veled Çelebi'nin (İzbudak) (ö. 1372/1953) hayatları, ilmî kişilikleri, yaşadıkları dönem ve eserleri hakkında bilgiler verilecektir.

2.1. Ahmed Edib

Bu başlıkta teze konu olan eserlerin müelliflerinden Ahmed Edib'in hayatı, eğitimi, memuriyeti ve ilmî kişiliği anlatılacak; daha sonra da müellifin, kadın ve çocuk eğitimine dair faaliyetlerinden bahsedilerek, eserleri tanıtılmaya çalışılacaktır.

2.1.1. Hayatı, Eğitimi ve Memuriyeti

Osmanlı vilâyeti Yemen'de defterdarlık görevinde bulunan Halil Mümtaz Efendi'nin oğlu Ahmed Edib, Rûmî takvime göre 1868'de (1285/H.) İstanbul'da dünyaya gelmiştir.³ O, mahalle mektebinin ardından orta öğrenimini Davud Paşa Rüşdiyesi'nde, lise eğitimini de mülkiyenin idâdî⁴ kısmında tamamlamıştır. Edib, 1890 Temmuz'unda dönemin yüksek öğrenimi sayılan Mekteb-i Mülkiye-i Şahâne'den mezun olduktan sonra Kasım 1890 yılında Trabzon İdâdî Mektebi'nde kimya ve jeoloji muallimi olarak görevlendirilmiş ve böylece ilk devlet memuriyeti görevine başlamıştır.

Ahmed Edib, sırasıyla Nisan 1891'de Manastır'da, Ekim 1895'te Yanya'da, Temmuz 1896'da Şam'da, Eylül 1900'da Beyrut'ta, Ekim 1901'de ikinci sefer Şam'da, Kasım 1902'da Ankara'da, Mayıs 1904'te ise Edirne İdâdî müdürlüklerinde ve farklı derslerin muallimliklerinde görevlendirildi. O, 1908 yılında terfi ederek Trablusgarp Eğitim Müdürlüğü'ne,⁵ Eylül 1909 yılına gelince de bugünkü adı "İlköğretim Genel Müdürlüğü" olan Maârif Nezâreti Mekâtib-i İbtidâiyye Birimi Müdürlüğü'ne

³ BOA, Osmanlı Arşivi, *Dahiliye Defterler Fonu*, Dosya/Gömlek No:149-153, Tarih: H.29.12.1285 (12.04.1869); Musa Bardak-Nihat Topaç, *Eğitici Çocuk Oyunları; Bir Osmanlı Pedagogu Ahmed Edib ve Terbiyevi Çocuk Oyunları* (İstanbul: Efeakademi Yayınları, 2019), 1.

⁴ Rüşdiye'den mezun olan öğrencileri yüksek öğrenime hazırlayan, bugünkü liseye denk orta öğretim kurumudur. Cemil Öztürk, "İdâdî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/464-466.

⁵ BOA, Osmanlı Arşivi, MF.MKT, 1068-63, 05.07.1326 (03.08.1908); Bardak-Topaç, *Eğitici Çocuk oyunları*, 3.

yükseldi. Burada altı yıla yakın görev yapan Edib, daha sonra 1915 yılında o zamanın “Yüksek Öğretmen Okulu” olan Dârülmuallemât-ı Âliye Müdürlüğü’ne tayin edildi ve Kasım 1919 tarihine kadar bu görevine devam etti. Aynı yıl bu vazifeden azledilen Ahmed Edib, üç yıla yakın bir süre serbest çalıştıktan sonra millî mücadeleye destek amacıyla Ankara’ya gelerek TBMM Hükümeti’nin yanında yer almıştır.⁶

1922 yılında TBMM Hükümeti Maarif Vekilliği tarafından yeniden Ankara İdâdîsi ardından da Erkek Lisesi müdürü olarak atanan müellif, bu görevi 1928 senesine kadar sürdürdü ve aynı yıl kendi rızasıyla emekliye ayrıldı.⁷ Emekliliğinin ardından Ankara’nın Karaoğlan semtindeki Anafartalar çarşısında bir kitapçı dükkânı açan Edib, burada yayın çalışmalarına devam ederken anlaşılamayan bir sebeple İstanbul Boğazi’nde intihar ederek yaşamına son vermiştir. Müellif, ilki Ulviye Hanım, ikincisi İffet Hanım olmak üzere iki evlilik yapmış ve bu iki evlilikten üçü kız, biri erkek dört çocuğu olmuştur. Ahmed Edib’in ölümünün ardından yayınevi faaliyetlerini oğlu Tarık Edib sürdürmüştür.⁸

2.1.2. İlmî Kişiliği

XIX. yüzyılın son yılları ile XX. yüzyılın ilk yılları arasındaki dönem, Osmanlı döneminden Cumhuriyet’e geçiş süreci olarak değerlendirilebilir. Bu zaman zarfında toplumun kültürünü ve eğitimini derinden etkileyecek önemli ıslahatlar ve yenilikler yapılmıştır. Dolayısıyla bu dönemde toplumun aydınlanmasında önemli rol oynayan aydın kişiliklerin keşfedilmemiş hayatları, fikirleri, uygulamaları ve eserleri, araştırılıp tanıtılmayı beklemektedir. İşte bu şahsiyetlerden birisi de Ahmed Edib’dir. Ancak hareketli hayatı, değerli eserleri ve parlak fikirleriyle yaşadığı dönemdeki toplumun kültürüne önemli katkılar sunmasına rağmen Ahmed Edib’in hayatı yeteri kadar incelenip ortaya konulmamıştır. Şöyle ki literatür araştırmalarına göre Ahmed Edib’in hayatını, eserlerini fikirlerini konu alan birkaç araştırma⁹ dışında herhangi bir tez

⁶ Bardak-Topaç, *Eğitici Çocuk oyunları*, 3.

⁷ Kevser Topkar-Resul Köse, *Musavver Vücut-ı Beşer* (İstanbul: Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları, 2019), 1.

⁸ Turan Tanyer, “Ankara Kitabevlerine Dair,” *Ankara Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Haziran 2013), 114.

⁹ Duygu Oylubaş Katfar, “Kadın Dergilerinde Öncü Bir Erkek Ahmet Edip ve Ev Hocası Dergisi,” *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 6/4 (Kasım 2017), 2436.

çalışması yapılmamıştır. Bunlarda ise sadece onun eğitime dair düşüncelerine, özellikle de kadın ve çocuk eğitimi ile ilgili fikirlerine vurgu yapılmıştır.

Ahmed Edib, döneminin önemli eğitim kurumlarından Mülkiye Mektebi'ni bitirdikten sonra kaymakamlık ve valilik gibi idari görevleri tercih etmemiş, bunun yerine eğitimciliği seçmiş; kariyerine eğitim temalı yazılar yazarak ve süreli yayınlanan dergiler çıkararak devam etmiştir. Bu da Edib'in eğitim faaliyetlerine verdiği değeri göstermektedir.

Müellif, memuriyet görevinin yanında toplumun ihtiyaçlarını da gözeterek bunlara çözüm bulma yollarını araştırmıştır. Şöyle ki o, içinde yaşadığı toplumun gereksinimlerini bir aydın gözüyle analiz etmiş, toplumun sorunlarının temelinde kadın ve çocuk eğitiminin olduğunu düşünmüştür. Ahmed Edib, öğretmen olarak başladığı kariyer hayatını okul müdürlüğü ile sürdürmüştür; İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve merkez teşkilatında genel müdürlük makamına kadar yükselmiştir. Son olarak eğitim fakültesi dekanı olarak emekli olan Ahmed Edib, bu görevleri esnasında toplumun eğitimi ve kültürüne katkı sağlayacak birçok eser telifinde bulunmuştur. Özellikle kadın ve çocuk eğitimi alanında eserler ortaya koyan Edib, geçiş döneminin sıkıntılı ortamında kadın ve çocuk eğitiminin ilerlemesine yönelik birtakım bilimsel çalışmalar yapmıştır. Onun, eserlerini kaleme alırken, hitap ettiği kitlenin anlayacağı şekilde anlaşılır ve sade bir üslup kullanmış olması, eserlerinin anlaşılabilirliğini artırmış ve bugün dahi kolayca anlaşılmasını sağlamıştır.

2.1.3. Ahmed Edib'in Çocuk Eğitime Dair Faaliyetleri

Eğitim, deneyimler neticesinde bireylerde kalıcı davranış farklılıklarının oluşmasını sağlayan bir bilimdir. Bu alan temelde iki taraflı şu dört esas üzerine kuruludur. Şöyle ki öğrenen ve öğretene eğitimin bir tarafını, öğrenilecekler ve öğrenme ortamı ile öğrenme araçları diğer tarafını oluşturur. Şuna da değinmek gerekir ki eğitim sürekli gelişen ve değişen bir olgudur. Dolayısıyla zamanın ilerlemesiyle eğitimin bütün unsurlarında değişimler ve dönüşümler olagelmıştır. Bu bağlamda sürekli olarak

eğitim kalitesinin yükseltilmesi için çalışılmış, yeni yöntemler araştırılmış ve farklı araçlarla uygulamalar geliştirilmiştir.¹⁰

Ahmed Edib, hayatının büyük bir bölümünü eğitime adanmış, öğretmen ve okul müdürü olarak uzun yıllar görev yapmıştır. O, bu görevleri esnasında edindiği tecrübelerle eğitimde sürekli bir gelişimi ve yeniliği savunmuştur. Müellif, eğitimde, çocukların ilgi ve isteklerini dikkate alan ve çocuğun her hareketini gözlemleyerek kontrol eden aynı zamanda tesadüflere yer bırakmadan öğreten rehber öğretici modelini benimsemiştir. Yine o, iyi bir eğitimcinin, öğrencisinin sadece akademik yeteneklerinin değil, aynı zamanda sosyolojik, duygusallık ve el becerileri gibi diğer yeteneklerinin de gelişmesiyle ilgili olması gerektiğini söylemiştir. Kısacası Müellif, eğitime bütünsel olarak bakmak gerektiğini vurgulamıştır. O, eğitim planlarının da bütünsel bir bakış açısıyla hazırlanmasının yanı sıra eğitimin sınıf ve kapalı alanlarla sınırlandırılmaması gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda Ahmed Edib, eğitim planları yapılırken çevrenin zengin imkanlarından istifade etmeyi ve eğitimi çeşitli etkinliklerle eğlendirici bir öğrenme zamanına dönüştürmeyi önermiştir.¹¹

Ahmed Edib, çocukların yaratılışları itibarıyla oyuna meyilli olduklarını savunmuştur. O, bu durumun, çocukların özgüven gelişiminin yanı sıra kurallı ve düzenli çalışmayla başarının yakalanacağı konusunda bir fırsat olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Edib, oyunlarda çocukların alacağı rollerin, özgüvenlerinin oluşumunda temel etken olduğunu düşünmüş ve oyunda çocuklara yetilerine göre roller vermiştir. Müellif; çocukları, lider, ebe, oyuncu ve izleyici rollerine göre gruplandırmıştır. Böylece o, çocukların sağlam bir özgüvenle yetişmelerinin sağlanabileceğini düşünmüş ve özgüveni sağlam olan bireylerin de toplumun sağlıklı gelişiminde büyük katkısı olacağı tezini savunmuştur.¹²

¹⁰ Oyun; eğitim bilimleri başta olmak üzere psikoloji ve sosyoloji gibi toplum bilimlerinin üzerinde çalışmalar ve araştırmalar yaptığı önemli bir olgu haline gelmiştir. Bu çalışmaların amacı, eğitim ve öğretimi etkileyen temel faktörün yanı sıra psikolojik sorunların belirlenmesinde ve çözüm yollarının bulunmasında ana vasıtayı, yine toplumların yönlendirilmesinde ve eğitilmesinde asıl olan sosyolojik faktörü ortaya koymayla alakalıdır. Bk. Bardak-Topaç, *Eğitici Çocuk Oyunları*, 4.

¹¹ Bardak-Topaç, *Eğitici Çocuk Oyunları*, 2.

¹² Bardak-Topaç, *Eğitici Çocuk Oyunları*, 4-7.

2.1.4. Ahmed Edib'in Kadın Eğitime Dair Faaliyetleri

Özellikle Dârulmuallimât-ı Âliye'de (Kız Öğretmen Okulu) görevli olduktan sonra kadınların eğitime ayrı bir önem veren Ahmed Edib, bu alana özel faaliyetlerde bulunmuştur. Bu bağlamda o, kadınların eğitimi ve bilinçlendirilmesini hedefleyen dergiler çıkarmıştır. Bunların yazılarına ve yayınlarına özel önem veren Edib, ayrıca kadınlara özel dershaneler açarak kadın eğitimi desteklemiştir. 1916 yılının temmuz ayında “Bilgi Yurdu” adında bir dersane kuran müellif, 80 öğrenci ile kadın eğitime yönelik faaliyetlerine başlamış, bir sonraki yıl ise 200 öğrenciyle faaliyetini devam ettirmiştir. Bu dershanede dikiş-nakış, piyano, ud, keman gibi derslerin yanı sıra basit hesap işleri, matematik, geometri, fen bilgisi, Türkçe, tarih ve coğrafya dersleri verilmiş; ayrıca terbiye ilmi ve çocuk büyütme, terbiye-i bedeniye (beden eğitimi), okuma-yazmaya yönelik eğitim verilmiştir. Yine bu dershanelerde kadınlara yabancı dil öğretimine yönelik çalışmalar yapılmış, Almanca, Fransızca ve İngilizce dersleri de verilmiştir.¹³ Ahmed Edib, bu derslerde anlatılan bilgileri daha fazla kişiye ulaştırmak için *Bilgi Yurdu* adıyla bir dergi çıkarmıştır. Yine o, yayında olan *Türk Kadını Dergisi*'nde de kendi çıkardığı *Bilgi Yurdu Dergisi*'nin reklamını vermiştir. Ahmed Edib, söz konusu bu ilanda; okuma-yazma, ticaret gibi derslerin ücretsiz olarak verildiğini, ayrıca dershanede, şehit çocuklarından ticaret işlerinde çalışmak isteyen kadınlara kadar isteyenlere ücretsiz matematik, hat gibi derslerin verileceğini ilan etmiştir.¹⁴

Ahmed Edib'in kadın eğitimi konusundaki bu özel çalışmalarının temel amacının, kadının toplumda saygın bir birey olarak temsil edilmesini sağlamak olduğu söylenilebilir. Çünkü toplumların ilerlemesinde kadının rolü oldukça önemlidir. Zira toplumlar ailelerden, aileler de bireylerden oluşmaktadır. Eğitim de ailede başlar ve bu

¹³ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını* (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991), 83.

¹⁴ Bardak, Topaç, *Eğitici Çocuk Oyunları*, 10. Ahmed Edib, kadınların eğitime katkı sunmak amacıyla *Türk Kadını* ile alakalı yayın yapan dergide de yazılar yazmıştır. O, yazılarında kadınları hem bireysel hem de sosyal yönden bilinçlendirmek amacıyla boy-kilo hesabı, giyim-kuşam düzeni, saç bakımı ve çiçek hastalığı gibi farklı konularda eğitici bilgiler vermiştir. Edib, bu dergiyi âdeta ders kitabı olarak değerlendirip eğitim amaçlı kullanmış; bu dergi içinde ayrıca bir dersane oluşturmuştur. Çıkarmış olduğu süreli yayınlarla kadınların okullaştırılması, yaşadığı dönemin sıkıntılarına çözüm bulma gibi çabalarından dolayı Ahmed Edib, bu alana öncülük eden şahsiyetlerden biri olmuştur. Bk. Katfar, “Ahmet Edip ve Ev Hocası Dergisi”, 2436-2447.

eğitimin en önemli faktörü bir kadın olan annedir. Dolayısıyla annenin eğitilmiş ve bilinçli olması aileye, ailenin eğitilmiş ve bilinçli olması da topluma yansımaktadır.

2.1.5. Eserleri

Ahmed Edib, çoğunluğu eğitim alanıyla ilgili birçok eser yazmıştır. Araştırmalar sonucunda Edib'in ulaşılabilen eserlerinin dokuz kitap, bir tiyatro oyunu, dört almanaktan¹⁵ oluştuğu görülmektedir. O, beş ayrı süreli yayının da imtiyaz sahibidir. Müellif, eserlerinin bazılarını Mülkiye Mektebi'nden arkadaş oldukları Ahmed Macid (Gören) ile beraber yazmıştır. Edib, teze konu olan *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı* ve *Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetine Medhal* isimli eserlerini de Veled Çelebi (İzbudak) ile birlikte ders kitabı olarak hazırlamıştır. Edib'in bazı eserleri, ders kitabı olarak mekteplerde okutulmuştur.¹⁶

Ahmed Edib, eserlerini kaleme alırken o günün yönetim politikasıyla örtüşen anlayışlara yer vermesinin yanında bilimsel değerlerden de kopmamıştır. Bu bağlamda onun eserlerinin büyük çoğunluğunun ana temasını çocuk ve kadın eğitimi oluşturmaktadır. Edib, eserlerinde toplumun önemli sosyal bireylerini oluşturan kadın ve çocuğun eğitiminde kullanılan metotların bilimsel yöneme uygun olması gerektiğine vurgu yapmıştır.¹⁷

Ahmed Edib'in eserleri sırasıyla şunlardan oluşmaktadır.

1. Kitap Olarak Basılan Eserleri

1. Telefon

Müellifin, Ahmed Macid (Gören) (ö.ile 1306/1889'da kaleme aldığı eseri, İstanbul Kasbar Matbaası'nda 36 sayfa olarak basılmıştır.¹⁸

¹⁵ Fransızca "almanach" kelimesinden Türkçe'ye "almanak" olarak geçmiştir. Bu tarz eserler, yıl içerisinde gerçekleşecek önemli günler, haftalar ve olaylarla ilgili halkın işini kolaylaştıran bilgiler veren, kitap biçiminde hazırlanmış yıllık takvimlerdir. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, red. Ahmet Topaloğlu (İstanbul, Seçil Ofset, 2010), "Almanak", 47.

¹⁶ Bardak-Topaç, *Eğitici Çocuk Oyunları*, 9.

¹⁷ Bardak-Topaç, *Eğitici Çocuk Oyunları*, 11.

¹⁸ Eserin konusu ile ilgili bir bilgiye ulaşılamadı. Bk. M. Seyfettin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu* (İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1977), 4/1790

2. *Târihçe-i Beşer*

Müellifin, Ahmed Macid (Gören) ile hazırladığı eseri, 1306/1889'da İstanbul Kasbar Matbaası'nda 24 sayfa olarak basılmıştır.¹⁹

3. *Musavver Vücûd-ı Beşer*

Ahmed Edib'in insan vücûdunu tanıtan ve tıbbî bilgiler veren eseridir. Eserin tıp eseri olduğu baş tarafında bulunan şu ifadelerden anlaşılmaktadır: “Vücûd-u insânînin teşrîh edilmesini ve a'zâ-i dâhiliyesinin kâffesini mükemmel sûrette gösteren müteharrik parçalardan ibaret bir kıt'a resim ile vücûd-ı beşer hakkında malumât-ı muhtasarayı hâvîdir.” Bahsi geçen telif, 96 sayfadan ibarettir. Bu eser, Maârif Nezâret-i Celîlesi'nin ruhsatıyla tab' olunmuş ve İstanbul, Kasbar Matbaası'nda, 1309 (1893) yılında basılmıştır. Mezkûr telif, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayın Kurulu'nun 20/02/2019-E. 6166 tarih ve sayılı kararı ile 2019 yılında Kevser Topkar ve Resul Köse tarafından Transkripsiyon edilerek Yeditepe Ofset Matbaası'nda basılmıştır.²⁰

4. *İktisad-ı Beyti*

Eser, 192 sayfadan ibaret olup ev ekonomisine dair bilgiler içerir. 1331/1915 İstanbul Kanaat Matbaası'nda basılmıştır.²¹

5. *Tatbikatlı Yeni Kimya*

Kimya bilgilerini içeren eser, 1331/1915'te İstanbul Tefeyyüz Kitaphanesi'nde 192 sayfa olarak basılmıştır.²²

6. *Yeni Milli Elif-bâ*

Eski yazı alfabesidir. 1337 (1921) tarihinde, İstanbul Kitaphâne-i Sûdî'de 86 sayfaya tekabül edecek şekilde basılmıştır.²³

7. *Elif-bâ'dan Sonra Kiraat*

İstanbul'da bulunan Orhaniye Matbaası'nda, 1338 (1922) tarihinde, 62 sayfa olarak

¹⁹ Özege, *Türkçe Eserler Kataloğu*, 4/1758

²⁰ Topkar-Köse, *Musavver Vücud-ı Beşer*, 1.

²¹ Özege, *Türkçe Eserler Kataloğu*, 2/676

²² Özege, *Türkçe Eserler Kataloğu*, 4/1770

²³ Topkar-Köse, *Musavver Vücud-ı Beşer*, 1.

yayımlanmıştır.²⁴

8. Terbiyeve Çocuk Oyunları²⁵

Osmanlı'nın eğitim politikası medrese ve vakıflar eliyle yürütülüyordu. 1824 yılında II. Mahmut'un ilkokul öğretiminin devlet tarafından verilmesini ve zorunlu olmasını emretmesinin ardından Osmanlı'nın eğitim faaliyeti seküler bir anlayışa ve devlet eliyle verilen bir yapıya dönüşmüştür. Bu eser, böyle bir durumda, 1924 yılında Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'nun çıkarılması ile son bulan bir değişimin son yıllarında oluşturulmuştur. Bu süreçte eğitim kurumları, başta küçük çocuklar olmak üzere bütün öğrencilerin eğitim ve öğretimini desteklemek üzere çalışmalar ve deneyimler yapmışlar; yine aralarına teneffüs koymak sûretiyle dersleri düzenleme yoluna gitmişlerdir. Eğitimciler, bu teneffüs zamanlarında ise çocuklara eğitici oyunlar oynatmışlar ve böylece daha verimli bir eğitim süreci oluşturmayı hedeflemişlerdir. Bu eser değişim sürecinin son dönemlerinde kaleme alınmış özelde okul öncesi çocuklarına genelde ise tüm çocuklara hitap ederek zamanının ulusal anlamda yazılmış ilk eğitici çocuk kitabı olmuştur. Eser bugün de bu alana yön veren çağdaş yazarların kaynak olarak incelediği bir eser konumundadır.²⁶

Müellifin birçok cilt olarak çıkarmayı düşündüğü kitap, serisinin birincisidir. Eser, Rûmî 1329 Miladî 1913'te İstanbul Cihan Matbaası'nda 45 sayfa olarak basılmıştır. Bu kitap, Aralık 2019 yılında Musa Bardak ve Nihat Topaç tarafından transkripsiyonu yapılarak *Eğitici Çocuk Oyunları, Bir Osmanlı Pedagogu Ahmed Edib ve Terbiyeve Çocuk Oyunları* adıyla Efeakademi Yayınları tarafından basılmıştır.

Kitabın ön sayfasında müellifin isminin altında “Ankara Maarif Müdürü” unvanı yazılıdır. İç kapağında ise “Mekteplerde ve çocukların eğlenmek üzere müctemi” bulundukları her yerde kabil-i tatbik yirmi dokuz oyunu muhtevidir” yazısıyla 29 oyunun çocukların toplandıkları yerde eğlenmek için oynayabileceği açıklanmıştır. Daha sonra eserde bu günkü yazı anlayışına uygun olarak giriş, gelişme ve sonuç bölümünden oluşan bir ifade bölümü bulunmaktadır.

²⁴ Özege, *Türkçe Eserler Kataloğu*, 1/336.

²⁵ Özege, *Türkçe Eserler Kataloğu*, 4/1809.

²⁶ Bardak-Topaç, *Eğitici Çocuk Oyunları*, 10.

İfade bölümünde eğitimcilere; eğitimcilerin sorumluluklarını sadece ders saati ile sınırlandırmamalarını, yine çocuğun eğitimi, ahlaki ve sağlık gelişimi açısından büyük önemi olan teneffüs saatlerini de göz ardı etmemelerini önermiştir. Ayrıca o, bu vakitlerde çocukların deneyimli ve bilinçli kişilere ihtiyacı olduğunu vurgulamış; eğlendirirken eğiten eğitici çocuk oyunları ile zamanın geçirilmesi gerektiğini tavsiye etmiştir. Eserde paragraflar orijinal metindeki kısımlara ayrılarak belirtilmiş ve eserde paragraf başlarına dikkat edilmiştir. Bu bölüm eğitici oyunlara dair literatür, kavram ve yöntem içermesi sebebiyle kitabın değerinin artmasına katkı sunmaktadır.

Eserin ikinci bölümünde ise oyunlar, ayrı ayrı numaralandırılmış ve birbirine yakın olanlar bir başlık altında toplanmıştır.²⁷

9. *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı ve Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetine Medhal*²⁸

Tezin konusunu oluşturan bu eserlerin müellifleri Ahmed Edib ve Veled Çelebi'dir. 1343/1925 Muharrem ayında İstanbul Kitaphâne-i İslâm Matbaa-i Âmire'de İbrahim Hilmi tarafından basılmıştır. Mezkûr telif, tezin eser tanıtımı başlığında daha kapsamlı incelenecektir.

10. *İmtihan*²⁹

Müellifin tiyatro eseri olarak hazırladığı bu eseri, kız mektepleri için bir perdelik piyesten ibaret olup 35 sayfadan oluşmaktadır. Ankara, Anadolu İrfan Kitaphânesi'nde basılan eserin basım tarihi belli değildir.³⁰

2. Süreli Yayın Olarak Basılan Eserleri

1. *Bilgi Yurdu (Işığı)*

Hanımlar temasıyla İstanbul, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası ve Orhaniye Matbaası'nda Nisan 1333'te 17 sayı olarak yayınlanmıştır. Bunlardan 12 tanesi "Bilgi Yurdu" ışığı adıyla çıkarılmıştır.³¹

²⁷ Bardak-Topaç, *Eğitici Çocuk Oyunları*, 11-12.

²⁸ Özege, *Türkçe Eserler Kataloğu*, 2/931.

²⁹ Özege, *Türkçe Eserler Kataloğu*, 2/720.

³⁰ Topkar-Köse, *Musavver Vücut-ı Beşer*, 1.

³¹ Bardak-Topaç, *Eğitici Çocuk Oyunları*, 9.

2. Mektep Müzesi (Resimli Dünya)

Resimli kitap matbaası olan İstanbul, Zerafet Matbaası'nda basılmış ve Mayıs 1329 ile Mart 1330 yılları arasında 12 sayı olarak yayınlanmıştır.³²

3. İlim, Fen, Felsefe, Tettebbuatı Mecmuası

Ankara'da Haziran 1338 yılında bir sayı olarak yayınlanmıştır.³³

4. Ev Hocası

Teması ev hanımları ve aileye özel bilgiler olan dergi, İstanbul İlk Adım Matbaası'nda Temmuz 1339'da bir sayı olarak yayınlanabilmiştir.³⁴ Derginin bir numaralı sayfasında “Meslek ve Maksat” adlı yazıda “Ev hanımlarına ve aile hayatına mahsus gayr-ı mevkût mecmuadır” cümlesinden derginin düzenli tarihlerle yazılmayacağı anlaşılmaktadır. Dergi, eğitime yeni başlamış veya okuma-yazma bilen kadınların ihtiyaç duyduğu bilgileri anlayacakları bir dille anlatmaktadır.³⁵

5. Ankara'da Dellâl

Teması ticari ve sanayi hayata hizmet olan aylık bir mecmuadır. Ankara, Anadolu Maarif Kitabhânesi'nde 1341 yılında Mart ve Nisan aylarında 2 sayı olarak çıkarılmıştır.³⁶

3. Almanak (Yıllık) Olarak Basılan Eserleri³⁷

1. Takvim-i Behar

1305 malî yılına ait takvimdir. 1306/1888 İstanbul Kasbar Matbaası'nda 88 sayfa Almanak olarak basılmıştır.

2. Takvim-i Behar

1306 malî yılına ait takvimdir. 1307/1890 yılında Almanak olarak İstanbul İstapan Matbaası'nda 168 sayfa ve resimli olarak basılmıştır.

³² Bardak-Topaç, *Eğitici Çocuk Oyunlar*, 9.

³³ Bardak-Topaç, *Eğitici Çocuk Oyunlar*, 9.

³⁴ Bardak-Topaç, *Eğitici Çocuk Oyunlar*, 9.

³⁵ Katfar, “Ahmet Edip ve Ev Hocası Dergisi”, 2441.

³⁶ Bardak-Topaç, *Eğitici Çocuk Oyunları*, 9.

³⁷ Ahmed Edib'in Ahmed Macid (Gören) ile hazırlamış olduğu üç adet almanak şeklinde hazırlanmış takvimi vardır. Bk. Özege, *Türkçe Eserler Kataloğu*, 4/1699.

3. Takvim-i Behar

1307 malî yılına ait musavver Almanaktır. 1307/1891 yılında İstanbul Mahmut bey Matbaası'nda 160 sayfa olarak basılmıştır.

2.2. Veled Çelebi

Bu kısımda teze konu olan eserin diğer müellifi Veled Çelebi İzbudak'ın yaşadığı dönem hakkında genel hatlarıyla bilgi verilerek müellifin hayatı, eğitimi, fikrî, ilmî, siyasî ve edebî kişiliği anlatılacak, daha sonra da müellifin eserleri tanıtılacaktır.

2.2.1. Yaşadığı Dönemin Genel Olayları

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemini bizzat yaşayan Veled Çelebi, oldukça hareketli bir hayat yaşamıştır. Şöyle ki o, bir milletin kaderini etkileyen ve tarihin akışına yön veren tarihi, siyasi, sosyolojik ve kültürel gelişmelere şahit olmuş, yazdığı hatıraları ile dönemine ışık tutan birçok konularda bilgi vermiştir. Müellif, hatıralarında, ilk eğitimini aldığı sıbyan mektebi, orta ve lise eğitimini aldığı Rüşdiye okulları ile medreselere dair bilgiler vermiş; yine bu kurumlardaki eğitim metotlarını ve eğitimcilerin durumlarını ortaya koymuştur.

Veled Çelebi, *Hatıralarım* adlı bu eserinde; Mevlânâ Dergâhı'nın devamı niteliğindeki Sultan Veled Medresesi'nde Mevlevî dervişleriyle Mesnevi derslerine girdiğini ve ayinlere katılıp İsm-i Celâl çektiğini, mukabelelere katıldığını, dergahtaki kütüphanede bulunan mevlevî kitaplarını okuduğunu, dergâhın işleyişi ve oradaki Çelebiler'in hayatı, annesinin ısrarıyla Valilik kalemindeki ilk memurluğu, yerel yönetimlerle ilişkileri ve dergahın gelirini sağladığı Celâliye Vakfı'yla ilgili bilgileri zikretmiştir.³⁸

Çelebi, İstanbul'da 14 Ağustos (26.08.1896) çarşamba günü meydana gelen ve iki gün iki gece süren Ermeni kalkışmalarını yine *Hatıralarım*'da anlatır. O, bu isyanın sonucunda çoğu İstanbul halkından bin kadar Türk'ün şehit olduğunu ve yaralandığını, binlerce Ermeni isyancının öldürüldüğünü söyler. Elebaşlarının ise Ecnebî

³⁸ Söz konusu kitap, Veled Çelebi'nin Enver Behnan Şapolya'ya anlattığı hatıralarından oluşmaktadır ve *Canlı Tarihler* serisinde yayınlanmıştır. Veled Çelebi İzbudak, *Hatıralarım* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1946) 31-32. Ayrıca bk. Nevin Korucuoğlu, *Veled Çelebi İzbudak* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Basımevi, 1994), 1; Yakup Şafak-Yusuf Öz, *Tekke'den Meclis'e Sıra Dışı Bir Çelebi'nin Anıları* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), 65.

himayesinde bir gemiyle yurt dışına kaçırıldığını, isyan sonrasında âsî Ermenilere de hapis ve sürgün gibi cezalar verildiğini anlatmış ve bu olayı Ermeni Patirtısı olarak nitelendirmiştir.³⁹ Müellif, mezkûr vakayı; Rumeli’de Bulgar İsyanı, Arabistan’da Dürzi isyanı, Girit İsyanı⁴⁰ ve Yemen İsyanı’nın takip ettiğini belirtmiştir.⁴¹

Veled Çelebi hatıralarında, İttihat ve Terakkî taraftarlarının çoğaldığını, gücünü artırdığını ve Cemiyet’in, Rumeli vilâyetleri başta olmak üzere memleketin önemli vilâyetlerinde teşkilatlandığını belirtir. Çelebi, Cemiyet’in İstanbul’da birkaç şubesinin olduğunu ve kendisinin de bu şubelerden birine gittiğini anlatır ve İttihatçılar’ın II. Abdülhamid’e karşı birleşerek, hürriyet ilan edip Meclis-i Mebûsan’ı yeniden açması için toplumsal olaylar tertip ettiklerini söyler. Bunun sonunda da II. Abdülhamid’in, bir cuma günü Takvim-i Vaka-i⁴² Gazetesi’nde Meclis-i Mebûsan’ı tekrar açtığını duyurduğunu ve böylece İkinci Meşrutiyet’in de ilan edildiğini belirtir. Veled Çelebi, ertesi gün, resmî vazifesinden istifa edip, sivil giysilerini çıkararak Mevlevî elbiselerini giydiğini, bundan sonra gazetede çalışıp, kalemiyle geçineceğini dile getirir.⁴³

İyi bir Mevlânâ muhibbi olan Sultan Reşâd, Mevlevî dergâhının postnişinliğine Veled Çelebi’yi atamış ve ona çok hürmet göstermiştir. Buna rağmen Veled Çelebi, vakıf işleri için Sultan’a defalarca müracaat ettiği halde netice alamadığını zikreder. Aynı

³⁹ Şafak-Öz, *Tekke’den Meclis’e*, 84-85.

⁴⁰ Yunanlılar, 1821’de başlattıkları isyanı 1830’da bağımsızlıkla sonuçlandırmanın verdiği şımarıklıkla zaman geçtikçe zayıfladığını düşündükleri Osmanlı’nın topraklarından pay kapma hevesine kapılmışlardır. Onlar, İngiltere’nin 1864’te Yedi Adalar’ı kendilerine vermesiyle daha da hırslanmış, büyük devletlerin desteğini de arkalarında hissederek Girit’te çete faaliyetleri ile karışıklık çıkararak Girit’i müstakil olarak kendi topraklarına katmak istemiş; bunun üzerine Osmanlı, savaş ilan etmiştir. Osmanlı-Yunan orduları arasında Dömek’te meydan muharebesi yapılmış ve savaş Osmanlı’nın kesin zaferiyle noktalanmıştır. Ancak Yunanlılar, Batılı devletlerin desteğiyle bu hezimetlerini zafere dönüştürmüşlerdir. Bk. Sabri Can Sannav-Cem Turan, “Askeri Zaferden Diplomatik Yenilgiye Bir Örnek: 1897 Dömeke Meydan Muharebesi ve Sonrasında Meydana Gelen Gelişmeler”, *Turkish Studies* 14/4 (Aralık 2019), 989.

⁴¹ Şafak-Öz, *Tekke’den Meclis’e*, 79.

⁴² Osmanlı Devleti’nin ilk resmî gazetesidir. Bk. Nesimi Yazıcı, “Takvîm-i Vakâyi’”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/490-492.

⁴³ Şafak-Öz, *Tekke’den Meclis’e*, 108. Çelebi, II. Meşrutiyet’in ilan edilmesinden sonra siyasi çalkantıların daha da arttığını ve sonunda İkinci Abdülhamid’in tahttan indirilip Sultan Reşad’ın tahta çıkmasına sebep olan 31 Mart vakasının kendi döneminde yaşandığını söyler. Müellif, bu siyasi olayların kendisinin çok canını sıktığını hatıralarında şöyle nakleder; “Ben Meşrutiyet döneminin çelebisiyim, Sultan Hamid’e erişemedim. Sultan Reşad bana o derece iltifat ederdi ki Mevlana’dan sonra hiçbir çelebi bu iltifata nail olamamıştır. Her İstanbul’a davet olundukça Topkapı Sarayı’na misafir olurum. Sultan Reşad’da bana iade-i ziyarette bulunurdu.” Şafak-Öz, *Tekke’den Meclis’e*, 121.

zamanda ittihatçıların da sevgi ve hürmetini kazanan Veled Çelebi, Konya’da dergâhın geliştirilmesi için ittihatçılardan da yardım istemiştir. Ancak Cemiyet, tekke ve zaviyelere karşı olduğu için yardım etmemiş; Çelebi, ısrar edince de Cemiyet tarafından tehdit edilmiştir. Bunun üzerine o, istifa etmek istemiş; fakat Sultan Reşâd istifasını kabul etmemiştir.⁴⁴

Veled Çelebi’nin hayatındaki en önemli olaylarından biri de I. Dünya Savaşı’nın patlak verdiği dönemde, Sultan Reşâd’ın emriyle gönüllü melevîlerden oluşan “Mücâhidîn-i Mevlevî Alayı”nı kurmasıdır. Çelebi, kumandanlığını da kendisi yaparak Kanal Harekâtı’na katılmak üzere Şam’a gitmiştir. Sultan Reşâd’ın emriyle melevîlere bir alay bayrağı; bir de kılıç verilmiş; alayın bayraktarlığını da Ankara Mevlevî Şeyhi Mustafa Nuri Dede yapmıştır.⁴⁵ Veled Çelebi, burada üç sene kaldıklarını ve karargâhlarının Cebel-i Lübnan olduğunu, ancak harbe iştirak etmediklerini anlatır. O, burada bulunmalarının asıl amacının orduya manevi destek olup, moral ve motivasyonlarını yükseltmek olduğunu ifade eder. O, savaşın ileriki safhalarında Suriye’de ordu bozguna uğrayınca Konya’ya geri döndüklerini hatıralarında zikreder.⁴⁶

2.2.2. Hayatı

Veled Çelebi, hicrî 1284 yılı Rebûlevvel ayının 14. gününe denk gelen, milâdî 16 Temmuz 1867 tarihinde salı günü Konya Mevlâna civarında bulunan Durak Fakı Mahallesi’nin Çelebi Sokağı’nda bulunan evlerinde dünyaya gelmiştir. Çelebi’nin gerçek adı Muhammed Bahâüddîn Veled’dir. Mevlânâ soyundan geldiği için Çelebi’dir. Ancak Soyadı Kanunu’ndan sonra İzbudak soyadını kullanmıştır. Çelebi’nin babasının adı Mustafa Necib, annesinin adı da Rabia Hanım’dır. Babasının melek huylu bir kişiliğe sahip olduğu için herkes tarafından sevilip sayıldığını, annesinin ise aydın görüşlü bir hanım olmasının yanı sıra çocuklarının eğitime önem verdiğini hatıralarında anlatır. Veled Çelebi, ailedeki dört erkek kardeşin üçüncüsüdür.

⁴⁴ Şafak-Öz, *Tekke’den Meclis’e*, 121-122.

⁴⁵ Mustafa Kara, “İzbudak, Veled Çelebi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/503-505; Şafak-Öz, *Tekkeden Meclis’e*, 123.

⁴⁶ Şafak-Öz, *Tekkeden Meclis’e*, 124.

Çelebi'nin baba tarafı on sekizinci göbekten Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî'ye dayanır. Erken yaşta konuşmuş ve akranlarından her zaman önde olmuştur. Nitekim arkadaşları, ebcedi yeni öğrenirken o, Kur'ân-ı Kerîm'i hatmetmiştir. Onlar, Kur'ân okumaya başladıklarında ise o harekesiz yazıları sökmeye başlamıştır. Okumaya karşı duyduğu bu sevgide ona kitaplar, hikayeler ve şiirler okuyan ve okutan büyük annesinin katkısı büyüktür.⁴⁷

2.2.3. Eğitimi

Veled Çelebi, ilk eğitimini muhtemelen 4-5 yaşlarında iken Elmas Hoca isimli bir kadının kız çocuklarına eğitim vermek amacıyla açtığı; ancak ileri gelen ailelerin küçük erkek çocuklarının da alındığı bir mektepte alır. Daha sonra Çarçar Hoca olarak tanınan bir muallimin okuluna devam eden Çelebi'nin bu okulu çok karışıktır. Öyle ki mezkûr kurumda kimi çocuk, kimi yetişkin kız, kimi genç delikanlı erkek dört yüz kadar kişi bir salona tıkıştırılmış bir şekilde ders işlenmektedir. Bu düzensizlik ve öğrencilerin disiplinsizliğine bir de gürültü ve ısınma sorunu eklenince Çelebi buraya gitmek istemez. Bunun üzerine o, bu okuldan alınıp annesinin ısrarıyla Rüşdiye okuluna gönderilir.

Veled Çelebi, ağabeyi Şemseddin Çelebi'yle birlikte Rüşdiye Okulu'na⁴⁸ başlar. Bu okul mahalle mektebinden oldukça düzenli ve temizdir. Ayrıca okulun öğrencileri disiplinli, öğretmenleri ise gayet müsbet ve eğitimidir. Çelebi bu okula girişini “Cehennemden cennete girmiş gibi oldum” diye anlatır. Çelebi'nin Rüşdiye eğitimi iki yıl devam eder. Ancak o, arkadaşlarının kıskanç ve hırçın olduklarını, bunun yanı sıra kendi yetenekleri ve çalışkanlığına göre yeterince tahsilini ilerletemediğini ve zamanının boşa geçtiğini düşünür. O, iki yılın ardından babasına bu okuldan ayrılmak istediğini ve medreseye gitmek istediğini söyler. Bunun üzerine babası da onu Sultan Veled Medresesi'ne gönderir.

Veled Çelebi, Sultan Veled Medresesi'nde altı yıldan fazla eğitim alır. Çelebi, altı yılın üç senesini hoca yanında eğitim alarak, kalan üç senesini ise kendisi eğitim vererek geçirir. Ancak o, bu altı sene zarfında, Arapça bilgisini ilerletemediğini düşünür. Molla

⁴⁷ Metin Akar, *Veled Çelebi İzbudak* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999), 17-18.

⁴⁸ Osmanlı'da 1839'da Tanzimat Ferma'nın ilan edilmesiyle başlayan batılılaşma sürecinde Avrupa tarzında eğitim veren ileriki zamanlarda da ilköğretimle birleştirilen ortaöğretim okuludur. Cemil Öztürk, “Rüşdiye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/300-303.

Câmî'nin şerhi olan *Kafiye*'yi okuyacak seviyede olmasına rağmen Çelebi, biraz sarf ve nahiv, bir parçada lügat bilgisinden başka bir şey öğrenemez. O, bunun müsebbibi olarak da hocaların yetersizliğini ve öğretme metotlarını bilmemelerini gösterir.⁴⁹ Buna mukabil Çelebi, Müftü Hacı Hüseyin Efendi'den Şerafeddin Câmî'nde ilm-i meânî dersinin *Muhtasarını* okuduğunda Arapça bilgisini ilerletir. Bununla birlikte o, Farsça'yı daha hızlı öğrenir. Hacı Kasım Efendi'den biraz Farsça dil kaideleri ile *Pend-i Attâr*,⁵⁰ biraz da *Gülistân*⁵¹ okuyan Çelebi, *Gülistân*'ın yarısında Farsça'yı okuyup anladığı ve Farsça kitaplardan zevk almaya başladığı için hocaya gitmeyi bırakır.⁵² O, medresede Arapça ve Farsça'nın yanı sıra dinî ilimler de okutulmasından dolayı medresede biraz da dinî ilimlere yönelik tahsil yapar.⁵³

Çelebi'nin devam ettiği Sultan Veled Medresesi, dergâh binasının devamı niteliğindeydi. O, ders zamanlarından sonraki vakitlerini cemaate ayırıyor, dergâhta İsm-i Celâl çekiyor, mukâbelelere katılıp *Mesnevî-i Şerîf* okuyordu. Dergâha gelen âlim ve şeyhlerin sohbetlerine katılan Veled, bir keresinde de Mesnevîhân Hacı Eyüp Çelebi'nin (ö. 1302/1886) derslerine katılmış, bu zatın ölümünden sonra da Sıdkı Dede'nin derslerine devam etmiş ve Pîr'in huzurunda yapılan Mesnevî âyinlerine iştirak etmiştir. O, aynı zamanda dedeler yaz gelince Meram bağlarındaki evlerine gittiklerinde de çoğu zaman vakitlerini onlarla geçirmiştir. Çelebi, medresede bulunduğu vakitleri, çoğu mevlevîlik ve edebiyatla ilgili olan dergâh kütüphanesindeki kitapları okuyarak geçirmiştir.⁵⁴ Medresede eğitim aldığı yıllarda Mevlânâ'nın *Dîvân-*

⁴⁹ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 19-20-21.

⁵⁰ Mutasavvıf Feridun Attâr'ın İslâm dinin temel kaidelerini, ahlaka dair ana öğretilerini, kâmil insan yetiştirmeyi hedefleyen düsturları ve nasihatları kapsayan tasavvufî mesnevî eserleridir. Kapsadığı evrensel öğretiler onu, kendi coğrafyasının yanı sıra diğer müslüman toplumlar arasında da büyük kabul gören bir eser konumuna getirmiştir. Öyleki söz konusu eser, Osmanlı medreselerinin ders kitabı olmuştur. Bk. Serkan Türkoğlu, "Türk Edebiyatında Pendnâme-i Attâr'ın Manzum Tercümeleri ve Seyyid Ali Rızâ'nın Riyâzü'r-Rızâ'sı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22(Özel Sayı) (Nisan 2018), 672.

⁵¹ Sa'di Şîrâzî'nin padişah ve dervişlerde olması gereken ahlak, kanaat, terbiye ve sohbet adabı gibi erdemleri; Fars ve Arap dili ile yazılmış şiirlerin yanı sıra âyet, hadis ve güzel sözlerle anlattığı eseridir. Tahsin Yazıcı, "Gülistan", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996) 14/240-241.

⁵² Şafak-Öz, *Tekkeden Meclis'e*, 20.

⁵³ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 21.

⁵⁴ Şafak-Öz, *Tekkeden Meclis'e*, 21.

ı *Kebîr*'ini incelerken mülemmâları⁵⁵ gören Çelebi, daha sonra da dergâhın kütüphane görevlisi Halid Efendi'nin Sultan Veled'e ait eserleri göstermesiyle ilk defa Türkçe'nin Osmanlıca dışındaki eski lehçeleri olduğunu anlamıştır. Bunun üzerine o, ilerleyen zamanda Ziya Paşa'nın (ö. 1829/1 880) eseri olan *Harabat*'ı okur ve *Abuşka Lügati*'ni kopyalar, Çağatay Edebiyatı ve farklı Türk Lehçeleri'ni öğrenir. Çelebi, Devlet memurluğu görevine başlayıncaya kadarki eğitim hayatını şu cümlelerle özetler: “Kaleme girinceye kadar beş ibtidâî mektebe girdim. Yalnız bir medreseye devam ettim. Sekiz muallimden ders okudum. Bunların ikisinden Fârisî, diğer ikisinden hem Arabî hem Fârisî, diğerlerinden yalnız Arabî öğrendim.”⁵⁶

2.2.4. Vazifeleri

Veled Çelebi'nin eğitim hayatına olduğu gibi memurluğa başlaması da annesinin ısrarları üzerine olmuştur. Babası da annesinin ısrarı ile ona, devlet dairelerindeki tanıdıkları vasıtasıyla münasip bir memuriyet aramıştır. İlk önce Veled'e, âşar ve telgraf müdürlüklerinde iki yüz kuruş maaşla memurluk teklif edilmiş ancak babası beğenmemiştir. Neticede Çelebi, valilik mektup kaleminde 16 yaşında, akrabası olan Nuri efendinin mahiyetinde mülazimet olarak ilk memuriyete başlar. O günlerde Konya Valisi Said Paşa azledilir ve yerine Memduh Bey Vali olarak tayin edilir. Memduh Bey ise şiiri ve şairliği seven biridir. Veled Çelebi, valinin mektupçusu Nazım Bey'in teşvikiyle valiye şu iki beyti söyler:

“Lebin oldukça Sühan-bahş-ı zebân-ı şuara

Çok mu Leb-rîz-i hayal olsa dehân-ı şuara”

Onun bu kasidesi, vali tarafından beğeniyle karşılanır ve takdir edilir. Kalemdeki mübeyyizlik görevine altı ay devam ettikten sonra Çelebi'ye, bazı kolay resmî yazıların nasıl yazılacağı öğretilir. Böylece o, kalemdeki görevini ilerletir. Veled Çelebi, bu esnada Nazım Bey ile dostluğu sayesinde Konya *Vilâyet Gazetesi* 'nde iki yüz elli kuruşla başmuharrir olarak çalışır. Ayrıca Çelebi, Vilâyet Mekteb-i Rüşdiyesi'nde rik'a ve Farsça dersleri verir.

⁵⁵ Çeşitli dillerde yazılmış, Fars ve Türk edebiyatı mısralarından oluşan eski şiirlerdir. Rıza Kurtuluş-İskender Pala, “Mülemma”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/537-538.

⁵⁶ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 22.

1303/1885 yıllarında Konya’da kıtlık baş gösterir. Valinin emriyle “Tahkîk-i İhtiyaç Komisyonu” kurulur ve Başkatip olarak da 400 kuruş maaşla Veled Çelebi görevlendirilir. O, aynı zamanda Vilâyet Matbaası Müdürlüğü’ne bakar. Kıtlık durumu geçtikten sonra Vali, Veled Çelebi’nin de aralarında olduğu bir komisyonla geziye çıkar. Veled Çelebi, bu gezi sayesinde ilk defa Konya dışına çıkar. O, Beyşehir Gölü’nü de ilk defa görür. Çelebi, Beyşehir’de misafir oldukları bir evde Sultan Veled’e Ait *İbtidâ-nâme* ile *İntihâ-nâme*’yi görür ve çok heyecanlanır.

İlerleyen zamanlarda Vali ile Mektupçusu Nazım Beyin araları açılır ve sonunda da Nazım Bey Konya’dan gönderilir. Bu olaya Veled Çelebi çok üzülür ve korkuya kapılır. Fakat Vali, Çelebi’ye dostça yaklaşır ve özel sohbetlerine davet eder. Ancak Vali’nin, dergâhın postnişini olan Abdülvahid Çelebi ile de arası bozulur. Abdülvahid Çelebi, Veled Çelebi’nin valinin yanına gitmesini yasaklar. Bu yüzden Veled’i azarlar. Mecbur kaldıkça Vali’nin yanına giden Veled’e; Vali, Abdülvahid Çelebi’nin adamıdır diye soğuk davranır. Bütün bu olaylardan sonra Veled Çelebi, Konya’dan ayrılarak İstanbul’a gitmek ister. O, babasının ve Vali’nin rızasını alarak İstanbul’a gitmek için bütün görevlerinden istifa eder. Veled’in yakınlarına bile anlatmadığı İstanbul’a gitme isteğinin arkasındaki asıl maksadı; meşâhir-i müslimîn’den olma arzusudur.⁵⁷

Veled Çelebi, Konya’da memurluk yaptığı sürede kazandığı 70 lirasını yanına alarak, hicrî 1304, milâdî 1889 Şubat’ında İstanbul’a gitmek için yola çıkar. Ilgın, Akşehir, Kütahya yolunu takip eden Veled, dokuz günde Bursa’ya ulaşır. O, Bursa Mevlevîhânesi’nde on sekiz gün misafir olur. Daha sonra Veled’in yanına bir derviş verirler ve o, Mudanya’dan İstanbul’a gitmek üzere bir vapura biner. Çelebi, rûmî 1305 senesi mart ayının dokuzunda (21.03.1889) çarşamba günü Eyüp Bahariye Mevlevîhânesi’ne misafir olur.⁵⁸ Bahariye Mevlevîhânesi’nde geçirdiği iki senelik misafirliği boyunca Dergâh-ı Şerîf’in Şeyhi Hüseyin Fahri Efendi, Veled Çelebi’ye büyük iltifat gösterir.

Onun, dergâhta geçirdiği iki yıllık süre içerisinde resmî bir görevi de bulunmamaktadır. Bundan dolayı o, zamanının çoğunu Konya’da kazandığı ilmî

⁵⁷ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 23-25.

⁵⁸ Şafak-Öz, *Tekkeden Meclis’e*, 49-50.

tecrübesini ilerletme arzusuyla zengin kütüphaneleri bulunan yerlerde mütalaa ile geçirmesinin yanı sıra kütüphanelerde Farsça lügat, tasavvuf ve ilm-i edeb ile ilgili eserleri de okur. Ayrıca Çelebi, Ahmet Vefik Paşa (ö. 1891)'nın kaleme aldığı *Lehçe-i Osmânî* adlı telifi tetkik edip esere ilâveler yapar. O, Türk Dili'nin yazı şekillerini göstermek amacıyla da Fuzûlî'nin *Su kasidesi*'ni şerh edip, *Aynü'l-hayât* ismini verir. Daha sonra Çelebi, Türk Dili ve Osmanlı Edebiyatı'yla ilgili mecmualarda makaleler yazar. O, bu dönemde, edep ilmine dair *Tercüme-i Bedâiyü'l-efkâr* ve *Muvâzene* adında iki eser ortaya koyar. Araplar'ın aşk hikayelerini şâirce bir üslûpla tasvir ettiği *Levhü'l-garâm fî mesârii erbâbi'l-hıyâm* adlı eseri neşreden Veled, Arapça edebi eserleri inceleyerek *Leylâ ile Mecnûn* hikayesini de Farsça ve Türkçe destanlardan ilâvelerle yeniden nakleder. Aynı zamanda o, *Mesnevî-i Şerîf*'e bazı ilâvelerle benzeri görülmemiş bir hikâye kitabı oluşturmuştur. Ancak Maarif Nezâreti, söz konusu eserin sadece yarısının basılıp neşredilmesine izin vermiştir.

Veled Çelebi, Mevlânâ'nın *Vasiyetname* adlı eserine üç dilde yazılmış edebî ve ahlâkî konuları içeren ilâveler yaparak *Hayru'l-keîâm* adını verir.⁵⁹ O, tafsilatlı bir şekilde meşhur Mevlevî şahsiyetlerini anlattığı *Mevlevî Tarihi* adlı eserinin yedi yüz sayfasını da Bahariye Mevlevîhânesi'nde yazar, ancak tamamlayamaz.⁶⁰ Veled Çelebi, Mevlevîhâne'de kaldığı günlerde tarikatla olan alakasını da devam ettirerek, Şeyh Elif Efendi'ye⁶¹ (ö. 1850-1927) intisap eder. Bunun yanı sıra Çelebi, *Mesnevî* derslerine de devam ederek icazet alır. O, Hoca Raik Efendi'nin *Buhârî-i Şerîf* derslerine de katılır, ancak bitiremez. Veled Çelebi, eksik kalan derslerini, I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği esnada, Mevlevî Alayı kumandanı olarak Şam'a gittiğinde tamamlar.⁶²

Veled Çelebi, İstanbul'da kaldığı iki yıl boyunca şehirden biraz sıkılmış ve Gelibolu-Çanakkale dolaylarını gezip geri gelmiştir. O'nun İstanbul'a gelmesinin asıl maksadı bir ilim adamı olup, devlet memuriyeti veya kalemiyle İslâm dünyasına hizmet ederek Meşâhîr-i İslâm'dan olmaktır. Fakat o, İstanbul'da kendine göre bir memuriyet görevi bulamadığı için hacca gidip dönüşte de ilim tahsil etmek için Mısır'a geçmeyi

⁵⁹ Şafak-Öz, *Tekkeden Meclis'e*, 53-55.

⁶⁰ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 29.

⁶¹ Âlim ve şâir olan Elif Efendi, Hasirîzâde Sa'dî Dergâhı'nın son şeyhidir. Nihat Azamat, "Elif Efendi, Hasirîzâde", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/37-38.

⁶² Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 28.

düşünmüştür. Daha sonra Çelebi'nin hedefi, Hindistan, İran ve Anadolu'daki meşhur ilim merkezlerini ziyaret etmektir. Akabinde de o, Konya'ya dönerek köşesine çekilip kitap telifiyle ömrünü geçirmeyi arzulamaktadır. Şeyh Efendi, Veled Çelebi'nin bu arzusunu duyunca telaşlanır ve Çelebi'yi Dahiliye Vekili Münir Paşa ile görüştürür.⁶³ Çelebi, 1308 Safer ayının 4'ünde (17.09.1890)'da Bâb-ı 'Âli'de dört yüz kuruş maaşla memuriyete başlar. Onun görevi, *Ahter Gazetesi* başta olmak üzere basında geçen Arapça ve Farsça metinleri tercüme ederek gerekli mercileri bilgilendirmektir. Aynı zamanda Çelebi, Kaptan Paşa Mekteb-i Rüşdiyesi'nde de Farsça mu'allimliğinden iki yüz elli kuruş ders ücreti alır. Daha sonra Çelebi, rütbe-i sâliseye⁶⁴ ardından da sâniye sınıfına nâil olur. Bunun üzerine Veled Çelebi, devlet memuriyetinde ilerleyip dinine ve milletine faydalı olma ümidiyle İstanbul'a yerleşmeye karar verir.⁶⁵

Veled Çelebi, İstanbul'da memuriyete girince aylık maaşı bir aileyi geçindirecek seviyeye gelir. Bunun üzerine Çelebi, hem aile hayatına karışıp çocuk sahibi olmak hem de Mevlânâ soyundan bir ailenin hanesini aydınlatmak maksadıyla evlenmeye karar verir. O, Bahariye Mevlevîhânesi hanımları vasıtasıyla İbrahim Hakkı Bey'in Üç kızının en büyüğü olan Makbule Hanım ile 28 Zilkade 1309 (23.06.1892) yılında evlenir. Veled, Haliç Sahili'nde bulunan Yahya Bey Konağı'na iç güveysi olarak girer. Bu konakta Veled, eşinin kız kardeşleri ve halası Nafia Hanım ve enişterleri Raif Bey ile yaşar.⁶⁶

Hicrî 1310 (1892) senesinde babası, annesi ve küçük kardeşi Yusuf Çelebi'yi de yanına alarak, İstanbul'a Veled Çelebi'yi ziyarete gelir; ancak on beş gün geçmeden hastalanır. Veled'in babası bir ara kendisini iyi hissedince Bahariye Mevlevîhânesi'ne gider. Onun hastalığı burada daha da şiddetlenir. Bir de o yıl İstanbul'da şiddetli bir kış olur ve Haliç donar. Çelebi, günlerce babasının başında kalır; daha sonra da babasını Konağa nakleder. Beş ay sonra rûmî 1309 yılının mart ayında Veled Çelebi'nin hasta babası vefat eder. Merhum, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde medfun bulunan amcası Hacı Âbid Çelebi'nin mezarına defnedilir. Bu arada soğuk havalardan

⁶³ Şafak-Öz, *Tekkeden Meclis'e*, 58.

⁶⁴ Osmanlı'da mülkî ve ilmî sınıfta bulunanlara verilen resmî pâyedir. Ayverdi, "Rütbe-i Sâlise", *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1036.

⁶⁵ Şafak-Öz, *Tekkeden Meclis'e*, 59.

⁶⁶ Şafak-Öz, *Tekkeden Meclis'e*, 64.

dolayı Veled'in kardeşi Yusuf Çelebi'nin hastalığı da artar. Bunun üzerine doktor hava değişimi tavsiye ettiği için bahara annesiyle birlikte Konya'ya döner.⁶⁷

Veled Çelebi'nin Makbule Hanım'la evliliğinden oğlu Celâleddin Feridun Ârif dünyaya gelir. Ancak Makbule Hanım, uzun zamandır çektiği bağırsak kanseri hastalığı nedeniyle 1311 senesi 10 Kânûn-i Evveli'nde (22.12.1895) vefat eder. Eşinin vefatı sonrasında Çelebi'nin oğluna, eşinin kız kardeşi bakar.⁶⁸ 5 Haziran 1311'de (17.06.1895) *Mekteb Dergisi*'nde Ziya Paşa'ya ait bir şiirden örnek verdiği için II. Abdülhamid'e jurnallenen Çelebi, sorgulama sonucunda cezadan zorlukla kurtulur. Bu olaydan sonra Çelebi, mecmuada yazmayı bırakır.⁶⁹

2.2.5. Mevlâna Dergâhı Postnişinliği

Osmanlı dönemi tarikat anlayışında Mevlevîlik önemli bir kurum, Çelebilik de saygın bir makam kabul edilirdi. Gerçekte Mevlânâ bir tarikat kurmamıştır. Onun ölümünün ardından Mevlânâ'nın yolunu takip edenlere Mevlevî adı verilerek tarikat oluşturulmuştur. Mevlevîliğin merkezini ise Çelebilik makamı temsil etmiştir. Bu makam ise babadan, yaşayan en büyük oğula geçen bir teamül üzere devam etmiştir. Osmanlı'nın son zamanlarında bu makama Çelebi tayin etme ve azletme yetkisi Şeyhülislam'a ve saltanat makamına ait olup, devlet protokolünde Çelebi, Kazaskere denk kabul edilmiştir.

Çelebi, dergâhın gelirini sağladığı vakıf mallarının gelirlerini toplar ve usûlüne uygun bir şekilde dağıtırdı. Aynı zamanda dervişlerin tarikate kabulünü ve gerekirse de azlini yapardı.⁷⁰ Çelebiler, askerlik hizmetinden de muaf tutulurdu.⁷¹ Bunun tek istisnası Veled Çelebi'nin I. Dünya savaşı esnasında Sultan Reşâd'ın emriyle Miralay rütbesinde Mücahidîn-i Mevlevî Alayı ile Şam'da görevlendirilmesidir.

Abdülvâhid Çelebi'nin (ö. 1325/1925) ölümünün ardından postnişinlik makamına Abdülhalim Çelebi atanmıştır. Ancak Abdülhalim Çelebi'nin özel hayatıyla alakalı birtakım söylentilerin yanı sıra temsil ettiği makamın itikadına aykırı düşünceleri,

⁶⁷ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 31.

⁶⁸ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 32.

⁶⁹ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 32.

⁷⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik* (İstanbul: İnkılab Kitabevi, 2018), 255.

⁷¹ Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, 240.

irtibatları ve siyasî faaliyetleri vardı. Bir de onun, Şeyhülislâm'ın uyarılarına kulak asmaması gibi nedenler, onun azledilmesine sebep olmuştur. Yerine sade bir aile hayatı olan, ilmî birikimi bakımından olgunlaşmış aynı zamanda o anda devlet yönetiminde söz sahibi olup ittihatçılarla da arası iyi olan Veled Çelebi tayin edilir.⁷²

Veled Çelebi, *Hatıralarım* adlı eserinde postnişinlik dönemini;

“Dokuz sene Mevlâna postuna oturdum. Meşîhât'ta hizmet ettim. Bu sürede gece gündüz dergâhta vazife yaptım. Dergâhtaki sanduka mezar taşlarını okuyup bir deftere kaydettim. Konya'daki eski eserleri inceleyip, kütüphanedeki el yazmaları tetkik ettim. Celâliye Vakfı'ndan beşte bir hisse alıp şeyhlik, imamlik, mesnevîhânlik ve müderrislik yaptım. Karatay Medresesi'nde Farsça dersler verip mevlevîlik yolunu anlatıp sâlikleri terbiye ettim” şeklinde anlatır.⁷³

Bu dönemde I. Dünya Savaşı patlak verince Sultan'ın emriyle gönüllü mevlevîlerin katılımıyla oluşturduğu Mücâhidîn-i Mevlevî alayıyla Şam'a gidip üç sene kalan Veled Çelebi, bu zaman zarfında Mekke ve Medine'ye ziyaretlerde bulunur; Şam ve Hicaz bölgesinde bulunan âlimlerden ilim tahsil eder. Çelebi, Medine'de Şeyh Kettânî'nin (ö. 1857/1927) derslerine katılarak, mütevâtir hadisler alanında icazet alır. Daha sonra da o, Şeyh Salih Akişânî'nin Buharî derslerine devam ederek *Buharî* icazeti alır. Fırsat bulduğu zamanlarda Çelebi, bölgenin âriflerinin sohbetlerinde de bulunur. O, Suriye'nin işgal edilmesi sonucu geri dönmek zorunda kalır.⁷⁴

I. Dünya Savaşı'nın başarısızlıkla sonuçlanması, İttihat ve Terakki Partisi'nin dağılmasına sebep olmuştur. Akabinde de yönetim Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne geçmiştir.⁷⁵ Sabri Efendi de Ferit Paşa Hükümeti'nin Şeyhülislâm'ı olmuştur. Sabri Efendi, Veled Çelebi'yi acilen İstanbul'a çağırarak, anlaşılamayan bir sebeple ve asılsız haberlerden dolayı Çelebilik'ten azleder.⁷⁶ Çelebi, azledildikten sonra İstanbul'a yerleşerek Erenköy'deki evinde inzivaya çekilir. Daha sonra Sultan Vahdeddin tarafından Şûra-i Devlet azalığına seçilen Çelebi, bu görevi isteksizce kabul eder. O sıralar İstanbul işgal altındadır ve işgalciler, aydınlar üzerinde baskı ve

⁷² Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, 171.

⁷³ İzbudak, *Hatıralarım*, 54.

⁷⁴ İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Son Asır Türk Şairleri* (İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970), 1934.

⁷⁵ İzbudak, *Hatıralarım*, 70-71.

⁷⁶ Gölpınarlı, *Mevlâna dan Sonra Mevlevîlik*, 171.

sindirme politikası uygulamaktadır. Bu yıldırma politikalarından Veled Çelebi de etkilenmiştir. Bir gün yanına samimi arkadaşı Sâmi Rıfat uğrar ve ona Anadolu'ya kaçacağını anlatır. Arkadaşının bu hareketi Veled Çelebi'yi de etkiler. O sıralarda Mustafa Kemal, Anadolu'da Millî Mücadeleyi başlatmış ve Millî bir hükümet kurmuştur. Bu durum, İstanbul halkı ve aydınları üzerinde Mustafa Kemal'e karşı güven duygusu oluşturmıştır. Bundan etkilenen Veled Çelebi, kesin kararını vererek Baldızı Hüsniye Hatun'un yardımıyla kılık değiştirip bir İtalyan gemisiyle Antalya'ya kaçar. İtalyan işgali altında bulunan Antalya'dan Ankara'daki arkadaşı Hamdullah Suphi'ye telgraf çeken Çelebi, Ankara'ya gelme izni ister. İzni verilmesi üzerine o, Ankara'ya gelir ve Mevlevîhâne'ye misafir olur. İlerleyen zamanlarda Çelebi, Ankara'dan bir ev satın alarak oraya yerleşir. Ardından o, Ankara Hükümeti Maarif Vekaleti Ankara Lisesi'nde Farsça öğretmeni olarak görevlendirilir.⁷⁷ Veled Çelebi, 1925 TBMM hükümeti tarafından ikinci defa yeniden Mevlânâ Dergâhı postnişini olarak tayin edilir. Ancak o, 16 Kasım 1925 yılında TBMM'de Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu çıkınca Ankara'ya döner.⁷⁸

1923 yılından 1939 yılına kadar Kastamonu, 1939-1943 yılları arasında da Yozgat milletvekilliği yapan Veled Çelebi, hayatının sonuna kadar Türk Dil Kurumu'ndaki çalışmalarına devam eder. O, 1953 yılının 4 Mayıs'ında vefat eder ve Cebeci Asrî mezarlığına defnedilir.⁷⁹

2.2.6. İlmî, Fikrî ve Edebî Kişiliği

Veled Çelebi'nin, ilmî ve fikrî kültürünün şekillenmesinde rolü olan şahısların başında, çocukların eğitimiyle yakından ilgilenen annesi ve babası gelir. İlk okumayı öğrendiği, ilmiyal bilgisini aldığı Elmas Hoca ve Çarçar Hoca da Çelebi'nin ilk dinî bilgilerini aldığı şahsiyetler olarak gösterilebilir. Onun, edebî kişiliğinin temelini ise *Leylâ ile Mecnûn*, *Âşık Garip*, *Ferhat ile Şirin* gibi Türk halk hikayeleriyle onu ilk tanıştıran büyük annesi atmıştır. Eğitim hayatı boyunca devam etmiş olduğu mektepler ve medreseler onun ilmî yönünü artırsa da kültürel ve fikrî anlamda onu en çok etkileyen Dergâhtaki kütüphanede okuduğu eserlerin yanı sıra şeyhlerle sohbetleridir.

⁷⁷ İzbudak, *Hatıralarım*, 71.

⁷⁸ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 174.

⁷⁹ Kara, "İzbudak, Veled Çelebi", 23/503-505.

İlk memuriyete başladığı kalemde, valinin mektupçusu olan Nazım Bey ile Vali Memduh Bey, Veled Çelebi'nin ufkunu açan ve dünyasını genişleten şahsiyetlerdir. Nitekim o, dış dünyayı ve yeni fikirleri Nazım Bey'den öğrenmiş, Muallim Naci ile yine Nazım Bey sayesinde yazışmış, Avrupa'daki Türkler'in çıkardığı *Hürriyet Gazetesi*'ni ilk defa Nazım Bey sayesinde okumuştur. Çelebi, Ziya Paşa'nın mektupçuluğunu yapmış olan Nazım Bey sayesinde Paşa'nın eserlerinden de haberdar olmuştur. Şöyle ki Vali Memduh Bey, daha çok edebiyat ve kültürle ilgilenen bir kişidir. Müellif Çelebi, Leskofçalı Galip'in (1828-1876) sohbetlerinde bulunmuş ve Divan şiirinin inceliklerini öğrenmiştir. Vali ile yakın teşri-i mesaisi olan Veled Çelebi'nin divan edebiyatı ile tanışması da Memduh Bey sayesinde olmuştur.⁸⁰

Çelebi, İstanbul'da geçirdiği süre ile postnişinlik yaptığı dönemde ilim ve fikir dünyasında öne çıkan birçok şahsiyetle tanışmış, siyaset dünyasından önemli simalarla dostluk kurmuştur. Özellikle onun, Bahariye Mevlevihânesi'ndeki misafirliği, ilim ve irfan ile yoğrulduğu bir dönem olmuş, Konya'da edindiği ilmi artırmasına fırsat vermiştir. Bunların en önemlileri *Mesnevî* dersleri okuduğu Elif Efendi, *Buhari* dersi okuduğu Hoca Râik ile Şûrâ-yı Devlet Reisi Sahib Bey'dir. Kütüphanesinin anahtarını Çelebi'ye veren Ahmed Mithat ile Türk dili çalışmalarında büyük yardımı olan Necib Asım'ın da Veled Çelebi'nin fikir dünyasının olgunlaşmasına büyük katkıları olmuştur. Bu döneme, onun olgunlaşma sürecidir, denilebilir.⁸¹

Ankara döneminde Maarif Vekaletliği, onu Ziya Gökalp (1876-1924) ile telif ve tercüme komisyonuna seçmiştir.⁸² Aynı zamanda bu dönem onun kalıcı eserler verdiği Türk diline dair müstakil eserleri ortaya koyduğu yıllardır. Nitekim Çelebi'nin, *Mesnevî Tercümesi*, *Türk Dili Lügati*, *Türk Diline Medhal*, *Divan-ı Türkî Sultan Veled*, *Atalar Sözü*, *el-İdrâk Hâşiyesi* gibi önemli eserleri bu dönemin ürünleridir.⁸³

2.2.7. Veled Çelebi ve Türkçülük Faaliyetleri

II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan özgürlük ortamının sonucunda yeni fikirler tartışılmaya başlanmıştır. Bunlara alternatif olarak Türkistan bölgesinden gelen

⁸⁰ İzbudak, *Hatıralarım*, 67.

⁸¹ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 66.

⁸² Kara, "İzbudak, Veled Çelebi", 23/503-505.

⁸³ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 67.

aydınların özellikle de Yusuf Akçura'nın etkisiyle Türk Milliyetçiliği fikri olgunlaşmıştır. Şöyle ki Türk milliyetçiliği, Osmanlı'da, bilimsel ve kültürel faaliyetler olarak görülmekte iken Yusuf Akçura'nın Osmanlı'nın kurtuluşu için en uygun siyasetin Türk milliyetçiliği olduğunu savunduğu *Üç Tarz-ı Siyaset* isimli makalesiyle siyasallaşma safhasına girmiştir.⁸⁴

İstanbul'da yayınlanan *İkdam Gazetesi*'nde Necip Âsım Yazıksız (ö. 1935), Veled Çelebi, Emrullah Efendi (ö. 1914) gibi milliyetçiler Türk Kültürünü anlatan yazılar yazıyorlardı. Bu sebeple mezkûr gazete, Türk milliyetçilerinin ilk yayın aracı olarak kabul edilebilir.⁸⁵ Yusuf Akçura, Türk dili üzerine çalışmaları olan Veled Çelebi ile Türk Kültürü üzerine yazılar yazan Necip Asım'a yalnızca kültürel faaliyetlerde bulunacak bir dernek kurmayı teklif eder. Bu teklif kabul edilir ve dernek, Veled Çelebi'nin rehberliğinde 1908 yılının Aralık 25'inde kurulmuştur. Söz konusu derneğin kuruluş aşaması ve amacını Veled Çelebi şöyle anlatır: “Türkiye’de 1908 tarihinde ikinci Meşrutiyet ilan edilmişti. Bu sıralarda Yusuf Akçura beni ziyarete gelerek, gayr-i siyasi, sırf harsî mahiyette bir Türk cemiyeti teşkilini teklif etti, bana da rehber olmaklığımı ricada bulundular, razı oldum. Bu şekildeki temaslardan sonra, aynı senenin sonuna doğru Mekteb-i Mülkiye Müdürü Celal Bey’in odasında bir toplantı da “Türk Derneği” adlı bir ilmi cemiyet doğdu.”⁸⁶ Dernek, Veled Çelebi'nin imtiyaz sahibi olduğu *Türk Derneği Dergisi* adında yedi sayılık bir dergi de çıkarmıştır. Ancak Çelebi'nin ikinci defa postnişin olarak atandığı Konya'ya gitmesi, Yusuf Akçura ve Necip Asım'ın da İstanbul'dan ayrılması sonucu dernek kapanmıştır.⁸⁷

Konya'daki araştırmalarından beri Türkçe'nin Osmanlıca'dan farklı lehçelerini de öğrenme arzusunda olan Çelebi, Türkçülük faaliyetlerini ilk başlatan kişi olmakla iftihar eder. Öyle ki o, aynı zamanda Türk lafzını “vâv” ile ilk defa kendisinin yazdığını ve Üdebâ'nın kendisine “vâvlı Türk” lakabını verdiğini ve alay ettiğini

⁸⁴ Barış Metin, “Veled Çelebi'nin Türk Milliyetçiliğinin Doğuş ve Gelişme Sürecindeki Yeri ve Türk Diline Dair Çalışmaları”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 32 (2012), 107-108.

⁸⁵ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 65.

⁸⁶ İzbudak, *Hatıralarım*, 69.

⁸⁷ İzbudak, *Hatıralarım*, 70.

anlatır.⁸⁸

2.2.8. Atatürk ve Veled Çelebi

Veled Çelebi'nin Türk dili ve Türkçülük çalışmalarını takip eden Atatürk ona daima saygı duymuş, onun çalışmalarını desteklemiştir. Atatürk, Çelebi'nin Türk Dil Kurumu'nda *Türkçe Lügat* çalışması hususunda 26 Nisan 1922 tarihinde şu emri vermiştir.

“Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Âlisine,

Sâmiî Rıfât Bey ile Veled Çelebi'nin milletin ilim ve irfanı nokta-i nazarından pek kıymetli mesaide bulundukları malûm-ı âlileridir. Bilhassa milletin ve bütün Türklüğün muhtaç olduğu esaslı bir *Türkçe Lügat* vücuda getirmekle müstegildirler. Bu hususta lüzumlu gördükleri bazı kitapların Avrupa'dan celbi icap ettiği anlaşılmıştır. Kendilerinden mezkûr kitapların hemen listesini talep ve sipariş buyurmasını rica ederim. Bu husus için sarf olunacak meblâğ tarafımdan temin edilecektir, efendim.”⁸⁹

Veled Çelebi'nin kızı Devlet İzbudak'ın Prof. Dr. Metin Akar'a gönderdiği 15.04.1987 tarihli mektupta Veled Çelebi ile Atatürk arasında geçen şu hadiseyi anlatmıştır.

“Önce Ulucanlar denen semtte oturmuşlar, sonra Kavaklıdere'deki bağ evini almışlar. Yedi dönüm arazi içinde taş bir ev idi. İçinden dere akan büyük bir bahçesi vardı. Veled Çelebi bahçede uğraşmayı çok severdi. Dutları, vişneleri eliyle aşılardı. Bu bağ evine Mustafa Kemal Paşa çok sık gelirdi; genellikle sabahları çok erken saatlerde. O zamana ait babamın şöyle bir anısı vardır: Mustafa Kemal Paşa ünlü Kastamonu nutkunu söylemiş, Ankara'ya dönmek üzere yola çıkmış. Babamda başkaları gibi onu karşılamak üzere istasyona gitmiş. Tabii başında koca Mevlevî sikkesi ile. Trenden inen Mustafa Kemal onu başında sikkesi ile görünce biraz canı sıkılarak, ‘Çelebi Efendi, başınızı açın’ demiş. Çelebi Efendi de ‘Eyvallah’ diyerek sikkeyi koltuğunun altına koymuş. Ertesi sabah saat yedi sularında Enise Hanım, bahçıvanın, ‘Paşa Hazretleri geliyor’ diye bağırmasıyla uyanmış. Hemen koşup karşılamış. İçeri girip oturduktan sonra Mustafa Kemal anneme şöyle demiş: ‘Dün istasyonda Çelebi Efendiye, başını aç, dedim. Eve dönünce acaba bana gücendi mi, diye çok üzüldüm, gönlünü almaya geldim.’ Ve biraz sonra odaya giren babama bakıp anneme dönmüş, ‘Bakın, Çelebi'nin ne güzel bir başı

⁸⁸ Şafak-Öz, *Tekkeden Meclis'e*, 153.

⁸⁹ “Veled Çelebi”, *Türk Ansiklopedisi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1972), 20/463.

var' demiş.”⁹⁰

2.2.9. Eserleri

Veled Çelebi, millete faydalı olma amacıyla çoğunluğu Türk Dili alanında kitap, makale ve şiirlerden oluşan eserler yazmıştır. Onun bu çalışmada önceki çalışmalardan istifade edilerek ulaşılabilen 35 kitabı, çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanan 10 kadar makalesi ve şiirlerini topladığı 2 eseri vardır.⁹¹

1. Kitapları

Çelebi'nin kitaplarından bir kısmı basılmış bir kısmı da basılmamıştır. Bazıları da kayıptır. Kendisinin ulaşılabilen kitapları şunlardır:

1. *Arapça Gramer*

1324/1908 yılında İstanbul Dersaadet Matbaası'nda basılmıştır.⁹²

2. *Atalar Sözü*

Türk Dil Kurumu yayını olarak İstanbul Devlet Basımevi'nde 1936'da basılmıştır. 82 sayfadan oluşmaktadır.⁹³

3. *Aynü'l-Hayât*

Fuzûlî'nin *Su Kasidesi*'nin şerhidir. Eser basılmamıştır.⁹⁴

4. *Bedâyiü'l-Efkâr*

1310/1894'te İstanbul Karabet Matbaası'nda basılmıştır.⁹⁵

5. *Birbirimizi Kırmayalım*

1342/1926'da İstanbul Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası'nda basılmıştır. 29 sayfadır.⁹⁶

⁹⁰ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 54-55.

⁹¹ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 107-121.

⁹² Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 107.

⁹³ Korucuoğlu, *Veled Çelebi İzbudak*, 105.

⁹⁴ Şafak-Öz, *Tekkeden Meclis'e*, 156.

⁹⁵ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 108.

⁹⁶ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 109.

6. *Çocuklara Mahsus Letaif-i Hoca Nasreddin*

Eserin halen bulunduğu yer tespit edilememiştir.⁹⁷

7. *Darülfünun Dersleri*

1328/1912’de İstanbul Sırât-ı Müstakim Matbaası’nda basılmıştır.⁹⁸

8. *Dîvân-ı Kebîr’den Seçmeler*

Mevlânâ’nın *Dîvân-ı Kebîr*’inden seçilmiş iki bin beytin Türkçe’ye tercüme edildiği on iki defterden oluşmaktadır. Feridun N. Uzluk’un kitaplığındadır.⁹⁹

9. *Dîvân-ı Türkî-i Sultan Veled*¹⁰⁰

Bu eserini Kilisli Rıfat ile birlikte yazmıştır. Eser, 1341/1925’da İstanbul Matbaa-i Âmire’de Maarif Vekâleti tarafından neşredilmiştir. 132 sayfadır.¹⁰¹

10. *Ekler Lügatı*

Eserin varlığını Feridun N. Uzluk bildirmektedir.¹⁰²

11. *El-İdrak Haşiyesi*

1936’da İstanbul Devlet Basımevi’nde Türk Dil Kurumu tarafından neşri yapılmış olup, 55 sayfadır.¹⁰³

12. *Ferheng-nâme-i Sadî Tercümesi*

Müellif, bu eseri, Kilisli Rıfat ile yazmıştır. 1340/1924 yılında İstanbul Matbaa-i Âmire’de basılmıştır. Maarif Vekâleti neşriyatındandır. 33 sayfadır.

13. *Fethiyyât-ı Dîvân-ı Kebîr Tercümesi*

Veled çelebi kendi yazdığı *Hatıralarım* adlı eserinde bu kitap ile ilgili “Bu da mufasssal bir eserdir. Daha basılmamıştır” diyerek bilgi verir.¹⁰⁴

⁹⁷ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 109.

⁹⁸ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 109.

⁹⁹ Feridun Nafiz Uzluk, “Veled Çelebi”, *Selâmet* 1/2 (Mayıs 1962), 13.

¹⁰⁰ Özege, *Türkçe Eserler Kataloğu*, 1/296.

¹⁰¹ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 109.

¹⁰² Uzluk, “Veled Çelebi”, 13.

¹⁰³ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 110.

¹⁰⁴ İzbudak, *Hatıralarım*, 70.

14. *Hayrî'l-Kelâm, Vasiyet-Nâme-i Şerife*

1330/1912 yılında İstanbul Necm-i İstikbâl Matbaası'nda basılmıştır.¹⁰⁵

15. *İmlâ Risâlesi*

Çelebi, 1320 yılında, 38 yaşındayken bir ara hastalanır. O sıralarda bu eser müsvedde halindedir. Eserin bitirildiğine dair herhangi bir bilgi olmayıp basımı da yapılmamıştır.¹⁰⁶

16. *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı ve Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetine Medhal*

Teze konu olan bu eser, 1343/1925 yılında İstanbul Matbaa-i Âmire'de basılmıştır. Veled Çelebi bu eseri, Ahmed Edib ile birlikte ilk mekteplere ders kitabı olarak hazırlamıştır. Eserin matbu bir nüshası, Ankara Milli Kütüphanede EHT 1946 A 1477 numarada kayıtlıdır.

17. *Letaif-i Hoca Nasreddin Rahmetullah-i Aleyh*¹⁰⁷

İstanbul İkbal Kütüphanesi'nde 1327/1907'te 255 sayfa olarak basılmıştır. Çelebi, Nasreddin Hoca fıkralarını halk ağzına göre derleyerek bu kitaba almıştır.¹⁰⁸

18. *Leylâ ile Mecnûn*

1311/1895'te İstanbul Âlem Matbaası'nda 108 sayfa olarak basılmıştır. Bu eserin hazırlanmasında Doğu kaynaklarına başvurulmuştur. Hükümet tarafından neşri durdurulduğu için eserin tamamı yayımlanamamıştır.¹⁰⁹

19. *Lisan-ı Fârisî*

Eser, 1311/1912 yılında İstanbul Hürriyet Matbaası'nda basılmış olup, 262 sayfadır.¹¹⁰

20. *Livaü'l-Vifak*

El yazması olarak bir nüshası Feridun N. Uzluk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.¹¹¹

¹⁰⁵ Özege, *Türkçe Eserler Kataloğu*, 2/528.

¹⁰⁶ İzbudak, *Hatıralarım*, 45.

¹⁰⁷ Özege, *Türkçe Eserler Kataloğu*, 3/964.

¹⁰⁸ İzbudak, *Hatıralarım*, 70.

¹⁰⁹ Uzluk, “Veled Çelebi”, 13.

¹¹⁰ Özege, *Türkçe Eserler Kataloğu*, 3/970.

¹¹¹ Uzluk, “Veled Çelebi”, 13.

21. *Menakıb-ı Hazret-i Mevlânâ*

Eser, 1332/1914 Konya Vilâyet Salnâmesi olup, 88 sayfadan ibarettir. El yazması Feridun N. Uzluk Kütüphanesi'ndedir.¹¹²

22. *Mesnevî (Tercümesi)*

1942-1946 yıllarında İstanbul Maarif Matbaasında basılan eser, 6 ciltten müteşekkildir.¹¹³

23. *Mevlânâ ile Sultan Veled'in Rumca Şiirleri*

Neşredilmeyen bu eserin el yazma bir nüshası, Feridun N. Uzluk Kütüphanesi'ndedir.¹¹⁴

24. *Muhâkemetü'l-Lügateyn*

Ali Şir Nevâî'nin bu eserini Veled Çelebi, Osmanlıca'ya çevirmiştir. 104 sayfadan oluşan eser, İstanbul İkdâm Matbaası'nda 1325/1899 yılında basılmıştır.¹¹⁵

25. *Müvazene*

Arap edebiyatı konularını ihtiva eden eser, 1311/1895 yılında İstanbul Kasbar Matbaası'nda basılmıştır.¹¹⁶

26. *Not Defterleri, Mecmuaları*

Bu eser, 10 defterden oluşmakta ve tamamı Feridun N. Uzluk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.¹¹⁷

27. *Uğuz (Oğuz) Ata, Orhun Âbideleri*

Basım tarihi belli olmayan söz konusu eser, Çankırı Basımevi'nde basılmıştır. Eserin, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde 59316 numarada kayıtlı bir nüshası mevcuttur.¹¹⁸

¹¹² Uzluk, "Veled Çelebi", 13.

¹¹³ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 114.

¹¹⁴ Uzluk, "Veled Çelebi", 13.

¹¹⁵ Özege, *Türkçe Eserler Kataloğu*, 3/1191.

¹¹⁶ Özege, *Türkçe Eserler Kataloğu*, 3/1284; Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 115.

¹¹⁷ Uzluk, "Veled Çelebi", 13.

¹¹⁸ İzbudak, *Hatıralarım*, 70.

28. *Rubâiyyât-ı Hazret-i Mevlânâ*

Mezkûr eser, 1312/1894 yılında İstanbul Ahter Matbaası'nda basılmış olup, *Dîvân-ı Kebîr*'de bulunan dörtlüklerin ayrı bir kitap olarak basılmış halidir.¹¹⁹

29. *Seçme Hadisler*

El yazması olan eser, iki defter nüshası olarak Feridun N. Uzluk Kütüphanesi'ndedir.¹²⁰

30. *Şerh-i Aşk-Nâme-i Hazret-i Bahaeddin Sultan Veled*

Eser, 1305/1890'da İstanbul Mihran Matbaası'nda basılmıştır. Eserin Ankara Milli Kütüphane 4373 numarada matbu bir nüshası mevcuttur.¹²¹

31. *Tarih-i Sâdât-ı Mevleviyye*

1320 yılında Veled Çelebi, 38 yaşında bu eseri yazdığı esnada hastalanır ve bitirememeye korkusundan dolayı çok üzülür. Eser ile ilgili başka bir bilgiye rastlanılmamıştır.¹²²

32. *Türk Alfabesi*

Türk alfabesindeki harflerin sayısı, okunuşu gibi özelliklerini anlatan eserin baskısı yapılmamıştır.¹²³

33. *Türk Dili*

Eserin orijinalinin nerede olduğu hususunda herhangi bir bilgi yoktur. Ancak mezkûr eserin, Türk Dil Kurumu Yazma Eserler Kataloğu 39 numarada bir nüshası bulunmaktadır.¹²⁴ Çelebi, bu eserinde, Göktürk Lehçesi'nden Osmanlıca'ya kadar bütün Türk lehçelerini incelemiştir.¹²⁵

¹¹⁹ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 116.

¹²⁰ Uzluk, “Veled Çelebi”, 18.

¹²¹ Özege, *Türkçe Eserler Kataloğu*, 4/1645; Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 116.

¹²² İzbudak, *Hatıralarım*, 45.

¹²³ Uzluk, “Veled Çelebi”, 13.

¹²⁴ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 118.

¹²⁵ Ömer Asım Aksoy, “İki Dilemizi Kaybettik”, *Türk Yurdu Dergisi* 2/21 (Haziran 1953), 596.

34. *Türk Diline Medhal*

1339/1923 yılında İstanbul Matbaa-i Âmire’de basımı yapılan eser, Maarif Vekâleti tarafından neşredilmiştir. Müellif, eserde, Türkçe dilbilgisi ve kelime oluşturma kurallarını anlatır. Eserin, Ankara Milli Kütüphanede EHT 1965 A 796 ve EHT 1965 A 797 numaralarıyla kayıtlı iki nüshası mevcuttur.¹²⁶

35. *Türkçe İtikat*

1331 yılında Türkçe hece vezni kuralına göre yazılmış ve basımı yapılmış, küçük hacimli bir eserdir.¹²⁷

2. Makaleleri

Veled Çelebi’nin *Mekteb Dergisi*, *Hazine-i Fünun Mecmuası*, *Servet-i Fünun Mecmuası*, *Darü’l-Fünun Mecmuası*, *Hayat Mecmuası*, *Türk Yurdu Dergisi* gibi yayın organlarında tarih, edebiyat, kelim ve dini konuları içeren makaleleri yayınlanmıştır. Müellifin yayınlanan makalelerinden bazıları şunlardır;

1. “Edebiyât-ı İslâmiyye”

1313/1897 yılında *Sevet-i Fünun Mecmuası*’nda 50-55. sayfaları arasında yayınlanmıştır.

2. “Müvazene”

1313/1897 *Mekteb Dergisi* C. I, S. 2, s. 69-74. arasında yayınlanmıştır.

3. “Şehr-i Ramazan”

Mekteb Dergisi, C. I, S. 5, s. 193-198. arasında yayınlanmıştır.

4. “Bedâiyü’l-Efkâr fî Sanâyii’l-Eş’âr”

Mekteb Dergisi C. I, S. 8, s. 349-352. arasında yayınlanmıştır.

5. “Kelâm-ı Matbû Kelâm-ı Masnû”

Mekteb Dergisi, C. I, S. 19, s. 249-251 arasında yayınlanmıştır.

¹²⁶ Özege, *Türkçe Eserler Kataloğu*, 4/1892; Korucuoğlu, *Veled Çelebi İzbudak*, 93.

¹²⁷ Şafak-Öz, *Tekkeden Meclis’e*, 155.

6. “Târîh-i Edebiyât-ı Fârisiyye”

Dâru’l-Fünûn Mecmuası’nda yayınlanmıştır.

7. “Süleyman Çelebi Mevlidi ve Me’hazları”

1927 yılında Ankara’da *Hayat Mecmuası*, S. 45, s. 374-376 arasında yayınlanmıştır.

8. “Osmanlı Tarih-i Edebiyatına Dair”

1340/1923 yılında *Türk Yurdu Dergisi*’nde C. I, S. 1, s. 45-51 arasında yayınlanmıştır.

9. “Müstesna Güzeller”

1341/1925 yılının Temmuz ayında *Türk Yurdu Dergisi* C. II, S. 10, s. 288-296 arasında yayınlanmıştır.¹²⁸

10. “es-Seyfü’l-Kat‘ fi Reddi ale’l-Cildi’s-Sâbî”

El yazması bir eserdir. Bir nüshası Feridun N. Uzluk Kütüphanesi’ndedir.¹²⁹

3. Şiirleri

Veled Çelebi, hatıralarında iki şiir kitabından bahseder.

1. *Konya Mahsulü*

Çelebi’nin Konya’da yaşadığı dönemde yazdığı şiirlerini topladığı bir kitaptır. Ancak o, yarısını neşreder.¹³⁰

2. *Mecmua-i Eşârım*

Çelebi, bütün şiirlerini bu kitapta toplamıştır. Ancak eser yayınlanmamıştır.¹³¹

¹²⁸ Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 119-121.

¹²⁹ Uzluk, “Veled Çelebi”, 13.

¹³⁰ İzbudak, *Hatıralarım*, 12.

¹³¹ İzbudak, *Hatıralarım*, 71.

3. KUR'ÂN-I KERÎM ELİFBÂSİ VE KUR'ÂN-I KERÎM TİLÂVETİNE MEDHAL İSİMLİ ESERLERİN İNCELENMESİ

Bu kısımda eserlerin, detaylı incelemesi ile içeriğindeki bilgilerin edisyon kritiği yapılmak suretiyle, tanıtılması sağlanacaktır. Risâlelerdeki bilgiler yazıldığı dönemin Kur'ân öğretim metotlarını yansıtması bakımından önemlidir. Bu sayede o dönemin Kur'ân öğretimi hakkında bilgi sahibi olunabilecek ve bunlarla hali hazırdaki Kur'ân öğretim yöntemlerinin karşılaştırması yapılabilecektir. Aynı zamanda bu alanda yapılacak olan akademik çalışmalarda, eserlerden istifade edilmesi amaçlanmaktadır.

3.1. Eserler Hakkında Genel Bilgi

Matbu bir nüshası Ankara Milli Kütüphane EHT 1946 A 1477 numarada kayıtlı olan *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı ve Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetine Medhal* isimli eserlerin, tez konusu olarak çalışılması esnasında Ankara Milli Kütüphane'deki nüshaları esas alınacaktır.

İki kitaptan oluşan eserlerinin dış kapak bilgilerinde; kitabın adı olarak *Kur'ân-ı Kerîm Elifbâsı*¹³² yazılmış ve hemen altında da konuyla ilgili yazılmış ilk kitap olduğu belirtilmiştir. Daha sonraki satırda ise “İlk Mekteplerin İlk Senelerine Mahsustur” notu eklenmiştir. Mezkûr nottan, risâlenin bir ders kitabı olarak hazırlandığı anlaşılmaktadır. Yapılan araştırma sonucunda ise eserin, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, ilk mekteplerin ikinci sınıflarında Kur'ân-ı Kerîm dersinin ders kitabı olarak okutulduğu bilgisine ulaşılmıştır.¹³³ İncelenen eserin muharrirleri olarak Veled Çelebi ve Ahmed Edib, tâbii ve nâşiri olarak da İbrahim Hilmi (Çığırâçan)¹³⁴ (ö.

¹³² Osmanlı eğitim sisteminde, anadilde okuma-yazma ile Kur'ân-ı Kerîm öğretimi aynı alfabeden yapılmış, Kur'ân öğretimi için ayrı bir elifbâ kullanılmamıştır. Bu bağlamda ilk önce Kur'ân eğitimi verilip daha sonra Osmanlıca okuma-yazma öğretilmiştir. Ancak bu iki durum öğrenciler açısından bazı zorluklar ortaya çıkarmıştır. Zaman zaman Osmanlı eğitim sisteminde birtakım yenilikler yapılsa da bu değişiklikler sorunun giderilmesinde yeterli olmamıştır. Bu durum 1911'de Selanik'te gerçekleştirilen Mu'allimler Kongresi'ne kadar devam etmiştir. Burada Osmanlı Türkçesi ile Kur'ân-ı Kerîm öğretiminin ayrılması kararlaştırılmış ve Kur'ân öğretimi için *Kur'ân-ı Kerîm Elifbâsı* kitabının basılması ilk defa bu kongrede düşünülmüş, içeriği ile ilgili de bazı tavsiyelerde bulunulmuştur. Bk. Hatice Ayar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kur'ân Öğretim Materyali Olarak Elifbâlar (1824-1928)* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 59-60.

¹³³ Erdal Aslan, “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Ders Kitapları”, *Eğitim ve Bilim Dergisi* 35/158 (2010), 222.

¹³⁴ Romanya'nın Tuna Bölgesi'nin Tulça Kasabası'nda dünyaya gelen Tüccarzâde İbrahim Hilmi, hem kitapçılık hem de yazarlık yapmasının yanı sıra Bâbîâli Caddesi'nin ilk Türk yayımcılarından biridir. Hilmi, 1883 yılında ailesiyle İstanbul'a göç edip, Fatih sınırları içinde kalan Sarıgözel Semt'i'ne

1382/1963) ismi zikredilmektedir. Telifin dış kapak bilgilerinde basıldığı yerle ilgili olarak Kitaphâne-i İslâm-18 numara ve İstanbul-Matbaa-i Âmire yazmasının yanı sıra ikinci bölümün kapak sayfasında Bâb-ı Âlî Caddesi ibareleri bulunmaktadır. Söz konusu eserin basım yılı olarak ise birinci bölümün kapak sayfasında 1343/Muharramü'l-harâm ayı geçmektedir.¹³⁵

3.2. Eserlerin İsmi

Müellifler, iki kitaptan oluşturdukları eserin birinci kitabını *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, ikinci kitabını ise *Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetine*¹³⁶ *Medhal* olarak adlandırmışlardır. Mezkûr iki kitap bir cilt içerisinde basılmış ve devam eden sayfa numaraları verilmiştir. Bundan dolayı iki ismi birleştirerek eseri *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı ve Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetine Medhal* şeklinde adlandırmak daha doğru olacaktır.

3.3. Eserin Fiziksel Özellikleri

Eserin Ankara Milli Kütüphane EHT 1946 A 1477 numarada kayıtlı olan nüshası 18 varak, 36 sayfadan oluşmakta olup, 3 sayfası boş bırakılmıştır. Tek cilt iki kitaptan oluşan eserin bir dış, kitapların başında da birer tane olmak üzere iki iç kapağı mevcuttur. En-boy ebatları 22x15 olan eserin dış kapağı koyu saman kâğıdı renginde kalın kâğıttan, iç sayfaları ise açık pembe renginde kitap kâğıdından oluşmaktadır.

yerleşmiş, ilk mektebi de burada tamamlamıştır. O, ikinci sınıfta iken okulu bırakıp bir taraftan 1896 yılında İslâm Kitabhânesi'ni açarak yayımcılık faaliyetine devam ederken diğer taraftan da dinî bilgilerini ilerletmek için cami derslerine katılmıştır. *Nevsâl-i Kütübhâne-i İslâm* (İstanbul 1314) onun, ilk neşrettiği eserdir. Daha sonra yayınevinin adını Kitâbhâne-i İslâm ve Askerî adını vererek askerî eserler de neşretmeye başlayan İbrahim Hilmi'nin bu alanda neşrettiği ilk eser *Târîh-i Harb* (İstanbul 1316)'dır. İlerleyen zamanlar da o, kitap yayımcılığının yanı sıra gazete yayımcılığı da yapmış, fakat bu çok uzun sürmemiştir. Hilmi, *Kur'ân-ı Kerîm Tercüme ve Tefsiri* (İstanbul 1332), *Nûru'l-beyân-Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri* (İstanbul, 1340), *Meânî-i Kur'ân* (İstanbul 1343) isimli eserlerin neşrini yaparak dinî yayımcılık konusunda da öncülük etmiştir. Yayımcılık döneminde kendisi de birçok eser telif eden İbrahim Hilmi'nin eserlerinden bazıları; *Mavi Kitaplar*, *Harb-i Umûmî Külliyyatı*, *Kütübhâne-i İntibâh*, *Maarifimiz* ve *Servet-i İlmiyyemiz* (İstanbul 1329), *Memâlik-i Osmâniyye Cep Atlası* (İstanbul 1323)'dır. Bk. Nurettin Albayrak, "Çığıracan, İbrahim Hilmi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/299-300.

¹³⁵ Muharrem'ül-Harâm ayı yazmasından bu tarihin hicrî olduğu anlaşılmaktadır. Zikredilen tarih; hesaplamalara göre rûmî olarak Ağustos 1340 tarihine, milâdî olarak da Ağustos 1924 tarihine denk gelmektedir. Buna göre; eserin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarında yazıldığını anlaşılmaktadır. Ayrıca eserin ikinci bölümünün kapak sayfasında 1340 tarihi yazılıdır. Muhtemelen bu tarih Rûmî takvime göredir. Eserin İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Osmanlıca Risâleler Kataloğunda 026979 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüshasında ise ikinci bölümde herhangi bir tarih yazmamakta; eserin basıldığı gün ile ilgili de eserin üzerinde bir bilgiye rastlanılmamaktadır.

¹³⁶ *Kur'ân-ı Kerîm*'in tecvîd ve tertîl üzere okunması anlamına gelen bir terimdir. Abdurrahman Çetin, "Tilâvet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/155-157.

Ortasında bulunan zimba pası izlerinden eserin orijinal halinin zımbalı olduğu anlaşılmakta olup onarım görmüş şu anki hali ise dikişlidir. Eserin dış kapağında yeşil renkli çift çizgili çerçeve içinde yeşil renkli hat yazısıyla *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı* yazmakta ve altında sırasıyla; “ilk kitap, ilk mekteplerin ilk senelerine mahsustur, eserin muharrirleri, tâbiî, nâşiri, basım yeri ve tarihi” gibi yazılar da yeşil renkle kaleme alınmış, arka sayfası ise boş bırakılmıştır. Sonraki sayfa da iç kapak sayfası olarak hazırlanmıştır.

İç kapaktaki bilgiler, siyah renkli çift çizgili çerçeve içerisinde. Burada *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı* siyah renkli hat yazısıyla; diğer bilgiler ise normal bir şekilde yazılmıştır. Birinci kitabın sayfa numarası, 6. sayfadan itibaren verilmeye başlanırken, öncekilere numara yazılmamıştır. İkinci kitabın 4. sayfasında ise 26 numara bulunmaktadır. Aynı şekilde ikinci kitapta da önceki sayfalar numaralandırılmamıştır.¹³⁷

3.4. Eserin Birinci Kitabının İncelenmesi

Müellifler, birinci kitabı 21 sayfadan oluşturmuş ve 1 sayfasını boş bırakmış, ders konularını ise 32 derste anlatmış; ayrıca birinci kitaba, iç kapak sayfasıyla başlamış, sonraki sayfayı boş bırakmışlardır. Onlar, karşı sayfada ise kitabın mukaddimesi mahiyetinde iki paragraftan oluşan 9 satırlık ifade başlığıyla muallime tavsiyeler ihtiva eden bir yazı yazmıştır. Yazarlar, takip eden sayfada İstiâze, besmele ve “Rabbi yessir velâ tü’assir Rabbi temmim bi’l-hayr”¹³⁸ duasının ardından alfabe ile birinci derse başlamıştır. Konuları birinci, ikinci, üçüncü ders şeklinde sıralayan müellifler, her konuyu kısa cümlelerle izah etmişler, daha sonra da konunun daha iyi kavranması için

¹³⁷ İlk kitapta; altıncı sayfaya 6 numarası verilmiş ancak önceki 5 sayfaya numara yazılmamıştır. Hesaplamalara göre iç kapak 1 numara olmaktadır. Yine ikinci kitabın 4. Sayfasına 26 numara verilmiş, önceki 3 sayfaya numara verilmemiştir. Bu durumda ikinci kitabın kapak sayfası 23 numaraya denk gelmektedir.

¹³⁸ “Rabbim! Kolaylaştır zorlaştırma. Rabbim! Hayırla sonuçlandır” anlamına gelen bu duanın, genelde Osmanlı Elif-bâ cüzlerinin ilk sayfalarında istiâze ve besmeleden sonra yazılması gelenek olmuştur. Söz konusu durum, Osmanlı’da sıbyan mektebine yeni başlayacak çocuklar için düzenlenen Âmin Alayı’na dayanır. Mektebe başlama töreni olarak yapılan Âmin Alayı’nda evde yapılan merasimde Hocaefendi, eûzü-besmele’den sonra “Rabbi yessir, velâ tüassir rabbi temmim bi’l-hayr” dusını ilk olarak kendisi okur daha sonra da talebeye tekrar ettirerek ezberletip, devamında da ilk ders olarak “Elif” harfini öğretmek ilk dersini yapmış olurdu. İlk öğrenmeye başlama esnasında yapılan bu törenle çocuğu öğrenmeye hazırlamak ve mektebi sevdirmek gibi pedagojik hedefler güdülmüştür. Bk. Ahmet Gökdemir, “Osmanlı Kur’ân Eğitim Merkezleri: Dârülkurrâlar ve Sıbyan Mektepleri”, *Edebali İslâmiyet Dergisi* 1/2 (Kasım/2017), 56; Mehmet Bulut, “Allah’ım! Kolaylaştır, zorlaştırma!”, *Diyanet Aylık Dergi* 165 (Eylül 2004), 34.

Kurân-ı Kerîm'den konuya uygun örnek kelimelerin okunuşlarını vermişlerdir.

Müellifler, birinci kitabın son iki sayfasını, ikinci sınıf öğrencilerinin seviyelerine uygun olarak namaz dualarına ayırmış; bu bağlamda mezkûr kısımda Âmentü, Sübhâneke, Kunut duaları, Tahıyyât, Salli ve bârik dualarının okunuşları ile Kur'ân-ı Kerîm'in ilk sûresi Fâtiha sûresinin okunuşunu işlemiş, bir sonraki sayfayı boş bırakmışlardır.

3.4.1. Eserin Birinci Kitabın Konuları

Bu başlıkta eserin birinci kitabının içerdiği konular başlıklar halinde araştırılarak anlatılacak, bunun yanı sıra müelliflerin anlatım tarzı değerlendirilecektir. Ayrıca anlatım yapılırken önemli olduğu düşünülen, ancak müelliflerin bahsetmediği hususlar hakkında temel kaynaklardan bilgiler verilerek birtakım değerlendirmelerde bulunulacaktır. Böylece akademik çalışmalarda eserden daha kolay istifade edilmesi sağlanacaktır. Birinci kitabın konuları ve sayfa dağılımları şu şekildedir; İç kapak (1 sayfa), ifade (1 sayfa), elif-bâ (1 sayfa), harekeler -üstün (-), esre (—) ve ötre (-) (3 sayfa)- uzatma(med) harfleri “ا،و،ی” ve elif-i mukadder “ا” (3 sayfa), tenvinler -iki üstün(=), iki esre(—), iki ötre(-) (4 sayfa)- birleştirme işaretleri cezmi (°) ile şedde (—) ve genel tekrar (2 sayfa), elif-i maksûre (ى) (1 sayfa), harekesiz harfler ve hurûf-u mukatta‘a (1 sayfa), kısa namaz duaları (3 sayfa).

3.4.1.1. İfâde

Osmanlı eğitim sisteminde, birinci sınıflarda, önce Kur'ân-ı Kerîm okuması, daha sonra da Osmanlıca okuma-yazma öğretilmiştir. Osmanlı yazı dilinde de Arap alfabesi kullanılmış; bu çerçevede Osmanlıca'nın Arap alfabesine küçük eklemeler yapılarak oluşturulan yazı çeşidi olması hasebiyle okuma-yazma öğretiminde de elif-bâ cüzünden istifade edilmiştir. Osmanlı'nın son zamanlarına denk gelen 1921 Maarif Kongresi'nde alınan kararlar sonrasında Kur'ân öğretimi, mekteplerin ikinci sınıfında zorunlu hale getirilmiş; birinci sınıfta ise Osmanlıca okuma ve yazma öğretimine önem verilmiştir. Bu durumun Kurân-ı Kerîm öğretimine de kolaylık sağlayacağı düşünülmüştür.¹³⁹

¹³⁹ Zeki Sarıhan, *1921 Maarif Kongresi* (İstanbul: Tarihçi Kitabevi Yayınları, 2019), 106.

Müellifler, ifâde başlığı altında kitabın mukaddimesi sayılabilecek iki paragraflık bir yazı kaleme almışlar ve muallimlerin çocuklara Kur’ân-ı Kerîm öğretiminde dikkat etmesi gereken şu tavsiyeleri yazmışlardır;

“Türkçe Elif-bâ öğretildikten sonra Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsında o kadar güçlük yoktur. Türkçe hurufât bilindiği için yalnız bir kısım hurûf-u imlâ olarak ibâre arasına ve bir kısmı da işaret olarak harfin altına-üstüne konulan hareketleri bilmek ve onlara dikkat ettirmek temin-i muvaffakiyete kâfidir.

Çocuklara hareketlerin her birini ayrı ayrı öğretip mûmârese¹⁴⁰ ettirmelidir. Harflere gelince; evvel emirde elif-bâ harflerini Arapça’da kullanılan miktarda yalnız olarak okutulmalıdır ve Kur’ân-ı Kerîm’in kıraatinde âmilin ancak hareke olduğunu yani hangi harf üzerinde nasıl hareke varsa öyle okunacağını üzerinde hareke olmayan harflerin bit-tab’i okunmayacağını zihinlerine yerleştirmelidir.”¹⁴¹

Teze konu olan eser, ikinci sınıf öğrencileri için hazırlandığından, müellifler; Türkçe okuma öğretildikten sonra Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı’nın öğretilmesinin daha kolay olduğunu söylemektedir. Onlar; öğrencilerin, Arapça harfleri birinci sınıfta Osmanlıca öğretimi esnasında öğrenmeleri hasebiyle, kendileri için bir kısım imlâ kuralları ile harflerin üstüne-altına konan hareketleri tanıtmının Kur’ân öğretiminde yeterli olacağını ifade etmişlerdir. Müellifler, ikinci paragrafta ise hareketlerin her birinin ayrı ayrı öğretilip alıştırma yaptırılmasının gerektiğini anlatmış; bu bağlamda ilk olarak Arapça harflerin yalnız başlarına okunuşlarını sonra da harflerin hareketlerine göre nasıl okunduklarının öğretilmesini istemiştir. Ayrıca onlar, Kur’ân-ı Kerîm okumada hareketin esas olduğu ve harekesiz harfin okunmayacağı temel kaidesine dikkati çekmişlerdir.

3.4.1.2. Alfabe

Araplar’ın bilinen ilk kullandıkları yazı “müsned” adını verdikleri Güney Arabistan bölgesine ait yazıdır. Daha sonraki zamanlarda onlar, Ârâmîce’den üretilen Nebâtî alfabesini kullanarak yirmi iki harfli bir alfabe oluşturmuş, ilerleyen zamanlarda bazı harflere nokta ekleyerek sayıyı yirmi sekize çıkarmışlar. Onlar, IV. yüzyılda Tamaralılar’dan aldıkları “lâmelifi” de ekleyerek yirmi dokuz harfli bir alfabe

¹⁴⁰ Alıştırma, temrin yapmak. Ayverdi, “Mûmâre”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 876.

¹⁴¹ Ahmed Edib-Veled Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı ve Kur’ân-ı Kerîm Tilâvetine Medhal* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1924) 3.

oluşturmuşlardır. Hemze ve elif ayrı kullanıldığı zaman bu sayı otuza ulaşabilmektedir. Burada şuna değinmek gerekir ki harflerin sayısı, lâmelif'in müstakil bir harf olup olmadığı, hemze ile elif harflerinin durumu hakkında Arap dil âlimlerinin farklı görüşleri vardır.¹⁴²

Arap alfabesindeki harflerin sayısı ile ilgili kaynaklarda farklı görüşler geçmektedir. Arap dilcilerinden el-Ferâhidî, Halil b. Ahmed'in (ö. 175/792) *Kitâbü'l-'Ayn* isimli eserinde hemzeyi müstakil bir harf olarak alması ve harflerin sayısını 29 olarak zikretmesiyle ilgili şöyle der: "Aslında Arap alfabesinde yirmi dokuz harf vardır ki yirmi beşi belirli alan ve sahih mahrece sahiptir. Diğer dördü ise (vâv, yâ, elif ve hemze), gerçek bir mahrece dayanmaksızın cevî boşluğundan çıkmaktadır."¹⁴³ Arap dilinde otorite kabul edilen Sîbeveyhi (ö. 180/797) ise *el-Kitâb* adlı eserinde "Asıl Arap alfabesi şu yirmi dokuz harften oluşmaktadır: el-hemzetü, el-elifü, el-hâü..."¹⁴⁴ diyerek 29 harfi sayar. Görüldüğü gibi iki dil âlimi de lâmelifi zikretmeyip hemzeyi söyleyerek harflerin sayısını 29 olarak belirtmişlerdir.

Müberred (ö. 286/900) de hemzenin, tahfif durumuna göre vâv, yâ veya elif şeklinde yazıldığını ve belli bir şekli olmadığını söyler. O, konuyla ilgili, "hemze, müstakil bir harf değil tamamlayıcı bir harekedir" görüşünü savunur. Bu sebeple Müberred ve onu dilde otorite kabul edenlerce Arap alfabesinin harf sayısı yirmi dokuz değil de yirmi sekizdir.¹⁴⁵ Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî (ö. 821/1418) de *Subhu'l-â'sa* isimli kitabında Arap alfabesindeki harflerin sayısının "lâmelif" hariç 28 olduğunu söyler. O da söz konusu harfi ayrı zikrederek onunla birlikte 29 harf sayar.¹⁴⁶ Zira o, hemzeyi ayrı bir harf olarak görmez.

Harflere nokta konulması işinin tarihi ile ilgili de çeşitli görüşler olmasına rağmen bugün kabul gören en yaygın görüş şudur: Halife Abdülmelik b. Mervân (ö. 86/75)

¹⁴² Rekin Ertem, "Elifbâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/39-44.

¹⁴³ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî, *Kitabu'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrâhîm es-Sâmurâî, (Beyrut: Dâru ve Mektebetü Hilâl, ts.), 1/57; Alaaddin Saleh-Ali Bulut, "Hemze'nin 'İlmü Resmi'l-Mesâhif' ve Kırâatteki Yeri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2016/2), 78.

¹⁴⁴ Ebû Bîşr Sîbeveyhi 'Amr b. 'Osman b. Kanbar, *el-Kitâb (Kitâb-ü Sibeveyhi)*, thk. 'Abdüsselâm Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1402/1982), 4/ 431.

¹⁴⁵ Abdilekber b. 'Umeyr el-Müberred el-Ezdi es-Sümâlî, *el-Müktedâb* (Beyrut: 'Âlimü'l-Kütüb, 1963), 1/115-192-194; İsmail Durmuş, "Hemze", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/190-193.

¹⁴⁶ Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Subhu'l-â'sa* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hidiviyye, 1914), 3/156.

zamanında Irak valisi olan Haccâc b. Yusuf es-Sekafî'nin (ö. 95/714) emriyle¹⁴⁷ Ebû'l-Esved'in (ö. 69/688) öğrencileri olan Nasr b. Âsım (ö. 89/708) ve Yahyâ b. Ya'mer el-Udvânî (ö. 129/746) tarafından harflere nokta konulmuştur.¹⁴⁸ Bununla birlikte bu harfleri ilk defa icat edip ortaya koyanların, benzer şekildeki harfler arasına ayırt edici bir işaret koymamaları akla uygun düşmemektedir. Dolayısıyla harfleri noktalama işinin tarihinin daha eski olduğu tezi akla daha uygundur denilebilir.¹⁴⁹ Nitekim İslâm'ın ilk yıllarında bazı harflerin noktalı yazıldığı bu tezi doğrular niteliktedir. Şöyle ki önceleri noktalı yazılan harfler, Araplar tarafından iyi bilindiği için harflere nokta koyma işi zamanla terk edilmiştir. Ancak yeni fetihlerle başka milletler de Müslüman olunca Kur'ân okumada hatalar yapıldığı ve benzer şekilli harflerin karıştırıldığı görülmüştür. Bunun sonucunda da tekrar harflerin noktalanması işine dönülmüştür.¹⁵⁰

Alfabe'deki (Elif-bâ) harflerin tertibine gelince; Arap yazı tarihi hakkında bilgi veren klasik eserlerde alfabe'deki harflerin ilk zamanlarda “et-tertîbü'l-ebcedî” diye adlandırılan sıralamaya göre düzenlendiği geçmektedir. Mezkûr tertip şu şekildedir:

(أبجد، هوز، حطی، کلمن، سعفس، قرشت، ثخذ، ضظغ)¹⁵¹

Bu harflerin açılımı ise şu şekildedir;

ا، ب، ج، د، ه، و، ز، ح، ط، ی، ک، ل، م، ن، س، ع، ف، ص، ق، ر، ش، ت، ث، خ، ذ، ض، ظ، غ

Hiz. Peygamber zamanında da kullanılan bu ebced tertibi, Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân döneminde (685-705) değiştirilerek onun yerine Nasr b. Âsım ve Yahyâ b. Ya'mer el-Udvânî'nin ortaya koyduğu ve benzer harflerin peş peşe sıralandığı, bugün dahi kullanılan “hurûfü'l-hecâ” tertibi oluşturulmuştur.¹⁵² Bu sistemde harflerin biçimine göre birtakım tasnifler yapılmış ve harfler üçlü benzerler ve ikili benzerler

¹⁴⁷ İbnü'l-Hatîb, *el-Furkân* (Kahire: Matbaatü Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1948), 49; Ziya Şen, “Haccac b. Yûsuf ve Mushaf Tarihindeki Yeri”, *Turkish Studies* 9/5 (Bahar 2014), 1884.

¹⁴⁸ Ebû 'Amr 'Osman b. Sa'îd ed-Dânî, *el-Muhkem fî nakti'l-Mesâhif*, thk. 'İzzet Hasan (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1997), 6; İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012), 58.

¹⁴⁹ Ertem, “Elifba”, 11/39-44.

¹⁵⁰ Ertem, “Elifba”, 11/39-44.

¹⁵¹ el-Kalkaşendî, *Subhu'l-â'sa*, 3/22.

¹⁵² Mustafa İsmet Uzun, “Ebced”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/68-70.

olarak gruplandırılmıştır. Bunlardan üçlü ve ikili olarak benzer şekilli olan gruplar öne alınırken müstakil şekle sahip olanlar arkalara sıralandırılmıştır. Ancak önceki sistemde olduğu gibi bu sistem de de harf sıralaması müstakil bir şekle sahip olan elifi ilk sıraya alarak başlatılmıştır.¹⁵³

Bu tertibe göre;

Doğru Tertibi;

(ا، ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ، ر، ز، ط، ظ، م، ل، ن، ص، ض، ع، غ، ف، ق، س، ش، ه، و، لا، ي) şeklindedir.¹⁵⁴

Batı tertibi ise şöyledir:

(ا، ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ، ر، ز، ط، ظ، ك، ل، م، ن، ص، ض، ع، غ، ف، ق، س، ش، ه، و، لا، ي)¹⁵⁵

Halîl b. Ahmed'in, *Kitâbü'l-'Ayn* isimli kamusunda harfleri mahreçlerine göre sıraladığı üçüncü bir tertip daha vardır. Buna göre harfler, mahreçleri esas alınarak; ağza en uzak bölgeden çıkandan başlayıp dudağa doğru sıralanmış, illet harfleri (ا، و، ي) ise en sona bırakılmıştır.

¹⁵⁶(ع، ح، ه، غ، خ / ق، ك / ج، ش ض / ص، س، ز / ط، ت، د / ظ، ث، ذ / ر، ل، ن / ف، ب، م / و، ا، ي)

Alfabetik dizinle oluşturulmuş kamuslarda ve uluslararası standart bilgisayar klavyelerindeki sıralamada ise 28 harf şöyle sıralanmıştır:

(ا، ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ك، ل، م، ن، ه، و، ي).

Bugün Türkiye'de gerek Kur'ân gerekse Arapça öğretiminde و ile ة harflerinin sıralaması değiştirilmiş; "lâmelif" (لا) de müstakil bir harf olarak sıralamada yer almıştır. Böylece hali hazırda 29 harfli bir Elif-bâ kullanılmaktadır.

(ا، ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ك، ل، م، ن، ه، و، لا، ي)

¹⁵³ Durmuş, "Harf", 16/158-163.

¹⁵⁴ el-Kalkaşendî, *Subhu'l-â'sa*, 3/22.

¹⁵⁵ el-Kalkaşendî, *Subhu'l-â'sa*, 3/22.

¹⁵⁶ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn*, nşr. Abdulhamid Hindevî (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 1/30.

Hemzenin müstakil bir harf olup olmadığı, sıfatları ve mahreçleri gibi konularda, âlimler arasında farklı görüşler vardır. “همز” kelimesi sözlükte, sıkıştırmak, dürtmek, baskı yapmak manalarına gelmektedir.¹⁵⁷ Tecvîd terimi olarak ise hemze; harekeli elif’e denir.¹⁵⁸ el-Ferâhidî, hemzeyi, müstakil harfler arasında sayarken,¹⁵⁹ Sîbeveyhi de harfleri saymaya hemzeden başlar ve hemzeyi alfabenin ilk harfi olarak addeder.¹⁶⁰ Müberred ise hemzeyi harf değil tamamlayıcı bir hareke olarak görür.¹⁶¹ el-Kalkaşendî de *Subhu’l-â’şa* adlı kitabında harfleri sayarken hemzeyi hiç zikretmez.¹⁶² Hemzenin mahrecini gelince el-Ferâhidî, bunu aksa’l-halk olarak belirlerken¹⁶³ onun öğrencisi Sîbeveyhi, Mekkî b. Ebî Tâlib (ö.437/1045) ve ed-Dânî (ö. 444/1053) gibi kıraat âlimleri hemzenin mahrecinin aksa’l-halk veya evvelü’s-sadr denilen boğazın en alt bölgesi olduğunu ve bunların, harfler arasında boğaza en uzak harf olduğunu söylerler.¹⁶⁴ Sîbeveyhi ve onu nahivde otorite kabul edenlere göre hemzenin mahreç bölgesinde hâ (ه) ve elif (ل) de vardır; fakat bunlardan en uzak bölgede hemze (ء), sonra hâ (ه), daha sonra da elif (ل) gelmektedir.¹⁶⁵ Diğer taraftan Ahfeş (ö. 215/830) ve Kisâî (ö. 189/805), hemzenin mahreci konusunda Sîbeveyhi ile aynı görüşte olmalarına rağmen hâ (ه) ve elifin (ل) aynı mahreçten çıktığını söyleyerek Sîbeveyhi’den ayrılırlar. Bu bağlamda İbn Cinnî (ö. 392/1002), “Eğer öyle olsaydı hemze ibdâl halinde elife değil hâ’ya dönerdi” diyerek Ahfeş ve Kisâî’nin hâ (ه) ve elif (ل)’in aynı noktadan çıktığı görüşlerinin hatalı olduğunu söylemiştir.¹⁶⁶ Hemzenin sıfatları konusunda ise Sîbeveyhi ve İbnü’l-Cezerî (ö. 833/1430) gibi kıraat ve dil

¹⁵⁷ Serdar Mutçalı, *el-Mu‘cemü’l-‘Arabiyyü’l-hadîs* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 2012), “Hemze”, 966.

¹⁵⁸ Abdurrahmân Karabâşi, *Karabaş Tecvîdi* (Tecvîd Risâleleri İçinde) (İstanbul: Âsitâne Kitabevi, ts.), 4.

¹⁵⁹ Saleh-Bulut, “Hemze’nin ‘İlmü Resmi’l-Mesâhif ve Kıraâtteki Yeri”, 78.

¹⁶⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. ‘Abdüsselâm Hârûn (Kahire: Mektebetü’l-Hâncî, 1988), 4/ 431.

¹⁶¹ Müberred, *el-Müktedâb*, 1/115-192-194.

¹⁶² el-Kalkaşendî *Subhu’l-â’şa*, 3/156

¹⁶³ el-Ferâhidî, *Kitâbü’l-‘Ayn*, 1/52.

¹⁶⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/433; Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî, *et-Taḥdîd fi’l-itkāni ve’t-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed (‘Ammân: Dâr-u ‘Ammân, 2000), 102; Ebû Muhammed b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *er-Ri‘âye li tecvîdi’l-kirâ’e ve tahkîki lafzi’t-tilâve*, thk. Ahmed Hasan Ferhât (‘Ammân: Dâr-u ‘Ammâr, 1417/1996), 145; Durmuş, “Hemze”, 17/190-193.

¹⁶⁵ ed-Dânî, *et-Taḥdîd*, 102.

¹⁶⁶ Muhammed b. el-Hasan el-Râdî el-Esterâbâdî, *Şerhu’ş-Şâfiye*, nşr. M. Nûr el-Hasan ve dğr. (Beyrût: Dârul-Kütübîl-‘İlmiyye, 1395/1975), 3/251; Durmuş, “Hemze”, 17/190-193.

âlimleri, hemzenin; cehr, şiddet, istifâle, infitâh ve ismât sıfatlarına sahip olduğunu ifade etmektedirler.¹⁶⁷ Bu bilgiler ışığında mahreçleri hususunda ittifak olmayan, sıfatları da farklı olan bu iki harf arasındaki farklar şöyle sıralanabilir:

1. Hemze aksa'l-halk diye adlandırılan boğaz harfi iken; elif, cevîf denilen boğaz boşluğu harfidir.
2. Hemzenin telaffuzu sadece ince söylenirken; elif, önündeki harfin durumuna göre ince ya da kalın söylenebilir.
3. Hemze, kendi üzerine hareke ve sükûnu kabul ederken; elif, sürekli sâkindir.
4. Hemze, ünsüz yani sessiz ve sâmit iken; elif, ünlü yani sesli ve sâittir.
5. Hemze, genellikle aslî harftir; ancak bazen vav, yâ veya eliften bedel olarak yazılabilir. Elif ise aslî harf olmayıp her zaman ibdâl harfi olarak yazılır.
6. Hemze, kelimelerin başında, ortasında veya sonunda yazılabilirken; elif, asla başa yazılmaz.
7. Yazı olarak elifin belirli bir işareti varken; hemze, başta elif (إِ، اِ), ortada ve sonda yazıldığında ise vâv, yâ veya elif desteğinde (وِ، يِ، اِ) yazılıp, boş olarak yazıldığı da olur.
8. Yalın elif, sâkin olarak bulunduğu zaman önüne geldiği harfi uzatır ve “sâkin elif, uzatan elif veya yumuşak elif” gibi isimler alır. Harekelenen elif ise “elif-i mehmûze” veya “hemze” ismini alır ve kesinlikle “ء” işaretiyle gösterilir.¹⁶⁸

Yukarda yapılan bütün bu açıklamalar neticesinde hemze (ء) ile elif (إِ) in ayrı bir harf olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda müelliflerin hemze (ء) 'yi müstakil bir harf alarak, otuz harften oluşan bir elif-bâ oluşturmaları, özellikle Arap olmayan öğrencilere Kur'ân öğretiminde hemzenin öğretimini kolaylaştırmak amacıyla olduğu anlaşılmaktadır. Teze konu olan eserin, ilk mekteplerin ilk senelerine mahsus olarak hazırlandığı göz önünde bulundurulursa; o yaşlardaki öğrencilere hemzeyi kavratmak amacıyla hemzenin müstakil bir harf olarak alınması doğru bir uygulama gibi görünmektedir. Nitekim hali hazırda Kur'ân öğretim kurslarında veya yaz Kur'ân

¹⁶⁷ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 6/433; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırıâtî'l-'aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Debbâğ (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.) 1/202-203; Mekki, *er-Ri'âye*, 145.

¹⁶⁸ Durmuş, “Hemze”, 17/190-193.

kurslarında öğrencilere hemzenin öğretimi ve uygulamasının kavratılmasında güçlük çekilmektedir. Bu çerçevede denilebilir ki öğreticilerin, öğrenciye kavratmakta ve uygulatmakta zorluk çektikleri harflerin başında hemze (ء) gelmektedir. Bunun başlıca sebebi de hemzenin (ء) yazım şeklinin belirli olmaması, yani başta, ortada veya sonda mutlaka bir harf üzerinde yazılması ile aksa'l-halk harflerinden olması neticesinde mahrecinin çıkarılmasındaki güçlüktür. Buna karşın elif (ل) in yazı olarak belirli bir işareti vardır. Mahreç olarak da elif (ل) i çıkarmak daha kolaydır.

Lâmelif (لا) in müstakil bir harf olarak alınması meselesine gelince; önce de geçtiği üzere bazı Arap dilcileri “lâmelif” (لا) in VI. yüzyılda Taramalılar’dan alındığını ve müstakil bir harf olduğunu düşünürler.¹⁶⁹ Ancak lâmelif (لا) düşünüldüğü gibi lâ (ل) ve elif (ل) in birleşmesiyle oluşan birleşik bir harf olmayıp, lâ (ل) harfinin desteğiyle yazılmış sâkin med elifidir ve tek bir harftir. Harfleri ilk icat edenin maksadı, bu harflerin birbiriyle oluşturduğu terkibi göstermek değil, gerçekte harflerin müstakil hallerini ortaya koymaktır. Aksi halde bütün harflerin birbiriyle terkip oluşturma durumu ortaya çıkar; bu durumda da çok karışık bir alfabe şekli oluşurdu. Müberred ve İbn Cinnî (ö. 392/1002) gibi âlimler, böyle düşünmektedir.¹⁷⁰ İbn Cinnî, bu harfi telaffuz ederken “lâmelif” ifadesinin kullanılmasının, harfler hakkında yeterli bilgi sahibi olmayan kimselerin söyleyişi veya öğreticilerin öğrenciye daha kolay öğretmek ve kavratmak için kullandığı yanlış bir ifade olduğunu söyler. O, mezkûr harfin doğru telaffuzunun ise bâ (ب), (ت), harflerinde olduğu gibi (لا) şeklinde olduğunu zikreder.¹⁷¹

Harflerin isimleri belirlenirken; ilk sesin o harfin sesini vermesi temel alınmıştır. Bu bağlamda elif, her dâim sâkin bir harf olduğundan, elifle başlayan ve sesini anlamlı hale getiren bir ismin oluşturulması mümkün değildir. Bunu sağlamak maksadıyla harfin başına vasl harfi olması için fethalı bir lâm getirmek suretiyle lâ sesi elde edilmiştir. Böylece vasl lâm’ından sonra elifin uzun “â” sesi ortaya çıkarılmış ve korunmuştur. Arapça nahiv açısından düşünüldüğünde de lâ edat olarak “inne” ve

¹⁶⁹ Ertem, “Elifbâ”, 11/39-44.

¹⁷⁰ Osmân b. Cinnî Ebü'l-Feth, *Sırru sinâ'ati'l-i'râb* nşr. Hasan Hindâvî (Dımaşk: 1985), 1/41-43, 2/651; İsmail Durmuş, “Lâmelif”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/95.

¹⁷¹ İbn Cinnî, *Sırru sinâ'ati'l-i'râb*, 1/43; Durmuş, “Lâmelif”, 27/95.

“leyse” gibi etki eder, yani mutlak olumsuzluğu ifade eder. Bazı durumlarda atıf ve cevap harfi konumundadır, bazen de nehy ve ziyade harfi olur.¹⁷²

Yukardaki açıklamalar neticesinde “lâmelif” (ﻻ)’in müstakil bir harf olduğu; dolayısıyla uygulamada müstakil bir harf olarak öğretilmesi ve öğrenciye öyle kavratılması gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak Türkiye’de bugün dahi gerek yaz Kur’ân kurslarında gerekse diğer Kur’ân öğretim kurslarında öğreticilerin “lamelif” (ﻻ)’i lâm (ﻝ) ve elif (ﻝ) harflerinin birleşmesinden oluşan harf diye öğrettikleri görülmektedir. Bunun nedeni gerçekten öğretici kendisi de öyle bilmesi ya da öğrenciye “lâmelif” (ﻻ) böyle daha kolay öğretilir veya kavratılır düşüncesidir. Bu bakımdan müelliflerin “lamelif” (ﻻ)’i müstakil bir harf olarak almaları uygun olmuştur.

3.4.1.3. Alfabedeki (Elif-bâ) İsti‘lâ¹⁷³ (Kalın) Sıfatlı Harfler

Kıraat âlimleri, özellikle Arap olmayan yani anadili Arapça olmayan Müslüman toplumlarda Kur’ân harflerinin doğru ve güzel kıraat edilebilmesi için harflerin mahreçlerinin ve sıfatlarının bilinmesi gerektiğini vurgulamışlardır.¹⁷⁴ Mahreç, tecvîd ıstılahı olarak “harfin çıkış yeri” anlamına gelmektedir. “Mehâricü’l-hurûf” ise tecvîd ıstılahında “harflerin çıkış yerleri” anlamında kullanılan bir terimdir.¹⁷⁵

Tecvîd bilginleri harf açısından mahreci, harfin mahiyetinin bilindiği ölçü, sıfatı ise harfin keyfiyetinin tanındığı ayırıcı temel özellik olarak tanımlamışlardır. Âlimler, ayrıca mahreci bir olan harflerin ayırt edilmesinin, sıfatları sayesinde olacağını söylemişlerdir.¹⁷⁶

¹⁷² Durmuş, “Lâmelif”, 27/95.

¹⁷³ Lügatta “yükselmek”, “bir şeyi kaldırmak” gibi manalara gelir. İstılahta ise “dil kökünün üst damağa doğru yükselmesi” anlamına gelmektedir. Muhammed Mekkî Nasr, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfîd fî ‘ilmi’t-tecvîd* (Kâhire, Bulak: Matbaati’l-Emîriyyeti’l-Âmire, 1308/1890), 51.

¹⁷⁴ ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 68; Mustafa Kılıç, “Kur’ân Eğitiminde Harflerin Sıfatlarından Renklendirme Yoluyla Yararlanma: Zıt Sıfatlar Örneğinde Bir Yöntem Önerisi”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 5/2 (Güz 2019), 233-280.

¹⁷⁵ Muhammed Mekkî, en-*Nihâye*, 28; Alican Dağdeviren, “Kur’ân Kıraatinin Ana Dinamiği: Harfler”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2008), 47-48.

¹⁷⁶ Ahmed b. Muhammed Mağnisî, *Tercüme-i Cezerî* (Tecvîd Risâleleri içinde), (İstanbul: Âsitâne Kitabevi, ts.), 109; Mahmûd Halil Husarî, *Ahkâmü kıraati’l-Kur’âni’l-Kerîm*, tal. Zabetâ nassahû ve allaka aleyhi Muhammad Talha Bilâl Minyâr (Mekke: el-Mektebetü’l-Mekkiyye, 1999), 77; Kılıç, “Kur’ân Eğitiminde Harflerin Sıfatlarından Renklendirme Yoluyla Yararlanma”, 239.

Tecvîd ve kıraat âlimleri harflerin sıfatlarını lâzımî ve ârızî sıfatlar olmak üzere iki kısma ayırmışlardır.

1. Lâzımî sıfatlar; harften hiçbir durumda ayrılmayan sıfatlardır. Bunlar; cehr, hems, şiddet, rihvet, beyniyye, isti‘lâ, istifâle, ıtbâk ve infitâh sıfatlarıdır.¹⁷⁷

2. Ârızî sıfatlar; harfte bazı durumlarda bulunan, bazen de ondan ayrılan (bulunmayan) sıfatlardır. Bunlar tefhîm, terkîk, ihfâ, izhâr, idğâm, med ve kasr gibi sıfatlardır.¹⁷⁸

Kıraat, tecvîd ve dil âlimleri, harflerin lâzımî sıfatları konusunda çalışmalar yapmışlar ve konuyla ilgili çeşitli sayılar ortaya koymuşlardır. Bu alanda çalışma yapan âlimlerden Mekkî b. Ebî Tâlib, alfabedeki (elif-bâ) yirmi dokuz aslî harfin lâzımî sıfatlarını belirlemek için uzun bir araştırma yaptığını ve neticede kırk dört farklı sıfat bulunduğunu ifade ederken;¹⁷⁹ Dâni, harflerin lâzımî sıfatlarının on altı olduğunu söylemiştir.¹⁸⁰ Lâzımî sıfatların sayısı hususunda âlimlerin farklı görüşleri olmasına rağmen bunların en yaygını bu sıfatların on yedi olduğu görüşüdür. Buna göre âlimler karşıtı olan on sığata ek olarak yedi tane de karşıtı bulunmayan sıfatı ekleyerek harflerin lâzımî sıfatlarının sayısını on yedi olarak belirlemişlerdir.¹⁸¹ Tecvîd ve kıraat ilmi alanında yazılan *el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*¹⁸² ve *et-Tayyibe*¹⁸³ isimli eserlerin müellifi İbnü'l-Cezerî ile bu eserleri şerh edenlerin yanı sıra bazı diğler âlimler de genel olarak bu görüşü benimsemişlerdir.¹⁸⁴

¹⁷⁷ Hamza Hüdâyî (Miskîn), *Tecvîd-i Edâiyye*, (Tevvîd Risaleleri içinde) (İstanbul: Âsîâne Kitabevi, ts.) 39; Kılıç, “Kur’ân Eğitiminde Harflerin Sıfatlarından Renklendirme Yoluyla Yararlanma”, 242.

¹⁷⁸ Husarî, *Ahkâmü Kırâati'l-Kur’âni'l-Kerîm*, 81; Abdülfettâh Seyyid ‘Acmi el-Mersafi, *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîd-i Kelâmi'l-Bârî* (Medine: Mektebetü Tayyibe, 2005), 78; Kılıç, “Kur’ân Eğitiminde Harflerin Sıfatlarından Renklendirme Yoluyla Yararlanma”, 242.

¹⁷⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri‘âye*, 115; Mehmet Ali Sarı, “Harf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/163-165.

¹⁸⁰ Dâni, *et-Tahdîd*, 105; Sarı, “Harf”, 16/163-165.

¹⁸¹ Kılıç, “Kur’ân Eğitiminde Harflerin Sıfatlarından Renklendirme Yoluyla Yararlanma”, 242.

¹⁸² Tayyar Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20/555.

¹⁸³ Yaşar Akaslan, “Bir İlm-i Kıraat Klasığı: Tayyibetü’n-Neşr fi’l-Kırâati'l-‘Aşr”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17/3 (12/2017), 277-310.

¹⁸⁴ Mersafi, *Hidâyetü'l-kârî*, 1/78; Kılıç, “Kur’ân Eğitiminde Harflerin Sıfatlarından Renklendirme Yoluyla Yararlanma”, 242.

Alfabedeki (Elif-bâ) yirmi dokuz harfin arasında isti‘lâ sıfatlı kalın harfler şu yedi harftir: ق, غ, ط, ظ, ص, ض, خ.¹⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr* adlı eserinde bu terkîbi (قظ, خص, ضغط) şeklinde nakletmiştir.¹⁸⁶ Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) de bu harfleri (خص, ضغط, قظ)¹⁸⁷ şeklinde terkip etmiştir.¹⁸⁸ Bu harfler telaffuz edilirken dil üst damağa yükseldiği için bu yedi harfe “hurûf-ı müsta‘liye” yani (hurûf-u isti‘lâ) ismi verilmiştir. Aynı zamanda bu harfler, kıraatte kalın telaffuz edilmeleri sebebiyle “hurûf-u mufahhame” olarak da adlandırılır. Bunlar dışında kalan harfler ise istifâle sıfatlı ince harfler olarak adlandırılır.

Kur’ân öğretimi tek yönlü bir eğitim değildir. Kitaplara teorik bilgi yazılarak öğrencinin bu bilgileri kendisinin okumasıyla öğrenmesi gibi bir durum Kur’ân öğretiminde söz konusu değildir. Dolayısıyla bu bilgilerin pratik uygulamasını gösterecek ve doğru bir fonetikle harfleri ve Kur’ân tilâvetinin kurallarını seslendirmeyi öğretecek fem-i muhsin¹⁸⁹ bir üstada ihtiyaç vardır. Bundan dolayı Kur’ân öğretimi, teorik bilgi ve uygulamalı eğitim olmak üzere iki yönlüdür. Her ne kadar teorik bilgilerin kitaplardan öğrenilmesi mümkün olsa da doğru ve güzel bir fonetikle uygulanması ve telaffuz edilebilmesi ancak fem-i muhsin bir ağızdan müşâfêhe yoluyla ahzedilmesiyle mümkündür.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Sarı, “Harf”, 16/163-165.

¹⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/202; Mustafa Kemal Önder, *Tecvîd İlminin Temel Kaynakları Bağlamında Harflerin Mahreç ve Sıfatları* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 111.

¹⁸⁷ “Başını sokacak bir ev yap.” Alican Dağdeviren, *Kur’ân Okuma Sanatı Tecvîd* (İzmir: Çağlayan Matbaası, 2009), 48.

¹⁸⁸ Molla Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* (Tevvîd Risaleleri içinde) (İstanbul: Âsitâne Kitabevi, tsz.), 24; Önder, *Tecvîd İlminin Temel Kaynaklarında Harflerin Mahreç ve Sıfatları*, 111.

¹⁸⁹ Fem-i muhsin, Kur’ân kıraatinde kuralları aslına uygun bir şekilde ve harfleri en güzel (doğru) biçimde telaffuz eden üstat demektir. Kıraat alanında uzman bir hocadan veya hocalardan eğitim alarak uzmanlaşan ve kendisi de Kur’ân tilâvetini güzel bir üslup ile edâ eden, Kur’ân okuma ve okutma yeteneği kazanan kişiye mukrî/üstat/fem-i muhsin adı verilmektedir. bk. Mehmet Ali Sarı, *Kur’ân-ı Kerîm’i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları* (İstanbul: Nümune Matbaacılık, ts.), 31-32; Kılıç, “Kur’ân Eğitiminde Harflerin Sıfatlarından Renklendirme Yoluyla Yararlanma”, 236.

¹⁹⁰ Kur’ân ve kıraat ilminde teorik bilginin yanında pratiğe de hâkim olan fem-i muhsinin ağza sahip olan bir üsatattan işiterek öğrenmeye “müşâfêheten ahz” denir. Kur’ân eğitiminde lafzın tilâvet keyfiyetini alma konusunda, talebenin fem-i muhsinin huzurunda bulunmak kaydıyla ağzından o lafzı bizzat işitmesi, lafzın telaffuz keyfiyetini hocasına kontrol ettirmesi ve gereği halinde tashihinin yapılmasıdır. Yaşar Akaslan, “Türkiye’de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 2 (2018), 1099.

Bundan dolayı Kur’ân öğretim dersleri diğer derslerden farklı olarak, uygulamalı ve hocanın merkezde olduğu bir derstir. Durum böyle olunca, Kur’ân’ın telaffuzunun doğru ve güzel bir şekilde tilâvet edilebilmesine yönelik eğitim, teorik eksenli diğer derslere nazaran zordur ve aynı zamanda fazla zaman almaktadır. Çünkü bu uygulamaların hepsi ses temellidir.¹⁹¹

Müellifler, derslere 4. sayfadan başlamışlar ve birincisinde “Eûzü-besmele” ve “Rabbi yessir” duasından sonra harflerin tanıtımını yapmışlardır. Onlar, öğrencilerin dikkatini çekmek için alfabedeki harfleri büyük puntolarla bir sayfayı dolduracak şekilde 5 satırda yazmışlar, bu esnada hemze ve elifi, müstakil harf olarak almışlardır. Alfabenin sonuna da hemze ile ilgili bir not yazmışlardır.

Buna göre birinci derste kaydedilen harfler şunlardır:

ء، ا، ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ك، ل، م، ن، و، ه، لا،
ى

“Görüldüğü üzere eserde ilk harf, hemzedir. “I” harfi de hemze yerine kullanılır. Fakat bu elif harfi, bazı kere hareke gibi kullanılarak yukarı çeker.”¹⁹²

Müellifler, hemze (ء), elif (ا) ve lâmelif “لا” i ayrı ayrı müstakil harf olarak aldıkları için 30 harfli bir alfabe oluşturmuşlardır. Ancak onlar, harfleri tanıtırken lâzımî sıfat olan isti’lâ sıfatlı kalın harfleri belirtmemiş ve söz konusu harflerin okunuşu ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamışlardır. Ancak Kur’ân-ı Kerîm kıraatinde harflerin doğru fonetikle telaffuz edilmesi önemlidir.

Harflere kalınlık sıfatını veren isti’lâ sıfatı, lâzımî olduğundan Kur’ân kıraatinde önemli konuların başında gelmektedir. Bu bakımdan eserin müelliflerinin kalın harfleri belirtmemesi uygun olmamıştır. Çünkü Kur’ân öğretiminde özellikle ana dili Arapça olmayan öğrencilere elif-bâ harfleri öğretilirken muhakkak isti’lâ sıfatlı kalın ve onun zıddı olan istifâle vasıflı ince harfler fem-i muhsin bir ağızdan öğretilmelidir. Zira bu sıfatlar, elif-bâ harflerini okuturken uygulanabilen ve temel harf tâlimi eğitimi verilirken öğretilmesi gereken sıfatlardandır.¹⁹³ Nitekim bugünün Kur’ân öğretim anlayışında, özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan cüzlerde isti’lâ

¹⁹¹ Kılıç, “Kur’ân Eğitiminde Harflerin Sıfatlarından Renklendirme Yoluyla Yararlanma”, 237-238.

¹⁹² Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 3.

¹⁹³ Kılıç, “Kur’ân Eğitiminde Harflerin Sıfatlarından Renklendirme Yoluyla Yararlanma”, 243.

sıfatlı kalın harfler, kırmızı renkle belirginleştirilerek belirtilmiştir. Yine bu cüzlerde söz konusu sifata sahip harflerin hareketlerle okunduğu zaman hangi fonetikle seslendirildiği net bir şekilde açıklanmaktadır. Böylece temel eğitim verilirken harflerin doğru bir şekilde telaffuzunun öğretilmesi amaçlanmaktadır. Elif-bâ harfleri ilk öğretilirken ve talimi yapılırken harflerin isti'âlâ sıfatının ve onun zıddı olan istifâle sıfatının doğru telaffuzunun öğretimi, elif-bâ cüzünün ileriki konularının da doğru çıkarılmasının temelini oluşturmaktadır. Bugün resmi Kur'ân öğretim kurslarındaki hâkim uygulama böyledir. Yine Arap alfabe harfleri kelimenin başında, ortasında veya sonunda bulundukları duruma göre, değişik yazım şekilleriyle yazılırlar. Fakat müellifler, bu duruma da değinmemişlerdir. Oysa Kur'ân öğretiminde harflerin isimlerinin, resimlerinin ve okunuşlarının doğru öğretilmesi önemlidir. Çünkü “Harfler isimleriyle anılır, resimleriyle yazılır, müsemmâlarıyla (sesleriyle) okunurlar.”¹⁹⁴

3.4.1.4. Harekeler: Üstün (-), Esre (—) ve Ötre (°)

İslam'ın ilk yıllarında Kur'ân kıraatinde harflere farklı ses veren hareketler kullanılmamıştır. Bunun sebebi de toplumun Arap olması ve Kur'ân'ın da kendi dillerinde inmesinden dolayı harekeye ihtiyaç duymamalarıdır. Fakat sonraki zamanlarda, özellikle de Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın halifeliği dönemlerinde yapılan fetihlerle Arap olmayan toplumlar da Müslüman olmuştu. Bunun sonucunda Kur'ân kıraatinde bazı güçlükler ve hatalı okumalar görülmeye başlanmıştı. Bu sıkıntıları gidermek amacıyla bazı çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan Hz. Ebu Bekir'in Kur'ân'ı toplatarak mushaf haline getirmesi ile Hz. Osman'ın Kur'ân-ı istinsâh ettirip bazı beldelere göndermesi de Kur'ân'ın hatalı okunması sorununu çözememiştir. Bunun temel nedeni de yapılan bu çalışmalardaki Kur'ân mushaflarının da harekesiz olmasıdır.¹⁹⁵

Kıraat ve tecvîd araştırmacılarının büyük çoğunluğuna göre: Kur'ân-ı Kerîm'i belirli bir usûlle harekeleyen ilk kişi, Ebü'l-Esved ed-Düelî'dir. Emrine verilen kâtibe, hareketlere işaret ederek, mushafın yazısının siyah renginden farklı olarak renkli

¹⁹⁴ Mehmet Ali Sarı, *Tashih-i Hurûf Kursu Ders Notları* (İstanbul, y.y., 2011), 27.

¹⁹⁵ Abdülhamit Birişik, “Kur'ân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/383-388.

mürekkeple noktalar koydurmuştur. Ebü'l-Esved, kâtibe, “Ben bir harfi söylerken ağzımı açarsam üstüne, ağzımı büzersem harfin önüne, ağzımı aşağı meylettirsem noktayı harfin altına koy. Eğer bunun yerine ğunne yaparsam nokta yerine iki nokta koy” diye söyleyerek mushafın tamamını harekelemiştir.¹⁹⁶ Böylece harfin üstüne konan nokta fethayı, önüne konulan nokta ötreyi, altına konulan nokta da kesreyi, gunne yapması ise tenvinleri temsil etmiştir. Arapça’da fetha, kesra ve damme diye adlandırılan bu işaretler, Osmanlıca’da üstün, esre ve ötre diye adlandırılmıştır. Bu nedenle harekelerden fetha elif “ا”, kesra yâ “ى”, ötre ise vâv “و” ile irtibatlıdır.¹⁹⁷

Sonraki dönemlerde benzer harfleri birbirinden ayırmak içinde noktalama usûlü kullanılmıştır. Bu durum Kur’ân kıraatinde bazı güçlüklerle sebep olmuş; hatta harflerin noktasıyla hareke noktalarının mürekkepleri farklı olsa bile karıştırılıp hatalı okumaların yapıldığı görülmüştür.¹⁹⁸ Bu sorun, Halil b. Ahmed’in harekelerin renkli noktalarla gösterilmesi sistemini değiştirip bugün de kullanılan uzatma harfleri olan (ا،و،ى) harflerinin küçük şekillerini kullanmasıyla çözülmüştür. Nitekim o, fetha harekesini göstermek için harfin üstüne enine eğilimli küçük “elif”, zamme harekesini göstermek için harfin önüne küçük bir “vâv” harfi koymuştur. Sonraki zamanlarda mezkûr işaretler, harfin üstüne yazılırken; kesre harekesini göstermek içinse harfin altına küçük “yâ” konulmuştur. İlerleyen zamanda bu küçük “yâ” harfinin şekli fethaya benzetilerek eğimli kısa bir çizgi şeklinde gösterilmiştir.¹⁹⁹ Bugün İslâm dünyasında basılan Kur’ân-ı Kerîm mushaflarındaki harekelerin kaynağı Halil b. Ahmed’in ortaya koyduğu harekeleme sisteminin olduğu belirtilmektedir.²⁰⁰

Müellifler, konuyla ilgili, ikinci ve üçüncü derste, harflerin farklı fonetikle seslendirilmesini sağlayan ve hareke olarak tanımlanan üstün ile esreyi tanıtmışlar, dördüncü derste ise mezkûr harekelerin alıştırmasını yapmışlardır. Beşinci derste de

¹⁹⁶ Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshak en-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. Rıza Teceddüd (Tahran:1971) 2/45-46; Mesut Okumuş, “Kur’ân İmlâsının Gelişim Süreci Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/17 (Ocak 2010), 19.

¹⁹⁷ Mehmed Zihni, *el-Kavlü’s-sedîd fî ‘ilmi’t-tecvîd* (Tevvîd Risâleleri içinde) (İstanbul: Âsitâne Kitabevi, ts.), 23; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 227.

¹⁹⁸ Mehmed Emin Maşalı, *Kur’ân’ın Metin Yapısı-Mushaf Tarihi ve İmlâsı* (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 306-307; Okumuş, “Kur’ân İmlâsının Gelişim Süreci”, 23.

¹⁹⁹ ed-Dânî, *el-Muhkem*, 7; Okumuş, “Kur’ân İmlâsının Gelişim Süreci”, 23.

²⁰⁰ Geniş bilgi için bk. *Mushaf-u Melik Fuâd* (Mısır: Matbaatü'l-Emîriyye, 1923), 831; Okumuş, “Kur’ân İmlâsının Gelişim Süreci”, 23.

onlar, ötrenin tanıtımını yaparak, harflerin ötreli hallerini göstermişlerdir. Altıncı dersi ise müellifler, elif-bâ'daki otuz harfin çeşitli harekeyle yazılışlarını karışık olarak yazarak hareketleri pekiştirmeye yönelik genel alıştırmaya dersi yapmışlardır.

a. Üstün: (—)

Eserin yazarları, ikinci derste, üstün harekesini tanıtırken Osmanlı Türkçesi'nde harfe “e” sesi veren “ه” hâ okutucu harfinden faydalanmışlar; Osmanlı Türkçesi'nde bir harfin önüne “ه” işareti bulunduğunda nasıl okunursa üstün işareti de bir harfin üstüne gelirse öyle okutur, diye anlatmışlardır. Örnek olarak da müellifler, ب = bâ harfinin üstünlü okunuşunu vermişler, daha sonra ise aşağıda görüldüğü gibi elif-bâdaki harflerin üstünlü hallerini yazmışlardır.²⁰¹

ء ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه لا ي

b. Esre: (—)

Müellifler, üçüncü derste esre harekesini tanıtmışlar, bunu yaparken de yine Osmanlı Türkçesi'nde harfe “i-i” sesi veren yâ “ی” harfinden istifade etmişlerdir. Onlar, esreyi, hangi harfin altına yazılırsa o harfin önünde “ی” varmış gibi hafifçe aşağı çekerek okunur diye tanıtmışlardır ve ب = bi harfinin esreli okunuşunu da örnek vermişlerdir.

ء ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه لا ي

Görüldüğü üzere onlar, açıklamadan sonra elif-bâdaki bütün harflerin esreli yazılışlarını eklemişlerdir.²⁰²

Müellifler, dördüncü dersi ise ikinci ve üçüncü dersin alıştırmaları şeklinde işlemişlerdir.

ب ج ء ا ت ث ج ح خ د ذ ر ز م ن ط ب ت ث ج ح ذ ق ك ل ر ف غ ص ع ی م ز

Örneklerde görüldüğü gibi onlar, alfabedeki otuz harfin bazılarını üstünlü, bazılarını ise esreli olarak karışık yazmışlardır.²⁰³ Böylece onlar, öğrencilerin hareketli harfleri tanımada pratik kazanmalarını amaçlamışlardır denilebilir.

²⁰¹ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 5.

²⁰² Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı* 5.

²⁰³ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı* 5.

c. Ötre: (—^ه)

Beşinci derse gelince müelliflerin, ötre harekesini tanıtırken yine Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan ve önüne geldiği harfe “u-ü” sesi veren vâv “و” okutma harfinden faydalandığı görülmektedir. Nitekim onlar ötre harekesini, “bu işaret hangi harfin üzerinde bulunursa Türkçe “و” harfi varmış gibi ileriye doğru çekerek okunur” diye tanıtmışlar, örnek olarak da د = دُ harfini göstermişlerdir. Bu açıklamanın ardından müellifler, aşağıdaki gibi bütün harflerin ötreli okunuşlarını yazarak göstermişlerdir.²⁰⁴

ء ا ب ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ غ غ ف ق ك ل م ن و ه ي

d. Harekelerin Genel Tekrar Alıştırması

Altıncı Ders

ب خ د ط ث ح و ت د س ج ص ف ب ء ص ا ط ط ء غ ع ف ا ق ل غ ن ف ء ت س ض ق ك ي ر ش ث
م ف

Müellifler, bu derste; öğrencilere harekeleri daha iyi tanıtmak ve konuyu pekiştirmek amacıyla genel tekrar yapmışlardır. Bu bağlamda onlar, harflerin üstün, esre ve ötre harekeleriyle okunma şekillerini birkaç defa karışık şekilde yazmışlardır. Görüldüğü gibi yazarlar, genel tekrarda harflerin söz konusu üç harekeyle okunuşunu öğrencilere iyice kavratmayı hedeflemişlerdir.²⁰⁵

Müelliflerin, harekeleri anlatım tarzları değerlendirildiğinde şöyle bir durum göze çarpmaktadır. Onlar, harflerin harekelerle okunuşlarını kavratmak için öğrencilerin, birinci sınıfta Osmanlı Türkçesi'ni öğrenmelerinden faydalanmışlar ve kıyaslama yoluyla öğretmeyi tercih etmişlerdir. Bu kıyası yaparken de onlar, Osmanlı Türkçesi'nde okutucu harfler olarak bilinen (و), (ى), (ا), (ه), harflerini kullanmışlardır.

Osmanlı Türkçesi'nde harfleri seslendirmede hareke kullanılmaz, onun yerine okutucu harfler kullanılır. Bu harflere Osmanlı Türkçesi'nde hurûf-u imlâ da denir ve harekesiz olarak yazılırlar. İmlâ harflerinin Osmanlıca metinlerdeki fonksiyonu, önüne geldiği

²⁰⁴ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı* 6.

²⁰⁵ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı* 7.

kelimeyi ünlü sesi fonetiğiyle okutmaktır. Söz konusu harflerin önüne geldiği kelimeye verdiği ses fonetiği aşağıdaki gibidir.²⁰⁶

Tablo 3.1. Osmanlı Türkçesi'nde Okutucu Harfler Tablosu

و (vâv)	u, ü, o, ö
ی (yâ)	ı, i
ا (elif)	A
ه (hâ)	a, e

Yazarların anlatımı başka bir açıdan incelediğinde ise onların elif-bâ'da bulunan isti'lâ sıfatlı kalın harflerin hareketlerle okunduğu durumlarda sesin hangi fonetikle seslendirileceğine değinmedikleri görülür. Oysa hareketlere göre harfin doğru seslendirilmemesi, Kur'ân-ı Kerîm kıraatinde “lahn” denilen hatalara sebep olur. Bu durum hem okunmasıyla ibadet edilen Kur'ân-ı Kerîm'in doğru ve güzel okunmasına engel olmakta hem de Kur'ân-ı kıraat etme gerekliliğiyle yerine getirilen namaz gibi ibadetlerin sıhhatine zarar vermektedir.²⁰⁷ Bunun için harflerin hareketlerle okunduğu zaman mahreç ve sıfatlarına göre doğru seslendirmelerini bilmek gereklidir.

Kur'ân-ı Kerîm kıraatinin doğru ve güzel olması, harfin mahrecinden çıkarılırken ortaya çıkan ses fonetiğini sağlayacak olan harekenin düzgün okunmasına bağlıdır. Eğer hareke düzgün okunmazsa harf de düzgün okunmamış olur ve bu da hataya sebep olur. Böyle hataları Muhammed Mekki şöyle nitelendirir; “...lahn-i celîden²⁰⁸ daha kötüdür. Çünkü zatın noksanlığı sıfatın terkinden daha kötüdür.”²⁰⁹ Dolayısıyla harfler, hareketleriyle okunurken, mahreçleri ve sıfatlarına göre seslendirilmelidir. Zira

²⁰⁶ Ali Öztürk-Reyhan Çorak, *Osmanlı Türkçesi Ders Notları* (İstanbul: İstanbul Üniv. Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi İlhyt. Lns. Tm. Programı, 2010), 34.

²⁰⁷ Ramazan Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2019), 33.

²⁰⁸ Lahn-i Celî (Açık Hata): Kur'ân-ı Kerîm kıraatinde Arapça ve Kur'ân okumasını bilen kişilerin anlayabileceği şekilde harflerin yapısında ve özelliklerinde yani zât ve sıfât-ı lâzımelerinde yapılan açık hatalardır. Abdurrahman Çetin, “Lahn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/55-56.

²⁰⁹ Mekki, *Nihâye*, 23; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 227.

Kur’ân’ı doğru ve güzel okumanın temeli, harfleri harekeli okurken doğru mahreç ve sıfatı ile birlikte okuyabilmektir. Böylece harflerin, asıl mahreçleri ve sahip oldukları sıfatların hepsinin aynı anda seslendirilmesiyle, harflerin doğru telaffuz edilmesi sağlanır.²¹⁰ Harflerin harekelerinin ölçülerine gelince, bir harekenin okunma ölçüsünü kıraat ve tecvîd âlimleri “bir parmağı açacak veya kapatacak kadar zaman”²¹¹ olarak belirtmişlerdir. Bu bağlamda parmağı açma veya kapama ölçüsü kıraatin tahkîk, tedvîr veya hadr okuyuşlarının hızıyla orantılıdır.²¹²

Âlimler, harekelerin, harfin ince veya kalın okunmasına bir etkisinin olmadığını, bunun aksini söyleyen herhangi bir âlimin de olmadığını söylemektedirler. Bilakis, ince harflerin hangi harekeyle harekelenirse harekelensin ince okunduğu, kalın harflerinde tüm harekelerle kalın okunduğunu söylerler. Onlar, bunun tersi bir durumun hata olduğunu belirtmişlerdir.²¹³

Elif-bâdaki harflerin harekesi fetha (üstün) olduğunda, ses fonetiği isti‘lâ sıfatlı harfler de kalın “a” sesiyle, istifâle sıfatlı harflerin ise ince mahreçli oldukları için tok bir “e” sesi ile telaffuz edilmesi gerekir. Ancak bu durumun bazı istisnaları mevcuttur. Örneğin “râ” (ر) harfinin harekesi fetha (üstün) olursa kalın “a” sesiyle söylenir.²¹⁴ Harflerin harekesi kesra okunmasında ise aynı şekilde isti‘lâ ve itbâk sıfatlı harfler “ı-i” karışımı bir sesle okunur. İnce mahreçli (istifâle sıfatına sahip) harfler ise “i” sesiyle seslendirilirler. Burada da istisna olarak, “râ” (ر) harfi “i” sesiyle ince okunur.²¹⁵ Harflerin harekesinin damme (ötre) olmasına gelince; isti‘lâ sıfatlı kalın harfler “u” sesiyle, istifâle sıfatına sahip olan ince harfler ise “u-ü” arası bir sesle

²¹⁰ Dağdeviren, “Kur’ân Kıraatinin Ana Dinamiği: Harfler”, 47-48.

²¹¹ Muhammed Salim Mühaysin, *el-İrşâdâtü’l-Celiyye* (Kahire, 2005), 31; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 227.

²¹² Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 227.

²¹³ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 228.

²¹⁴ Mehmet Akif Koç, “Harf Eğitiminde Arap-Türk Ağzı İkilemi Üzerine”, *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi: Uluslararası Kıraat Sempozyumu* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 587-588; Emrullah Tuncel, “Kur’ân Tedrîsâtında Harf Tâliminin Önemi ve Usûlü”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/1 (Bahar 2021), 386.

²¹⁵ Tuncel, “Kur’ân Tedrîsâtında Harf Tâliminin Önemi ve Usûlü”, 386.

seslendirilmelidir. Bu esnada çok ince bir “ü” sesiyle seslendirmekten kaçınılmalıdır. Burada da istisna olarak râ (ر) harfi dammeliyken kalın bir “u” sesiyle okunur.²¹⁶

Harekelerin doğru kıraat edilmesinde, harekenin çeşidine göre ağzın alacağı şeklin doğru olması çok önemlidir. Çünkü ağız harekenin temel kalıbına göre şekil alır. Eğer ağzın şekli telaffuz edilecek harekeye uygun olmazsa istenilen ses çıkmaz. Dolayısıyla harf kıraat edilirken ağzın alacağı şekil harekeye uygun olmalıdır.

Harekelere göre ağzın ve dudakların alacağı şekilleri şöyle tarif edilir:

Fetha harekesini kıraat ederken ağzın şekli normal açıklıkta olmalı, kesre harekesini çıkarırken, ağzı alçaltıp üst çenenin alt çeneye hâkim olması; damme harekeyi okurken de ileriye doğru uzatılarak, dudakların tamamen toplanması sağlanmalıdır. Eğer harekeler bu ölçülerde çıkarılmazsa yanlış bir telaffuz olur.²¹⁷

3.4.1.5. Uzatma (Med) Harfleri (ا،و،ی) ve Elif-i Mukadder (ا)

Med kelimesi sözlükte; uzatmak, yaymak, çekmek²¹⁸ gibi anlamalara gelir. Terim anlamı ise harfin sesini, med veya lîn harflerinden birisi ile uzatmaktır.²¹⁹ Kıraat ve tecvîd âlimlerinin genel kabulüne göre; med harfleri elif, vâv, yâ (ا،و،ی) olmak üzere üç tanedir. Mezkûr harfler, şu iki şart yerine gelirse harf-i med olarak önüne geldikleri harfi uzatırlar.

- a) Harf-i med, yazıda sâkin (harekesiz) olarak yazıldığında,
- b) Harf-i medden önce kendi cinsinden bir hareke olduğunda, yani elif (ا)'den önce fetha (اَ), vâv (و) 'dan önce zamme (وُ), yâ (ی) 'dan önce kesra (یِ) harekeleri olduğunda.²²⁰

²¹⁶ Koç, “Harf Eğitiminde Arap-Türk Ağzı İkilemi Üzerine”, 587; Tuncel, “Kur’ân Tadrîsâtında Harf Tâliminin Önemi ve Usûlü”, 387.

²¹⁷ Muhammed Mekki, *Nihâye*, 23; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 228.

²¹⁸ Mutçalı, “Med”, 852.

²¹⁹ Aliyyü'l Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 50; Abdurrahman Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, 135.

²²⁰ Yukarıda anlatılan harekeler konusunda harekelerin hangi harfle alakalı olduğu hususunda şu ifade geçmişti: Arapçada fetha, kesra ve damme diye adlandırılan bu işaretler, Osmanlıca da üstün, esre ve ötre diye adlandırılmıştır. Bu harekelerden fetha elif/ا'le irtibatlı, kesra yâ و ile ötre ise vâv و'la irtibatlıdır. Zihni, *el-Kavlü's-sedîd*, 23.

Bu şartlar yerine gelirse med harfleri önüne geldikleri harflerin sesini أَوْتَيْنَا ,أَوْتَيْنَا kelimelerinde olduğu gibi harekeleri doğrultusunda uzatır.²²¹ Ancak harf-i medler kelime sonunda bulunur ve devamında gelen kelimenin ilk harfinde birleştirme görevi yapan cizm veya şedde işaretlerinden biri varsa قَالُوا النَّ كeliimesinde olduğu gibi med harfleri yazıda olmakla birlikte okunuşta düşerler.²²²

Med harflerine, sesi havada son bulduğu için hurûf-u hevâiyye (الحروف الهوائية), mahreçleri cevîf bölgesi olduğu için hurûf-u cevfiyye (الحروف الجوفية), önüne geldikleri harfî uzattıkları için hurûf-u meddiyye (الحروف المدية), illet harf-i oldukları için de hurûf-u ‘illiye (الحروف العلية) de denilir.²²³

Med harflerinin kalın veya ince harfî hangi ses fonetiğiyle uzatılacağı konusunda klasik tecvîd ve kıraat kitaplarında net bir bilgi geçmemektedir. Kıraat ve tâlim konularında otorite kabul edilen hocaların görüşlerine göre, med harflerinin harflere göre uzatma fonetiği, fem-i muhsinden müşâfehe yoluyla öğrenilen bir durumdur. Dolayısıyla her hoca talebesine hocasından öğrendiği ses fonetiğiyle öğretmekte olduğundan aralarında yöresel denilebilecek birtakım farklılıklar görülebilmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yayınladığı elif-bâ cüzlerinde ve resmi Kur’ân kurslarında med harflerinin ince veya kalın harfe gelmesine göre; sesin hangi fonetikle çıkması gerektiği şöyle anlatılmaktadır.

Harf-i med olan elif (ا); kendinden önceki ince harfî “e-a” arası bir sesle, Kalın harfî ise “â” fonetiğiyle seslendirerek uzatır. صَا, قَا, مَا يَا gibi.

Harf-i med olan yâ (ي); kendinden önceki ince harfî “i” sesiyle, kalın harfî “ı-i” arası bir ses fonetiğiyle seslendirerek uzatır. لِي, اِي, خِيْفَةً, قِيلَ gibi.

Harf-i med olan vâv (و); Kendinden önceki ince harfî “u-ü” arası bir sesle, kalın harfî “û” fonetiğiyle seslendirerek uzatır. صُو, فُو, هُو, دُو.²²⁴

Harf-i med olan vâv (و) harfine işaret eden ayrı bir mukadder harf-i med işareti yoktur. Mukadder harf-i med vâv (و)’ın varlığı, müfred müzekker gâib’e işaret eden هُ, هُ

²²¹ Pakdil, *Ta’lim, Tecvid ve Kıraat*, 136.

²²² Pakdil, *Ta’lim, Tecvid ve Kıraat*, 138.

²²³ Pakdil, *Ta’lim, Tecvid ve Kıraat*, 138.

²²⁴ Faruk Salman vd., *Tecvidli Kur’an-ı Kerim Elif-Bâ’sı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 16.

zamirinden önceki harf üstün veya ötre harekeleri ile harekelenmişse; zamirin önünde mukadder harf-i med vâv (و) varmış gibi uzatılmakla gösterilir.²²⁵

Kur’ân’ın yazı veya Arapça dil özelliği gibi sebeplerden dolayı, uzatma harfi olan elif veya yâ harfleri bazı durumlarda yazılmaz, onların uzatma görevini “mukadder harf-i med” işaretleri yapar. Gizli harf-i med elif (ل) ve yâ (ى)’ya işaret etmek için âsâr/çeker adı verilen bu (ْ) işaret kullanılır. هَذَا örneğindeki gibi harfin üstüne konulduğunda harf-i med, elif (ل)’in yerini tutar ve buna âsâr; عِلْمِ ifadesindeki gibi harfin altına konulduğunda ise harf-i med, yâ (ى)’nın yerini tutar ve buna da çeker adı verilir. Bazen de اِبْرَاهِيم kelimesinde olduğu üzere onlarla birlikte yazılarak harfleri uzatır.²²⁶

Müellifler, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu derslerde yukarıda anlatımı yapılan ve harflerin uzatılmasını sağlayan işaret ile uzatma harflerini tanıtmışlar, her dersten sonra da harfleri uzatma harfleriyle yazarak göstermişlerdir; ayrıca üzerinde hareke olmayan harfin okunmayacağını belirtmişlerdir.

a. Uzatma Harfi Elif (ل) ve Âsar İşareti (ْ)

Mukadder harfi med işareti (ْ) Arap dünyasında hareke olarak değil küçük elif harfi olarak kullanılırken; yazıda tek başına yazılmayıp مَلِك kelimesinde olduğu gibi fetha harekesinden sonra yazılarak uzatma görevi yapar. Bu işarete harfin altına yazıldığında çeker adı verilir. Bu, Arap dünyasında basılan Kur’ân-ı Kerîm’lerde hiç yazılmamıştır. “Çeker”, Osmanlıca bir kelimedir ve Osmanlıca te’lif edilen elif-bâ cüzlerinde kullanılır. Zira bugün DİB ve MEB’in Kurân öğretimi için hazırlamış olduğu elif-bâ cüzlerinde ve ders kitaplarında kullanılan âsâr ifadesine, geçmiş kıraat ve tecvîd kaynak kitaplarında rastlanılmamaktadır.²²⁷

Müellifler, yedinci derste, güncel elif-bâ cüzlerinde ve tecvîd kitaplarında âsâr²²⁸ olarak adlandırılan bu işareti, “ْ” küçük elif harfi gibi bir hareke olarak tanıtmışlar ve üzerine konduğu harfi yukarı doğru çektiğini belirtmişlerdir. Daha sonra da onlar, çekmek alameti olarak elifin geldiğini söylemişlerdir. Ayrıca müellifler, söz konusu elifin harekesiz olduğu için tabii olarak okunmayacağını zikretmişlerdir. Konuyu

²²⁵ Pakdil, *Ta’lim, Tecvid ve Kıraat*, 137.

²²⁶ Pakdil, *Ta’lim, Tecvid ve Kıraat*, 137.

²²⁷ İbrahim Tunç, *Elif-bâ (Kur’an) Öğretim Tekniklerinin Standardizasyonu ve Yeni Bir Elif-bâ Önerisi* (İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018) 115.

²²⁸ Pakdil, *Ta’lim, Tecvid ve Kıraat*, 137.

ikinci sınıf öğrencilerinin anlayacağı şekilde, basit bir üslupla izah eden müellifler, akabinde de aşağıdaki gibi uzatma işareti âsârın harflerle yazılışlarını 24 örnekle şöyle göstermişlerdir.²²⁹

بَاتَا تَابَا جَاءَ حَاكَ خَابَا دَامَا رَابَا زَالَا سَالَا شَابَا صَلَا ضَارَا طَارَا عَاشَا غَابَا فَازَا قَاسَا كَادَا لَامَا نَامَا وَاسَا هَابَا لَالَا
يَامَا

b. Uzatma Harfi Yâ (ى) ve Çeker İşareti (ٓ)

Yazarlar sekizinci derste harf-i med yâ'yı (ى) tanıtmışlar; “ى” harfinin harekesiz olduğunda okunmadığını; ancak önüne geldiği harfi aşağı doğru çektiğini bununla birlikte altına küçük bir [ٓ] çeker²³⁰ işareti konduğunu belirtmişlerdir. Ardından da aşağıda görüldüğü üzere onlar, bütün harflerin uzatma harfi “ى” ve çeker ile okunuşunu şu şekilde yazmışlardır.²³¹

اَيْلَى بَيْتَى تَيْتَى ثَيْتَى جَيْلَى حَيْزَى خَيْفَى دَيْنَى ذَيْقَى رَيْبَى زَيْبَى سَلَى شَيْبَى صَيْرَى ضَيْعَى عَيْبَى غَيْبَى فَيْزَى كَيْلَى
هَيْبَى

c. Uzatma Harfi (و)

Dokuzuncu derste, harf-i med olan vâv (و)ʼı ötreli uzun çeken vâv diye tanıtan müellifler, vâvʼdan sonra yazıldığı halde okunmayan eliflerin, öğrencilerde tereddüde sebep olacağını düşünmüş olacaklar ki konu ile ilgili detay bilgi vermemişlerdir. Onlar, mezkûr elifleri (ٓ)²³² tanıtırken, öğrencilerin kolayca kavrayabilmesi için sadece “harekesiz harf okunmaz” diyerek temel kaideyi hatırlatmışlardır. Müellifler, dersin sonunda ise önceki derslerde olduğu gibi harflerin uzatma harfi vâv (و) ile yazılışlarını göstermişlerdir.²³³

بُوْتُوَا تُوْبُوَا جُوْلُوَا حُوْرُوَا خُوْفُوَا دُوْمُوَا دُوْقُوَا زُوْلُوَا سُوْعُوَا شُوْعُوَا صُوْلُوَا ضُوْفُوَا طُوْفُوَا عُوْبُوَا أُوْبُوَا هُوْمُوَا
ئُوْهُوَا

²²⁹ Edib-Çelebi, *Kurʼân-ı Kerîm Elif-bâsı* 8.

²³⁰ Salman vd., *Tecvîdli Kurʼan-ı Kerim Elif-Bâ'sı*, 26.

²³¹ Edib-Çelebi, *Kurʼân-ı Kerîm Elif-bâsı* 8.

²³² بُوْتُوَا gibi vâvʼdan sonra yazılan ancak okunmayan kelime sonundaki elifler (ٓ), vâv (و) ile biten hemen her kelimenin sonunda görülür. Ayrıca اُوْلُوَا gibi yazıda olup da okunmayan vâv (و)larda vardır. Kurʼân-ı Kerîm yazarken bu elif ve vâv harflerini terk edemeyiz. Çünkü Kurʼân-ı Kerîmʼin harfleri sayılıdır. Bk. Zihni, *el-Kavlü's-sedîd*, 4-8; Karaçam, *Kurʼân-ı Kerîmʼin Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 249.

²³³ Edib-Çelebi, *Kurʼân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 8.

d. Genel Tekrar Alıştırmaları

Onuncu, on birinci, on ikinci ve on üçüncü dersleri yukarda anlatılan uzatma harflerinin genel tekrarı niteliğinde alıştırma dersi olarak işleyen müellifler, uzatma harflerinin ikisinin bir kelimedede yazılışlarını gösteren örnek kelimeleri karışık yazarak uygulamalı alıştırma yapmışlardır. Onlar, on dördüncü dersi ise harekeler konusunun genel alıştırması niteliğinde işlemişlerdir.

آی باقی تالی ثانی جانی حاکى خافى داهى ذاتى رچى زاهى ساهى شافى صافى طارى ناجى واقى هانى

Görüldüğü gibi müellifler, onuncu derste, yedinci ve sekizinci derste işledikleri uzatma harfi elif (ل) ile yâ (ى) harflerinin, âsâr ve çeker (ا) işareti ile aynı kelimedede yazılışlarını karışık örnek kelimeler yazarak göstermişlerdir.²³⁴

أتوا باتوا تابوا ثابوا جأوا حاروا خافوا داموا ذابوا راموا زالوا ساروا شابوا صاموا ضاعوا طألوا عابوا غابوا
كانوا

Örnek kelimelerden anlaşılıyor ki onlar, on birinci derste yine uygulama yapmışlar; yedinci derste işledikleri uzatma harfi elif (ل) ile dokuzuncu derste işledikleri uzatma harfi vâv (و) 'ın aynı kelimedede nasıl yazıldığını göstermişlerdir. Akabinde de yazarlar, konuyla alakalı örnek kelimeleri risâlelerine yazarak öğrencilerin konuyu daha iyi kavramasını sağlayacak alıştırma dersi yapmışlardır.²³⁵

يوجى أوجى موصى بوسى لوجى ثوبى كونى ثورى فولى جودى فورى خورى خوفى غوبى دومى طوفى ذوقى

Müelliflerin, on ikinci derste yazdıkları örneklere bakıldığında; sekizinci derste anlattıkları uzatma harfi yâ (ى) ile dokuzuncu derste anlattıkları uzatma harfi vâv (و) 'ın aynı kelimedede yazılış şekillerini göstererek uygulama dersi yaptıkları anlaşılmaktadır.²³⁶

أتوا باتوا بوثوا آتى ثوجى سورى وقى عوشوا هابا ناموا سبدى شيعى ذوقى أوبوا كادا عابوا ذاتى خورى شوغوا
عاشا

On üçüncü dersin örnek kelimeleri incelendiğinde müelliflerin, uzatma harflerinin üçü ile yazılmış örnek kelimeleri karışık yazarak konunun genel alıştırmasını yaptıkları

²³⁴ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 9.

²³⁵ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 9.

²³⁶ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 9-10.

görülmektedir.²³⁷ On dördüncü derste de müellifler, bir önceki hareketler konusunu hatırlatmak maksadıyla hareketlerin karışık olarak kelime içerisinde yazılışlarını gösteren Kur'ân-ı Kerîm'den şu örnek kelimeleri yazarak alıştırma dersi yapmışlardır.²³⁸

بِأَنَّ لَهُ بِهِ ضَرْبَ فَمَثْلُهُ كَمَثَلِ لَكَ صَرَفَ عَمَلٍ فَلَهُ كَلِمَتُهُ مَعَهُ هُوَ أَحَدٌ صَمَدٌ صَدَقَ وَضِعَ دَخَلَهُ كَفَرَ هُدًى فَعَلَ وَعَلِمَ
فَتِيل

3.4.1.6. Tenvînler: İki Üstün (=), İki Esre (=), İki Ötre (=)

Tenvin'in manası nûnlamaktır. Yani kelimenin sonunu bir sâkin nûn (ن) ile okumaktır. Arapça'da tenvin adı verilen bu işaretlere, Osmanlıca'da iki üstün, iki esre ve iki ötre adı verilmiştir.²³⁹ Bu nûn (ن) harfi isimlerin sonuna gelir ve yazıda olmayıp telaffuzda vasl halinde ortaya çıkar, vakf halinde telaffuz edilmez. Arap dili ve kıraat âlimleri, tenvin için nûn dan başka bir şekil ihdâs etmişlerdir. Bu çalışmayı ilk yapan kişi yukarıda da geçtiği gibi hareketleri ilk belirleyen ed-Düeli'dir. Onun Mushafı harekeleme işini yaparken tenvinler için onun katibine şöyle söylediği nakledilir. "Bu hareketlerden birine ğunne eklediğimde noktayı iki nokta yap!" Bu durumun sonunda da tenvin alâmeti olarak fethada harfin üstüne iki nokta, kesrada harfin altına iki nokta, zammede ise harfin önüne iki nokta koymak sûretiyle mushafa ilk tenvin işaretleri konulmuştur.²⁴⁰

Daha sonraki zamanlarda Ahmed b. Halil, hareketler için konulan noktaları küçük harflere çevirince katipler de tenvinleri iki nokta yerine, bugünkü hali olan iki fetha, iki kesra ve iki zamme' ye çevirmişlerdir.²⁴¹

a. İki Üstün (=)

Eserin yazarları, on beşinci, on altıncı ve on yedinci derste iki üstün konusunu işlemişler, on sekizincisinde ise iki üstünün kelimedeki yazılışını gösteren örnek kelimelerle alıştırma yapmışlardır. Bu bağlamda müellifler, on beşinci derste iki üstün

²³⁷ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 10.

²³⁸ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 10.

²³⁹ Zihni, *el-Kavlü's-sedid*, 24.

²⁴⁰ ed-Dânî, *Muhkem*, 6-7.

²⁴¹ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, 3/160-161; Ganim Kaddûrî el-Hamed, *'İlmü'l-kitâbeti'l-'Arabiyye* ('Amman: Dâr-u 'Ammâr, 2004), 87.

işaretini tanıtmışlar; bu amaçla (ٲ) bu işaretin hangi harfin üstüne gelirse o harfin üstün okunduğunu; bir de sâkin nûn (ن) harfi varmış gibi bir ses çıkarılması gerektiğini söylemişlerdir. Onlar, iki üstün işaretinin konacağı yere çoğu zaman bir elif (ل) harfinin ilâve edildiğini ve iki üstün işaretinin bu elif harfinin üstüne yazıldığını belirtmişlerdir. Dersin sonunda ise müellifler, iki üstünün kelime içindeki yazılışını gösteren örnek kelimeleri yazarak alıştırmayı yapmışlardır.²⁴²

ء بآ تآ ث جأ حأ خأ دأ ذأ رآ سآ شأ ضأ طأ ظأ عأ غأ فآ قأ كآ لآ مآ تآ و آ هآ يآ ئ

On altıncı derste yazarlar; iki üstün işaretinin yuvarlak tâ (ة) harfi üzerinde bulunduğunu anlatıp, kelime sonunda yazılışını göstermişler ve (ة)'nın üzerine iki nokta koymak sûretiyle bazen (ت) harfi gibi okunduğunu söylemişlerdir. Onlar, bu harfin yazılışını ve okunuşunu da şöyle göstermişlerdir: “(تن) ٲ”. Ayrıca onlar, daha sonra önceki derslerde olduğu gibi Kur’ân-ı Kerîm’den çokça örnek kelimeler yazarak alıştırmayı yapmışlardır.²⁴³

آيَةُ أَمْنَةٍ عِدَاوَةٍ خَالِصَةٍ شَهَادَةٍ حَسَنَةٍ قَرِيبَةٍ سَعَةٍ بَسْطَةٍ لَّيَّةٍ فِتْنَةٍ كَثِيرَةٍ ثَلَاثَةِ مَضَاعَفَةٍ طَائِفَةٍ قَرِيبَةٍ قَوَاجِدَةٍ فَاجِشَةٍ
خَشِيَّةٍ

On yedinci derse gelince yazarlar, iki üstün işaretinin okunmayan “ى” harfi üzerinde yazılışını anlatmışlar; bu bağlamda onlar, iki üstün işaretinin bazen “ى” harfi üzerinde yazılabileceğini ancak “ى” harfinin okunmayacağını, bunun yerine harfin üstündeki iki üstün işaretinin okunacağını belirtmişlerdir. Müellifler, konuyu daha iyi izah etmek için ise هُدًى (hüden) kelimesinin okunuşunu örnek olarak vermişlerdir. Daha sonra da onlar, konuyla ilgili, Kur’ân-ı Kerîm’den birtakım örnek kelimeleri yazarak göstermişlerdir.²⁴⁴

هُوْىٌ دَعْوًى ضَحًى نَدًى أَدًى أَسًى رَشًى مَعًى وَعًى غَنِىٌ جُوءًى طُوبًى مَشْنًى قَتًى رَثًى مُزْحًى سُدًى مُفْتَرًى عَصًى
رَضًى

Müellifler on sekizinci derste ise iki üstünü anlattıkları on beşinci ders, on altıncı ders ve on yedinci derslerin konularını ihtiva eden Kur’ân-ı Kerîm’den örnek kelimeleri

²⁴² Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 10-11.

²⁴³ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 11.

²⁴⁴ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 11.

karışık yazmışlar; böylece iki üstün konusunu pekiştirmek amacıyla alıştırma dersi yapmışlardır.²⁴⁵

سَحَابًا ثَقَالًا نَكِدًا نُوحًا هُودًا صَالِحًا آيَةً بُيُوتًا طَمَعًا عَوْجًا قَلْبًا كَذِبًا نُوحًا بَيَاتًا هُودًا تَبَعًا آيَةً غُثَاءً نَارًا نِدَاءً وَكَيْلًا
سُوءٌ

b. İki Esre (—)

Müellifler, on dokuz, yirmi ve yirmi birinci derslerde iki esre konusunu sade bir dille anlatmış, akabinde de örnek kelimelerle iki esrenin kelime içindeki yazılışını göstermişlerdir. Ardından da kendileri, yirmi ikinci derste iki üstün ve iki esreli kelimeleri karışık yazarak alıştırma dersi yapmışlardır.

ء ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه ي

Görüldüğü üzere on dokuzuncu derste müellifler, () iki esre işaretini tanıtmışlar ve bu harfin, bir harfin altında bulunduğu o harfle beraber bir “ي” bir de “ن” varmış gibi aşağı doğru çekerek ve nûna vurarak okunması gerektiğini belirtmişlerdir. Onlar, daha sonra da ت = تين örneğini verirken; akabinde ise alfabedeki harflerin iki esreli okunuşlarını yazmışlardır.²⁴⁶

كِتَابٍ صِرَاطٍ دَرَجَاتٍ نَارٍ طِبْنٍ بَعُورٍ غَوَاشٍ بِكِتَابٍ لِبَدٍ إِلَهٍ عَظِيمٍ عَادٍ صَالِحٍ بَرَكَاتٍ ضَلَالٍ مُبِينٍ حَبْنٍ سِمَانٍ
عَجَافٍ

Yirminci derste verilen örneklere bakınca müelliflerin, iki esre () işaretinin kelimedeki yazılışını gösteren Kur’ân-ı Kerîm’den örnek kelimelerle alıştırma dersi yaptıkları görülmektedir.²⁴⁷ On dokuz ve yirminci derslerde iki esre () işaretinin tanıtımını yapan yazarlar, yirmi birinci derste ise bu işaretin (ة) harfi ile nasıl yazıldığını anlatmış; bu bağlamda iki esre () işaretinin bazen (ة) harfinin altına konularak تين diye okuttuğunu söylemişlerdir. Devamında ise onlar, yine Kur’ân-ı Kerîm’den şu örnek kelimelerle söz konusu işaretin (ة) harfi ile beraber kelimedeki yazılışlarını göstermişlerdir.²⁴⁸

بِسُورَةٍ تَمْرَةٍ عَلَى حَيَوَةٍ آيَةٍ صَدَقَةٍ فَتَةٍ قَلْبَةٍ بِفَاحِشَةٍ عَلَى خَائِنَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ دَرَجَةٍ كَامِلَةٍ حَسَنَةٍ وَاجِدَةٍ شَهَادَةٍ

²⁴⁵ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 12.

²⁴⁶ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 12.

²⁴⁷ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 12.

²⁴⁸ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 13.

Yirmi ikinci derse gelince müellifler; Kur’ân-ı Kerîm’den iki üstün ve iki esre konularını ihtiva eden aşağıdaki örnek kelimeleri, karışık bir biçimde yazarak alıştırma dersi yapmışlardır.

سِمَانٍ طَمَعًا يَابِسَاتٍ سَحَابًا نَارًا إِذَا حَدِيثًا يُبَيِّنُ طِينٍ عَمَدٍ لِأَجْلِ نُوحًا بَيَاتًا مَاءً صَالِحٍ صِرَاطٍ عَلَانِيَةً جَمِيعًا لِبَدٍ
سَحَابًا إِلَهٍ

c. İki Ötre (—)

Müellifler yirmi üçüncü ve yirmi dördüncü derste iki ötre konusunu işlemişler; bu minvalde elif-bâ’daki harflerin iki ötreli hallerini yazarak göstermişlerdir. Onlar, yirmi üçüncü derste iki ötreyi anlatmış; “bu işaret (◌) hangi harfin üzerinde bulunursa o harfi vâv’la nûn’a vurur gibi okunur” diye tarif etmişlerdir. Devamında da müellifler, ب = بون misalini vermişler, akabinde ise alışlageldiği üzere elif-bâ’daki harflerin iki ötreli okunuşlarını yazmışlardır.²⁴⁹

ء ب ت ث ج ح خ ج د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه ي

Müellifler, yirmi dördüncü derste, iki ötre ile ilgili Kur’ân-ı Kerîm’den aşağıdaki örnek kelimeleri yazarak alıştırma dersi yapmışlardır.²⁵⁰

قَائِمٌ، دَائِمٌ، عَذَابٌ، بَلَاءٌ، لَشَدِيدٌ، عَظِيمٌ، هَوًى، عَزِيزٌ، قَدَمٌ، لَعْفُورٌ، رَحِيمٌ، شِفَاءٌ، خَاوِيَةٌ، قَدِيرٌ، جَمَالَةٌ، خَالِقٌ، وَاجِدٌ،
أَحَدٌ

d. Tenvînler Konusunun Genel Tekrar Alıştırması

Müellifler, yirmi beşinci dersi, yukarıda geçen konuları ihtiva eden Kur’ân-ı Kerîm’den örnek kelimeleri karışık yazarak genel tekrar dersi şeklinde işlemişlerdir.²⁵¹

صَرَفٌ، شَرَابٌ، صُرْفٌ، كِتَابٌ، هُدًى، قَائِمٌ، وَجَدَ، طَمَعًا، دَرَجَاتٍ، عَذَابٌ، حُرْمٌ، ثَقَالًا، نَارٌ، نَكْدًا، بَلَاءٌ، مَدَدٌ

Müelliflerin, tenvinleri işlediği derslerin genel bir değerlendirmesi yapıldığında; onların, söz konusu işaretlerin harflerle okunması durumunda, hangi ses fonetiğiyle çıkarılması gerektiğine değinmedikleri görülmektedir. Oysa, Kur’ân-ı Kerîm’in güzel ve yanlışsız okunması için yukarıda geçen hareke konusunda olduğu gibi tenvinlerin de harflerin inceliğine veya kalınlığına göre farklı sesle seslendirilmesi gerekmektedir. Tenvinlerin kalın ve ince harflerle yazıldığında harflere kazandırdığı ses fonetiğiyle

²⁴⁹ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 13.

²⁵⁰ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 14.

²⁵¹ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 14.

alakalı klasik kaynaklarda da herhangi bir bilgi yoktur. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu güncel elif-bâ cüzlerinde bu konu şöyle anlatılmaktadır.

İki üstün (◌ُ); ince harfleri “en” sesiyle, kalın harfleri “an” sesiyle okutur.

İki esre (◌ِ); ince harfleri “in” sesiyle, kalın harfleri “in-in” arası bir sesle okutur.

İki ötre (◌ُ); ince harfleri “ün-un” arası bir sesle, kalın harfleri “un” sesiyle okutur.²⁵²

3.4.1.7. Birleştirme İşaretleri: Cezm (◌ْ) ve Şedde (◌̣)

Kur’ân-ı Kerîm’i seri ve akıcı okuyabilmek içi hareketler kadar cezm ve şedde işaretleri de önemlidir. Çünkü harflerin ve kelimelerin birbirine bağlanmasını cezm ve şedde işaretleri sağlar. Ayrıca elif-lâm takısıyla başlayan kelimeler de cezm veya şedde alameti ile başlar. Bu nedenle bu iki işaretin fonksiyonlarını iyi kavramak gerekir. Tecvîd ilminde sükûn, cezm ve şeddenin çatı ismi olarak ortak kullanılan bir terimdir. Yani sükûn, yazılışta şedde ve cezm olarak iki şekilde yazılır. Osmanlıca’da bu iki işaretin fonksiyonları dikkate alınarak bunlara birleştirme işaretleri denmiştir.²⁵³

Halil b. Ahmed, hareketleri ilk defa belirleyip ortaya koyduğunda şedde olarak “şedîd” شديد kelimesinin ilk harfi olan “şin” ش harfinin üç dişini (◌ْ) kullanmış, cezm olarak da “hafîf” خفيف kelimesinin ilk harfi olan (خ) harfinin başını kullanmıştır.²⁵⁴

Müellifler yirmi altıncı ve yirmi yedinci derste birleştirme işaretlerinden cezm’i işlemişler, yirmi sekizinci derste ise şeddeyi anlatmışlardır.

a. Cezm (◌ْ)

Lügat manası kırmak, kesmek, bağlamak gibi anlamlara gelen cezm;²⁵⁵ tecvîd ıstılahında, harflerin harekesizlik durumunu gösteren sükûn teriminin alâmetidir. Bu durumu göstermek için kullanılan dairesel (◌ْ) işarete de cezm denir.²⁵⁶ Osmanlıca’da bu işarete tutar ismi verilmiştir.²⁵⁷

²⁵² Salman vd., *Tecvîdli Kur’an-ı Kerim Elif-Bâ’sı*, 23.

²⁵³ Tunç, *Elif-bâ (Kur’an) Öğretim Tekniklerinin Standardizasyonu*, 84.

²⁵⁴ ed-Dânî, *el-Muhkem*, 7.

²⁵⁵ Mutçalı, “Cezm”, 153.

²⁵⁶ Pakdil, *Ta’lim, Tecvid ve Kıraat*, 139-140.

²⁵⁷ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerim Elif-bâsı*, 14.

Bu alamet için âlimler çeşitli işaretlerden bahseder. Şöyle ki Dâni, “Endülüs ulemâsının geneli sükûn alâmetini sâkin harfin üzerinde bir cerra kabul etmişlerdir” der.²⁵⁸ Medineliler de sükûn alameti olarak harfin üzerine küçük bir sıfır (°) şeklinde daire çizerler.²⁵⁹ Sibeveyh ve onun talebeleri ise hafif (خفيف) kelimesinin ilk harfini, yani hâ (ح) ’yı sükûn alameti kabul ederler.²⁶⁰ Arap dili âlimlerinden sükûn işaretinin hâ (ح) olduğunu söyleyenler de vardır.²⁶¹

İbn Dürüsteveyh (ö. 347/958) konuyla ilgili şöyle der: “Vakfe (sükûnu kastediyor) cezm kelimesinin cîm’inden alınmış muakkaf (kıvrılmış bükülmüş) olmayan ve muhakkak olmayan bir cîm (ح) ’dır.”²⁶² Kalkaşendî de “Usta hattatlar bunu cezm’e işaret etmek için arâkasız (karınsız) ince bir cîm (formunda) yaparlar” der.²⁶³ Bugün Türkiye’de, sükûn alâmeti olarak daire şeklindeki cezm adı verilen bu işaret (°) kullanılmaktadır.

Âlimler daire şeklindeki (°) sükûn alâmetinin aslı ile ilgili farklı görüşler beyan etmişlerdir. Bu konuda Dâni şöyle söylemiştir: “O (sükûn alâmeti) matematikçilerin yok olan sayı için kullandıkları zarif/sevimli bir sıfırdır ”.²⁶⁴ Kalkaşendî, cezm işareti ile ilgili şöyle der:

“Sonraki âlimlere gelince, onlar sükûn için cezm’e işâreten mîm’e benzeyen bir daire resmetmişlerdir. Çünkü mîm, cezm’in son harfidir. Hafifletmek için de mîm’in kuyruğunu hafifletmişler/kesmişler ve bu daireye sükûnun lakabı olan cezmden alarak cezme adını vermişlerdir. Bu daireyi Hintliler’in ve benzerlerinin matematiğindeki sıfır formunda yapmış olmaları da muhtemeldir ki bu mertebenin sayılardan sayılmadığına işâretendir. Çünkü sıfır hâlî’dir, yani boşdur.”²⁶⁵

Cezm işaretinin işlevini Hâfız Ahmed Ziyâüddîn, *Vesîletü’l-ğufrân* adlı eserinde şöyle tarif etmektedir; “Harekesi olmayan harfin üzerine gelip, harfi kendinden evvelki harfe

²⁵⁸ el-Hamed, *‘İlmü’l-kitâbeti’l-‘Arabiyye*, 85.

²⁵⁹ el-Hamed, *‘İlmü’l-kitâbeti’l-‘Arabiyye*, 85.

²⁶⁰ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 4/169.

²⁶¹ ed-Dâni, *el-Muhkem*, 51-52.

²⁶² Ebû Muhammed Abdullah b. Ca’fer b. Dürüsteveyh, *Kitâbü’l-Küttâb* (Beyrut: Matba’a el-Âbâ el-Yesûiyyin, 1921), 55.

²⁶³ Kalkaşendî, *Subhu’l-a’şâ*, 3/160.

²⁶⁴ ed-Dâni, *el-Muhkem*, 195.

²⁶⁵ Kalkaşendî, *Subhu’l-a’şâ*, 3/164-165.

bitiştirir”.²⁶⁶ Şöyle ki üzerinde cezm işareti bulunan harf yalnız başına okunmaz. Bu durumda cezm, üzerinde bulunduğu harf ile önceki harekeli harfı birleştirir. Bu sebeple cezm bir hareke değil işarettir.²⁶⁷

Müelliflerin cezm konusunun anlatımına gelince; onlar, yirmi altıncı derste cezm konusunu öğrencilerin anlayacağı bir dilde ele almış, cezm işaretine Osmanlıca “tutar” ismini vermişlerdir. Onlar, söz konusu işaretin hangi harfin üzerinde konulursa evvelki harfin harekesinin ona vurulacağını ve cezmlı harfte durulacağını söylemişlerdir. Daha sonra ise onlar, iki harfin cezmlı okunuşlarına aşağıdaki örnek kelimeleri yazmışlardır.²⁶⁸

جَزْ جَدْ بَدْ تَرْ سَرْ مَدْ فَرْ سِرْ شِرْ شَدْ شَرْ فَرْ مَرْ حَرْ دُرْ قَرْ تَرْ أَحْ مَدْ أَمْ جَدْ أَسْ عَدْ مَسْ جَدْ جَوْ هَرْ مَدْ حَتْ

Eserde konunun ele alındığı bir diğer ders, yirmi yedinci derstir. Bu ders incelendiğinde, müelliflerin, içinde cezm (tutar) işaretinin geçtiği Kur’ân-ı Kerîm’den aşağıdaki örnek âyetleri yazarak konunun pekişmesi için alıştırma dersi yaptıkları anlaşılmaktadır.²⁶⁹

²⁶⁶ Hâfız Ahmed Ziyâüddîn, *Vesîletü ’l-ğufrân* (Kastamonu, 1327), 3.

²⁶⁷ Tunç, *Elif-bâ (Kur’an) Öğretim Tekniklerinin Standardizasyonu*, 84.

²⁶⁸ Edib-Çelebi, *Kur’an-ı Kerîm Elif-bâsı*, 14.

²⁶⁹ Edib-Çelebi, *Kur’an-ı Kerîm Elif-bâsı*, 15.

²⁷⁰(أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ)، ²⁷¹(أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ)، ²⁷²(وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمُ)، ²⁷³(تَرْمِيهِمْ)، ²⁷⁴(فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مِّمَّا كُؤِلِ)،
²⁷⁵(يُدْعُونَ لِيُحْكَمَ بَيْنَهُمْ)، ²⁷⁶(فِي دِينِهِمْ يَقْتَرُونَ)، ²⁷⁷(فَكَيْفَ جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ)، ²⁷⁸(عَنْ سَوَاءٍ)، ²⁷⁹(إِنَّ مَرِيَمَ)،
²⁸⁰(خَالِدُونَ)، ²⁸¹(يَأْمُرُ آلَهُمْ وَانْفُسِهِمْ)، ²⁸²(قَدْ أَحْسَنَ)، ²⁸³(وَلَوْ حَرَصْتَ)، ²⁸⁴(ءَأَنْذَرْتَهُمْ)

b. Şedde (—)

Şeddenin lügat manası; sağlam, sert, sıkılaştırmak, güçlendirmek anlamındadır.²⁸⁵ İstılâhtaki manası ise üzerine konduğu ünsüz bir harfin ilk önce sâkin sonra harekeli olmak üzere iki kez okunacağını gösteren işarettir.²⁸⁶ Osmanlıca’da bu işaret kullanılmadığından; bu alametin Osmanlıca bir ismi olmayıp, Arapça’daki şedde sözcüğü kullanılır.²⁸⁷

Arap yazısında alametlerin kullanılmadığı dönemlerde bir kelimede aynı harf ilk olarak sâkin, ikinci defa harekeli olarak peş peşe geldiğinde tek harf şeklinde yazılmıştır. Daha sonra âlimler telaffuzda iki sese işaret etmek için “şedîd” شديد kelimesini kullanarak iki işaret belirlemişlerdir. Onlar, bu kelimenin ilk harfi olan “şîn” ش harfinin dişlerini veya kelimenin son harfi olan “dâl” د harfini şedde olarak kullanmışlardır.²⁸⁸ Konuya dair birinci görüşe göre ed-Dânî, şeddenin gösteriminin,

²⁷⁰ Fîl 105/1.

²⁷¹ Fîl 105/2.

²⁷² Fîl 105/3.

²⁷³ Fîl 105/4.

²⁷⁴ Fîl 105/5.

²⁷⁵ Âl-i İmrân 3/23.

²⁷⁶ Âl-i İmrân 3/24.

²⁷⁷ Âl-i İmrân 3/25.

²⁷⁸ Mâide 5/60-77.

²⁷⁹ Bakara 2/87.

²⁸⁰ Bakara 2/25.

²⁸¹ Nisâ 4/95.

²⁸² Yûsuf 12/100.

²⁸³ Yûsuf 12/103.

²⁸⁴ Bakara 2/6; Yâsîn 36/10.

²⁸⁵ Mutçalı, “Şedde”, 474.

²⁸⁶ Ziyâüddîn, *Vesiletü'l-ğufrân*, 3.

²⁸⁷ Tunç, *Elif-bâ (Kur’ân) Öğretim Tekniklerinin Standardizasyonu*, 84.

²⁸⁸ Abdülkadir Yılmaz, “Hat Sanatında Hareke ve Noktalamanın Tarihi Seyri,” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2003), 57-58.

Halil b. Ahmed ve Sîbevyh ile onları takip edenlerin belirlediği “şedîd” شديد kelimesinin ilk harfi olan “şîn” ش harfi ile yapıldığını söyler. Onlar bu işareti her zaman harfin üstüne, harekeleri de harfin altına, üstüne ve önüne yazmak şeklinde göstermişlerdir. Şöyle ki onlar, fethalı olduğunda işaretin üstüne bir nokta, kesralı olduğunda harfin altına bir nokta, zammeli olduğunda da harfin önüne bir nokta koymuşlardır.²⁸⁹ İkinci görüşe göre ise Medineli âlimler “şedîd” شديد kelimesinin son harfi olan “dâl” د harfini şedde işareti olarak belirlediler. Bu görüşte olanlar harf; fethalı olduğunda harfin üstüne bir “dâl”, esreli olduğunda harfin altına bir “dâl”, ötreli olduğunda da harfin önüne bir “dâl” harfi koymak sûretiyle göstermişlerdir.²⁹⁰

Daha sonraki zamanlarda ve günümüzde şedde alameti olarak “şîn” ش harfinin başı noktasız olarak (◌) kullanılmaktadır. Şedde işaretinin harekelerle yazılması ile ilgili Kalkaşendî de şöyle der: “Fetha ve zammeyi şeddenin üstüne, kesrayı da şeddeli harfin altına korlar. Bazıları ise kesrayı, harfin üzerine şeddenin altına kor.”²⁹¹

Müelliflerin konuyu ele alış biçimine gelince, onlar, teze konu olan eserin yirmi sekizinci dersinde şeddeyi sade bir dille anlatmışlar; söz konusu işaretin, bir harfin üzerine konulduğu zaman o harfi iki kere okuttuğunu söylemişlerdir. Onlar, bu bağlamda şeddenin üzerinde bulunduğu harfi, birinci seferde üzerinde cezm=tutar varmış gibi; ikincisinde ise muhtelif harekelerden biriyle okuttuğunu ifade etmişlerdir. Daha sonra da yazarlar, söz konusu işarete شَدَّ=مَدَّ, شَدَّ=شَدَّ kelimelerini örnek göstermişlerdir. Akabinde aşağıdaki karışık örnek kelimeleri yazmışlardır.²⁹²

شَدَّ مَرَّ كَرَّ فَرَّ إِنَّ رَبَّ مَدَّ جَلَّ كُلُّ كَلِّ كُذِّبَ لَفَّ كَرَّمَ كُنَّا جَرَدَ بَرَّ إِنِّي مَوَدَّةَ خَيْرَ أُمَّةٍ وَصِيَّةٍ وَلَاخَلَّةَ

c. Cezm ve Şedde Konusunun Genel Tekrar Alıştırma Dersi

Müellifler, yirmi dokuzuncu dersi, yirmi altıncı derste işledikleri cezm konusu ile yirmi sekizinci derste işledikleri şedde konusunun genel tekrarı mahiyetinde değerlendirerek, Kur’ân-ı Kerîm’den aşağıda zikredilen örnek âyetlerin okunuşlarını esere almışlardır.²⁹³

²⁸⁹ el-Kalkaşendî, *Subhu’l-a’şa*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1987), 3/162.

²⁹⁰ ed-Dânî, *el-Muhkem*, 49-50; Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/169; el-Hamed, *‘İlmü’l-kitâbeti’l-‘Arabiyye*, 197.

²⁹¹ el-Kalkaşendî, *Subhu’l-a’şa*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1987), 3/163.

²⁹² Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı* 15.

²⁹³ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı* 16.

²⁹⁴(قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ)، ²⁹⁵(وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِمَّا عَمِلُوا)، ²⁹⁶
²⁹⁷(قُلْ أَمَرَ رَبِّي)، ²⁹⁸(قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي)،

3.4.1.8. Elif-i Maksûre (ى)

Müellifler, sekizinci derste, uzatma harfi olan yâ “ى”nın, harekesiz olarak bir harfin önüne geldiği durumlarda aşağı doğru çektiğini, altında da bir çeker işareti bulunduğunu anlatmışlardır. Ancak, bazen de söz konusu yâ “ى”dan önceki harfin üzerinde yukarı doğru uzatan (ˆ) âsâr işareti bulunur. Böyle durumlarda, normalde önüne geldiği harfi aşağı doğru uzatması gereken yâ “ى” uzatma harfi, yazıldığı halde harekesiz olduğu için okunmaz, bunun yerine önceki harf, üzerindeki “â” sesiyle uzatan âsâr işaretine göre yukarı çekerek okunur.²⁹⁹ Bu şekilde med harfi elif gibi uzatma görevi yapan “ى” harfine elif-i maksûre ismi verilir.³⁰⁰

Müellifler, mezkûr konuyu, öğrencilere kolayca kavratmak için otuzuncu derste tekrar ele almışlar ve sade bir üslupla konuyu anlatmışlar; söz konusu harfin aşağı çeken bir harf olduğu halde kendisinden evvelki harfin üstünde yukarı çeken küçük bir “ ˆ ” âsâr işareti olduğu zaman yukarı çekerek okuttuğunu söylemişlerdir. Onlar, harekesiz yâ “ى” harfinin ise harekesiz olduğundan okunmayacağını ifade etmişlerdir. Onlar, daha sonra da konu ile ilgili aşağıdaki örnek kelimelerin okunuşunu vermişlerdir.³⁰¹

عَسَىٰ [عَسَىٰ] مُوسَىٰ [مُوسَىٰ] وَتَوَلَّى هُذَى فَتَوَى مُصْطَفَىٰ دَعَا عَلَىٰ لَيْلَىٰ حَتَّىٰ تُشَقَّىٰ آتَىٰ جَرَىٰ طَغَىٰ

3.4.1.9. Harekesiz Harfler

Teze konu olan eserin birinci bölümü *Kurân-ı Kerîm Elif-bâsı*, Osmanlıca okuma-yazmayı bilen öğrencilere göre hazırlanmıştır. Ancak Osmanlıca, harekesiz okunan bir yazı sistemidir. Kur’ân-ı Kerîm ise harekeye göre okunan bir metin olduğundan;

²⁹⁴ A’râf 7/188.

²⁹⁵ En’âm 6/132.

²⁹⁶ En’âm 6/137.

²⁹⁷ A’râf 7/29.

²⁹⁸ A’râf 7/33.

²⁹⁹ Pakdil, *Ta’lim, Tecvid ve Kıraat*, 137.

³⁰⁰ Rahim Tuğral, *Ana Hatlarıyla Kur’ân Tecvîdi* (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 18.

³⁰¹ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 16.

Kur’ân okumaya yeni başlayan öğrenciler, harekesiz harflerin okunmayacağını kavramada zorluk yaşayabilmektedir.

Müellifler; önceki derslerde yeri geldiğinde söyledikleri ve uzatma harflerinde anlatmış oldukları harekesiz harflerin okunmayacağı kuralını, elif-bâ cüzünün son konusu olan hurûf-u mukatta mevzuundan önce tekrar müstakil bir ders şeklinde işleyerek öğrencilerin dikkatini çekmişlerdir. Onlar, otuz birinci derste, Kur’ân-ı Kerîm okunurken hareketlere dikkat olunacağını ve hangi harf olursa olsun üzerinde harekesi bulunmayan harfin okunmayacağı temel kuralını hatırlatmışlar; akabinde de aşağıdaki örnek kelimelerin okunuşlarını vermişler ve okunmayan harflerin izahatını yapmışlardır. Bu bağlamda onlar, ilk olarak فَادْهُبُونَ kelimesini incelemişler; burada elifin harekesiz olduğunu ve okunmayacağını söylemişlerdir. Daha sonra onlar, ³⁰² وَأَتُوا الزَّكَاةَ kelimesini ele almışlar; burada ise elif, lâm ile vâv harflerinin harekesiz olduğu için okunmadığını açıklamışlardır. Son olarak yazarlar, ³⁰³ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ kelimesini örnek vermişler ki burada da elifin harekesiz olduğunu ve okunmayacağını belirtmişlerdir.³⁰⁴

3.4.1.10. Hurûf-u Mukattaa

Kur’ân-ı Kerîm’de yirmi dokuz sûre harf terkihiyle başlamaktadır. Söz konusu terkipler, bir, iki, üç, dört, bazen de beş harften oluşur ve “hurûf-u mukattaa” diye isimlendirilirler. “Hurûf” kelimesi harfin çoğulu olup “harfler” anlamına gelirken, “mukattaa” ise “kesilmiş, kısaltılmış, ayrılmış” gibi anlamlar içermektedir. Bu iki kelime “hurûf-u mukattaa” şeklinde terkip oluşturdıklarında ise “kesik harfler, kısa harfler, ayrılmış harfler” gibi anlamlara gelmektedir. Bu terkihi oluşturan harfler; kelimedede birleşik değil de kendi isimleriyle ayrı ayrı okundukları için hurûf-u mukattaa olarak tanımlanılmasının yanı sıra bunlara “hurûf-u teheccî” de denilmektedir. Ayrıca sûrelerin başlangıcında bulunduklarından dolayı bu harfler “evâilü’s-süver” ve “fevâtihu’s-süver” diye de isimlendirilmiştir. Anlamlarının

³⁰² Bakara 2/43.

³⁰³ Bakara 2/51-92.

³⁰⁴ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 17.

kapalılığı açısından değerlendirildiğinde ise bu harflere, “hurûf-u mübheme” de denir.³⁰⁵

Mukattaa harflerinin Kur’ân-ı Kerîm’den müstakil bir âyet sayılıp sayılmayacağı hususunda âlimler arasında ihtilaf söz konusudur. Kûfeli âlimler altı sûrenin kendisiyle başladığı الم’i, iki sûrenin başındaki طسم ve المص’ı, altı sûrenin başlangıcındaki حم، طه، كهيعص’ı ve bir sûrenin onunla başladığı عسق’ı ise iki âyet saymışlardır. Bir kısım Kûfeliler de beş sûrenin başladığı الر ile birer sûre başında bulunan طس، المر، ص، ق ve ن harflerinin bulundukları sûrelerin müstakil bir âyeti olmadığını, başlarında bulundukları âyetin bir cüzü olduklarını söylemişlerdir. Onlar, mukatta harflerinin bazılarının müstakil bir âyet sayılması, bazılarının da sayılmaması durumunun tevkîfi olduğunu ve onlarla ilgili kıyas yapılamayacağını savunmuşlardır. Buna karşın Basralılar, Kur’ân’da yirmi dokuz sûrenin başladığı bu harflerin tamamını müstakil bir âyet kabul etmemektedirler.³⁰⁶

Güvenilir hadis kaynaklarına bakıldığında, konuyu teşkil eden âyetler hakkında sadece şu rivâyete rastlanılmaktadır: Hz. Peygamber (sav), “Kim Allah’ın kitabından bir harf okursa, ona bir hasene (iyilik) vardır. Hasanelere on misli karşılık verilir. Ben demiyorum ki “Elif, lâm, mîm” bir harftir. Fakat “elif” bir harf, “lâm” bir harf ve “mîm” de bir harftir.”³⁰⁷ Tirmizî (ö. 279/892) bu hadisi, Abdullah b. Mes’ûd (ö. 32/652-53)’dan nakletmektedir.

Hurûf-u Mukattaa harflerinin okunuşuna gelince; Arap dünyası, Kur’ân tedrisini genel olarak *el-Kaidetün-nuraniyye* isimli elif-bâ cüzü üzerinden yapmaktadır. Bu elif-bâ’nın ilk dersinde harflerin isim ve şekilleri öğretilirken ikinci derste ise hurûf-u mukattaa anlatılmaktadır. Osmanlı Kur’ân öğretimi ise genellikle Osmanlıca alfabenin sonuna 3-4 sayfa Kur’ân öğretimine yönelik konular eklenerek yapılmıştır. Hurûf-u

³⁰⁵ M. Zeki Duman-Mustafa Altundağ, “Hurûf-u Mukattaa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/401.

³⁰⁶ Ebül-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâiki ğevâmizi’t- tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvil fî vücihi’t-te’vil*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvid (Riyad: Mektebetü’l-Abikân, 1998), 1/140-141; Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, (Kahire: Mektebet-ü Dâru’t-Türâs, ts.), 1/170-171; Abdullah Önder, “Hurûf-u Mukattaa”, *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 97/116 (Ocak 2019), 101.

³⁰⁷ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi ‘u’l-Kebîr (Sünenü’t-Tirmizî)*, thk. Beşar Ma’rûf (Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1996), “Fedâilü’l-Kur’ân”, 16.

mukattaa da bu son 3-4 sayfada işlenen konulardandır. Kur’ân öğretimine yönelik özel elif-bâ ise az kullanılmıştır. Bu gün dahi Türkiye’de hurûf-u mukattaa’nın son derslerde işlenmesi Osmanlı’nın etkisiyledir, denilebilir.³⁰⁸

Hurûf-u mukattaa harflerinin okunuşuna gelince, sadece harflerin isimleri telaffuz edilmiştir. Buna göre okumayı kolaylaştırmak için harflerin üzerine hareke yerine kısa veya uzun med harfî konulmaktadır. Arap dünyasında ise sadece uzun med kullanılır, kısa med (dik üstün) kullanılmaz.³⁰⁹

Teze konu olan eserin müellifleri Ahmed Edib ile Veled Çelebi, Osmanlı’da alışlagelen usûl üzere; eserin birinci bölümünün son dersinde hurûf-u mukattaa konusunu işlemişlerdir. Onlar, konuyu, öğrencilerin kavrama seviyelerine uygun bir tarzda ele alarak, “Kur’ân-ı Kerîm’de bazı sûrelerin ilk başlangıcında bir yahut birkaç hurûf-u hecâ-i hâviye bir lafz-ı şerîf bulunur. Bunlar âdetâ hurûf-u hecâyı söyler gibi okunur fakat bitişik yazılır” diye ifade etmişlerdir. Akabinde de onlar, Kur’ân’daki mukattaa harflerinden oluşan on üç kelimenin okunuşunu açarak örnek vermişlerdir.³¹⁰

³¹¹الم [الف لام ميم]، ³¹²المص [الف لام ميم صاد]، ³¹³الر [الف لام ر]، ³¹⁴كهيعص [كاف ها يا عين صاد]، ³¹⁵طه [طا ها]، ³¹⁶طسم [طا سين ميم]، ³¹⁷طس [طا سين]، ³¹⁸يس [يا سين]، ³¹⁹ص [صاد]، ³²⁰حم [حا ميم]، ³²¹حمسق [حا ميم عين سين قاف]، ³²²ق [قاف]، ³²³ن [نون]

³⁰⁸ Tunç, *Elif-bâ (Kur’an) Öğretim Tekniklerinin Standardizasyonu*, 58.

³⁰⁹ Tunç, *Elif-bâ (Kur’an) Öğretim Tekniklerinin Standardizasyonu*, 58.

³¹⁰ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 17.

³¹¹ Bakara 2/1; Âl-i İmrân 3/1; Ra’d 13/1; Ankebût 29/1; Rûm 30/1; Lokmân 31/1; Secde 32/1.

³¹² A’râf 7/1.

³¹³ Yûnus 10/1; Hûd 11/1; Yûsuf 12/1; İbrâhîm 14/1; Hicr 15/1.

³¹⁴ Meryem 19/1.

³¹⁵ Tâhâ 20/1.

³¹⁶ Şuarâ 26/1; Kasas 28/1.

³¹⁷ Neml 27/1.

³¹⁸ Yâsîn 36/1.

³¹⁹ Sâd 38/1.

³²⁰ Mü’min 40/1; Fussilet 41/1; Şûrâ 42/1; Zühurf 43/1; Duhân 44/1; Câsiye 45/1; Ahkâf 46/1.

³²¹ Şûrâ 42/2.

³²² Kâf 50/1.

³²³ Kalem 68/1.

Müellifler, eserlerinin birinci bölümü *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*'nı 32. dersle sonlandırmışlardır. Daha sonra da elif-bâ cüzünün sonuna kısa namaz dualarını eklemişlerdir.

3.4.1.11. Kısa Namaz Duaları

Osmanlı'da, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâları*'nın sonuna Kurân-ı Kerîm okumaya yeni başlayacak öğrencilerin, namazda okuması için ezberlemesi gereken; ancak Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmayan kısa namaz dualarının Arapça okunuşlarını eklemek gelenek olmuştu. Çünkü yeni Kur'ân okumaya başlayan öğrenciler aynı zamanda namaz kılmayı da yeni öğrenmektedirler. Bu nedenle müellifler, geleneğe uyarak, öğrencilerin hem Kur'ân okumaya alışmalarını sağlamak hem de namazda okunması gereken duaları Arapça'sından hatasız ezberlemelerini kolaylaştırmak amacıyla mezkûr eserlerinin birinci bölümünün sonuna kısa duaları eklemişlerdir. Müelliflerin bölümün sonuna eklediği dualar sırasıyla şunlardan oluşmaktadır; Eûzü besmele, Rabbi yessir, Âmentü, Sübhâneke, Kunut, Tahiyât, Salli ve Bârik dualarıyla Fâtiha sûresi.³²⁴

³²⁴ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 18-19-20.

Mezkûr duaların Arapça okunuşları şöyledir;

İstiâze³²⁵ ve besmele³²⁶

اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

Rabbi Yessir Duası³²⁷

رَبِّ يَسِّرْ وَلَا تُعَسِّرْ رَبِّ تَمِّمْ بِالْخَيْرِ

Âmentü Duası³²⁸

أَمَنْتُ بِاللّٰهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبِالْقَدْرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللّٰهِ تَعَالَى وَالْبَعْثُ بَعْدَ الْمَوْتِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

³²⁵ “Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım.” Kıraat ve fıkıh âlimlerinin genel çoğunluğuna göre “Eûzü billâhi mine'eş-şeytânî'r-racîm” istiâze cümlesidir. Sözlük anlamı “sığınmak, korunmak” olan istiâze kelimesi; ıstılahta, her türlü kötülüğe karşı Allah'ın yardımını, korumasını talep etmek için kullanılır. Kur'ân-ı Kerîm'de on yedi yerde farklı peygamberlerin çeşitli günahlara düşmemek için istiâze cümlesiyle Allah'a sığındıkları ve onun yardımını istedikleri anlatılır. Hadislerde de istiâze konusuna genişçe yer verilmiş ve Hz. Peygamber'in çeşitli günahlara düşmekten istiâze cümlesiyle Allah'a sığındığı rivâyet edilmiştir. Nahl sûresinde geçen “Kur'ân okuyacağın zaman, kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığın!” mealindeki 98. âyeti delil sayan âlimler Kur'ân okumaya istiâze ile başlamanın vacip olduğunu söylemişlerde, cumhura göre müstehaptır. Bk. Muhsin Demirci, “İstiâze”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 21/318-319.

³²⁶ “Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla” cümlesi dinî literatürde besmele olarak isimlendirilmektedir. Tevbe sûresi hariç, Kur'ân-ı Kerîm'in 113 sûresinin evvelinde bulunan besmele, Neml sûresi 31. âyette de geçmektedir. Sûre başlarındaki besmelelerin âyet sayılıp sayılmayacağı hususunda âlimler, farklı görüştedirler. Hanefî fâkihlerinin genel görüşüne göre; Kur'ân-ı Kerîm'in mushaf haline getirilmesinden itibaren sûrelerin başında besmele yer almıştır. Bu süreçte Kur'ân-ı Kerîm'den olmayan hiçbir şeyin mushafa yazılması düşünülemeyeceğinden sûrelerin başında bulunan besmeleler, sûrelerin âyet sayısından haricen müstakil bir âyettir. Bundan dolayı besmele, namazda sadece Fâtiha'dan önce sessiz okunurken, Fâtiha'dan sonra okunan zamm-ı sûrelerden önce besmele okunmaz. İmam Şâfiî'ye göre ise yalnızca Fâtiha sûresinin evvelindeki besmele, sûrenin bir âyeti olarak sayılmıştır. Diğer sûrelerle ilgili olarak da ona atfedilen iki görüş vardır. Bunlardan her sûreye dahil edilen birer âyettir görüşü daha sahihtir. Bk. Hayrettin Karaman vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri* (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 1/58; Yakup Yüksel, “Beydâvî Tefsiri'nde Besmele Tahlili”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/26 (2012/2), 93.

³²⁷ “Rabbim! Kolaylaştır zorlaştırma. Rabbim! Hayırla sonuçlandır.”

³²⁸ “Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna iman ettim. Ölümünden sonra diriliş gerçektir. Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna şahadet ederim” anlamına gelen Âmentü duası, Ehl-i Sünnet itikadına bağlı herkesin iman etmesi gereken esasları içerir. Bu esaslar, Kur'ân ve hadislerden çıkarılmış “âmentü” duasıyla sistemleştirilmiştir. Âmentü, Osmanlı'da ilk devirlerden beri dinî ilimleri öğrenmeye başlayan çocuklara ilk sıralarda öğretilen dualardandır. Yusuf Şevki Yavuz, “Âmentü”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/28-30.

Sübhâneke Duası³²⁹

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ

Kunût Duaları³³⁰

اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَغْفِرُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنُؤْمِنُ بِكَ وَنُتَوِّبُ إِلَيْكَ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ وَنُثْنِي عَلَيْكَ الْخَيْرَ كُلَّهُ نَشْكُرُكَ وَلَا نَكْفُرُكَ وَنَخْلَعُ وَنَتْرُكُ مَنْ يَفْجُرُكَ

اللَّهُمَّ إِنَّاكَ نَعْبُدُكَ وَنُحِبُّكَ وَنُحِبُّكَ وَنَسْجُدُكَ وَاللَّيْلُ نَسْجُدُكَ وَنَحْفِدُكَ نَرْجُو رَحْمَتَكَ وَنَخْشَى عَذَابَكَ إِنَّا عِبَادُكَ بِالْكَفْرِ مُلْحِقُونَ

Tahıyyât Duası³³¹

اتَّحِيَّاتٌ لِلَّهِ وَالصَّلَواتِ وَالطَّيِّبَاتِ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ أَلَسْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

³²⁹ “Allah’ım! Sen her türlü noksanlıktan pâk ve uzaksın. Seni daima böyle anar ve sana hamd ederim. Senin adın pek mübarektir. Senin şânın yücedir ve senden başka ilah yoktur” anlamına gelen Sübhâneke duasını, sahih hadis kaynakları, Hz. Peygamber’in namaza başlarken Fâtiha sûresinden önce okuduğunu rivâyet etmektedir. Ancak “ve celle senâüke” ibaresinin bu duanın içinde yer alması tartışmalıdır. Konu ile ilgili meşhur rivâyetlerde söz konusu ibare geçmemektedir. Bu sebeple Hanefî ve Hanbelî fakihler, mezkûr duayı “ve celle senâük” ibaresi olmadan namazda okumayı tercih etmelerine karşın cenaze namazı dua hükmünde olduğu için sözkonusu ibarenin bu namazda okunmasını uygun görmüşlerdir. Sabri Çap, “Fıkhi İhtilaflarda İsnadsız Rivâyetlerin Rolü: Sübhâneke Duasındaki “ve Celle Senâüke” Örneği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Hakemli Dergi) 43 (2016), 239.

³³⁰ “Allah’ım! Ancak senden yardım dileriz, senden bağışlanmamızı ve bizi doğru yola iletmeni isteriz. Sana inanır ve sana tevbe ederiz. Sana güvenir ve seni överiz. Bütün hayırları senden bilir ve sana şükrederiz. Nankörlük etmeyiz. Sana karşı gelenlerle ilişkimizi keser ve onları terkederiz.” “Allah’ım! Ancak sana ibadet ederiz. Yalnız senin için namaz kılar, sana secde ederiz. Yalnız sana (senin rızana ulaştırarak işlere) koşar ve senin hizmetinde oluruz. Rahmetini umar, azabından korkarız. Şüphe yok ki senin azabın kâfirlere ulaşır.” Sözlük anlamı “itaat etmek, huşû üzere bulunmak, ibadet yapmak, ayakta durmak” olan kunût kelimesi Kurân-ı Kerîm’de ve hadîs-i şeriflerde sözlük anlamıyla kullanılır. Fıkıh’ta ise “taatte bulunmak, dua etmek ve herhangi bir şerden kurtulmak ya da hayrı elde etmek için namazda Allah’a sığınmak” gibi terim anlamlara gelir. Mezkûr terim, Peygamber Efendimizin çeşitli sebeplerle namaz esnasında yaptığı dualara denir. Âlimler, sahih hadis kaynaklarını delil göstererek Peygamber Efendimizin namazda kunût yaptığına görüşbirliği içinde olmalarına karşın kunût’u namazın neresinde okuduğu hususunda aynı görüşte değillerdir. Hanefî ve Hanbelî fâkihlerine göre kunût’un yeri; vitir namazının son rekâtı iken, Şâfi fıkıhçılarına göre sabah namazının farzının ikinci rekâtı ile ramazan ayının son on beş gününde vitir namazının son rekâtıdır. Malikîler ise sadece sabah namazının farzının ikinci rekâtı olduğunu söyler. Muhsin Koçak, “Kunût”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/380.

³³¹ “Her türlü hürmet, selam, yüceltmeler ve temiz ameller Allah’a masusuttur. Ey Peygamber! Allah’ın selâmı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun. Selâm, bizlere ve Allah’ın sâlih kullarına da olsun. Ben şehâdet ederim ki Allah’tan başka ilah yoktur ve Muhammed (s.a.v), O’nun kulu ve elçisidir” anlamına gelen Tahıyyât duası, namazlarda oturuşlarda okunur. İslâmın ilk dönemlerinde “tahıyyetü’s-salât, hutbetü’s-salât” isimleriyle bilinen tahıyyât duasına, tabiîn döneminden sonra sonundaki kelime-i şahadetten dolayı teşehhüd ismi verilmiştir. Hz.Peygamber’in mezkûr duayı namazlarda okuduğu ve ashabına da okuttuğu rivâyet edilir. Hanefî fikhına göre tahıyyât duasını namazın oturuşlarında okumak vacip, Mâlikî fâkihlerine göre sünnet, Şâfiî âlimlerine göre ise ilk oturuşta sünnettir. Hanbelî fikhına gelince; ilk oturuşta sünnettir. Şâfiî ve Hanbelî fakihlere göre ise son oturuşta farzdır. Fahrettin Atar, “Teşehhüd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/563-564.

Salli ve Bârik Duaları³³²

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى اِبْرَاهِيْمَ وَعَلَى آلِ اِبْرَاهِيْمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ
اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى اِبْرَاهِيْمَ وَعَلَى آلِ اِبْرَاهِيْمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ

Fâtiha Sûresi³³³

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ يَوْمَ الدِّيْنِ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ صِرَاطَ
الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّيْنَ

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَاِسْرِ اَقْدَانِنَا وَاَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِيْنَ³³⁴

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّ يَصِفُوْنَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِيْنَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ³³⁵

صَدَقَ اللهُ الْعَظِيْمُ³³⁶

³³² “Allah’ım! Hazreti İbrahim’e ve yakınlarına rahmet ettiğin gibi, Hazreti Muhammed’e (s.a.v)’e ve yakınlarına da rahmet et. Şüphesiz övgüye ve yüceliklere layık olan ancak Sensin.” “Allah’ım! Hazreti İbrahim’e ve yakınlarına bereket verdiği gibi, Hazreti Muhammed (s.a.v)’e ve yakınlarına da bereket ver. Bizi cehennem azabından koru” anlamlarına gelen Salli-Bârik duaları, muteber hadis kitaplarında geçtiği üzere, Hz. Peygamber (s.a.v)’in kendisine nasıl salât-ü selâm getirmelerini soran okumayı tavsiye ettiği dualardır. Hanefî fakihlere göre mezkûr duaları, namazın son oturushunda; nafile namzaların da ilk oturushunda okumak sünnettir. Mâlikî âlimlere göre sadece namazın son oturushlarında okumak sünnettir. Şafîî ve Hanbelî fikhına göre ise namazın sonunda Hz. Peygambere’e salât getirmek farz hükmündedir. M. Suat Mertoğlu, “Salâtüselâm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/23-24.

³³³ “Hamd, Âlemlerin Rabbi, Rahmân, Rahîm, hesap ve ceza gününün mâlikî Allah’a mahsusudur. (Allah’ım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil” anlamına gelen Fâtiha sûresi, sözlükte “açmak, açıklığa kavuşturmak, sıkıntı ve meşakkati gidermek, başlamak” gibi anlamlara gelen feth kökünden türemiştir. Bazı âlimlere göre, Kur’ân-ı Kerîm sûrelerinin ilki ve önsözü konumunda sayıldığı için bu isim verilmiştir. Sûrenin âyet sayısının yedi olduğu hususunda âlimler arasında ittifak olmasının yanı sıra başındaki bismelenin sûreden bir âyet olup olmaması ihtilaflıdır. Emin Işık, “Fâtiha Sûresi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/252-254. Fâtiha sûresinin namazda okunmasının zorunluluğu ile ilgili fukaha arasında ittifak olmakla birlikte, konuyla ilgili namazın çeşitleri, rekatları ve sûreyi bilmeyenlerin durumu gibi konularda farklı görüşler vardır. Şafîî, Mâlikî ve Hanbelî fakihleri, farz veya nafile olsun tek başına kılınan namazların rekatlarının hepsinde Fâtiha’yı okumak farzdır, görüşündedirler. Hanefî fıkıhçılarına göre ise vaciptir. Salim Ögüt, “Fâtiha Sûresi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/254-255.

³³⁴ “Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işlerimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve (yolunda) ayaklarımızı sağlam tut. Kâfir topluma karşı bize yardım et.” *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), Âl-i İmrân 3/147.

³³⁵ “Senin Rabbin; kudret ve şeref sahibi olan Rab, onların nitelendirdiği şeylerden uzaktır, yücedir. Peygamberlere selâm olsun. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsusdur. Saffât 37/180-181-182.

³³⁶ “Azîm olan Allah doğru söyledi” manasına gelen bu cümleyi peygamber efendimizin hatim duasında söylediğine dair münkatı’ ve zayıf bir rivâyete dayanarak Kur’ân okumayı tamamlanınca “Sadakallâhü’l-‘Azîm” demek adâb-ı tilâvetten kabul edilmiştir. Bununla birlikte Hz. Peygamber ve sahâbenin böyle bir uygulamada bulunmadığını dolayısıyla mezkûr uygulamanın bid’at olduğunu söyleyenler de vardır. Bk. Çetin, “Tilâvet”, 41/155157.

3.5. Eserin İkinci Kitabının İncelenmesi

Müellifler, eserin ikinci kitabı 15 sayfadan teşekkül ettirmişler, 1 sayfasını da boş bırakmışlardır. Bu bağlamda onlar, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı* olan birinci kitapta her derse numara verirken ikinci kitapta derslere numara vermemiş sadece konu başlığıyla yetinmişlerdir. Müellifler, ikinci kitaba kapak sayfası ile başlamış sonraki sayfayı da boş bırakmışlardır. Onlar, kapak sayfasına; kitabın başlığı, muharrirleri, tâbii ve nâşiri, basım yeri ve yılı gibi verilerin yanı sıra şu bilgileri de eklemişlerdir:

“Kur'ân Elif-bâsı olan ilk kitap okunduktan sonra okunacaktır.” Onlar, alt satırda ise bölümün mukaddimesi denilebilecek şu ifâdeyi yazmışlardır. “*Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı* ile işbu *Medhal*'i okuyan talebe bi 'inâyetillahi Teâlâ tilâvet-i Kur'ân-ı Azîmü's-Şân'a intisâb eylemiş sayılabileceğinden evlâd-ı müslimîn içün en nâfi' bir eser-i mukaddestir.”³³⁷

Müellifler, bu kitapta, *Elif-bâ cüzünü* bitirip Kur'ân-ı Kerîm okumaya yeni başlayacak öğrenciler için gerekli olan temel konuları anlatırken; mevzuları, birinci kitabın aksine, ders şeklinde değil de başlıklarına göre adlandırmışlardır. Onlar, kuralları daha iyi öğretebilmek için Kur'ân-ı Kerîm'den örnek âyetlerin ve kelimelerin okunuşlarını dipnotlarda izah etmişlerdir. Müellifler, muallimlerden, örnek kelimeleri önce kendilerinin okumalarını sonra öğrenciye okutmalarını istemiştir. Böylece onlar, öğrencilerin Kur'ân-ı Kerîm kelimelerinin okunuşunu hem doğru işiterek hem de görerek öğrenmesini amaçlamış, aynı zamanda uygulamalı bir eğitim metodu benimsemişlerdir.

Müellifler, ikinci kitabın son 4 sayfasını Kur'ân-ı Kerîm'den belirli âyetlerin okunuşlarına ayırmışlar ve böylece öğrencilerin Kur'ân okumaya alışmalarını sağlamayı hedeflemişlerdir.

3.5.1. Eserin İkinci Kitabının İçerdiği Konular

Bu kısımda eserin ikinci kitabının içerdiği konular başlıklar halinde; klasik kıraat kitapları başta olmak üzere, çeşitli kitaplardan araştırılarak anlatılacaktır. Sonunda ise müelliflerin anlatımları zikredilerek, değerlendirme yapılacaktır.

³³⁷ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 23.

İkinci kitabın ders konuları ve sayfa dağılımları şöyledir: Muallimîn-i Kirâma (3 sayfa), elif-i maksûre ى ve elif-i maklube ھ harfleri (2 sayfa), Kur’ân-ı Kerîm’deki vasl işaretleri (ٱ, ۞) (1 sayfa), muallimîn-i kirâma müteferrik ihtârât (4 sayfa), Kur’ân-ı Kerîm’den örnek âyetlerin okunuşu (4 son sayfa). Yukardaki konuların anlatılması esnasında yine Kur’ân-ı Kerîm’den örnek kelime ve âyetlerin okunuşları verilmiştir.

3.5.1.1. Muallimîn-i Kirâma

Teze konu olan eserlerin müellifleri Ahmed Edib ve Veled Çelebi, ikinci kitabı “muallimîn-i kirâma” başlığı altında kitabın mukaddimesi sayılabilecek bir yazı ile başlamışlardır. Onlar, bu başlıkta; hemzenin resm-i hatta yazılışı ve öğrencilere nasıl tanıtılması gerektiğini özet bir şekilde sunmanın yanı sıra öğrencilerin konuyu daha iyi kavrayabilmesi için dipnotlarda açıklamalar yapmışlardır. Yazının devamında ise muallimlere, hemzeyi öğrencilere nasıl açıklamaları gerektiği hususunda da tavsiyelerde bulunarak Kur’ân-ı Kerîm’den örnek kelimeleri zikretmişlerdir.

a. Hemzenin Resm-i Mushaftaki Yazılış Şekilleri

Bu başlık altında hemzenin yazıda kullanımı ve resm-i mushaftaki yazım şekilleri hakkında bilgiler verilecek, akabinde de müelliflerin anlatım tarzları değerlendirilecektir.

Hiz. Ebû Bekir’in halifeliği döneminde dağınık halde bulunan Kur’ân nüshaları bir kapakta toplanmış, buna “Mushaf”³³⁸ adı verilmişti. Ancak onun zamanında Kur’ân metninin imlâsıyla ilgili bir çalışma yapıldığına dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hiz. Osman zamanında ise söz konusu Mushaf, çeşitli beldelere göndermek için sahâbenin içinden meşhur kurrâların³³⁹ oluşturduğu bir komisyon

³³⁸ Sözlükte “bir araya getirilip bağlanmış yazılı sayfalar” diye tanımlanan “Mushaf” kelimesinin, terim anlamı; Kur’ân-ı Kerîm nüshalarının iki kapak arasında cem edilmesidir. Hiz. Ebû Bekir’in halifeliği döneminde Kur’ân-ı Kerîm’in metinleri bir kitap haline getirilince buna verilecek adla ilgili müzakereler yapılmış ve Habeşistan’da mushaf kelimesinin kullanıldığı söylenmiştir. Bunun üzerine bir araya getirilen bu kitabı “Mushaf” ismi verilmesi kararlaştırılmıştır. Ebû’l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî, *el-Mürşidü’l-vecîz ilâ ‘ulûm tete’alleku bi’l-Kitâbi’l-‘Aziz*, nşr. Tayyar Altıkulaç (Beyrut: Dâru Sadr, 1390/1970), 64; Mehmet E. Maşalı, “Mushaf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/242-248.

³³⁹ Hiz. Osman, Kur’ân-ı Kerîm’in istinsahı ve çoğaltılması için Zeyd b. Sâbit’in başkanlığını yaptığı Abdullah b. Zübeyr, Said b. Âs ve Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm’ın üye olduğu bir komisyon kurdu. Birşık, “Kur’ân”, 26/383-388.

tarafından özel metotla³⁴⁰ istinsah³⁴¹ edilip yazılarak çoğaltılmıştır. Söz konusu nüshaya da “Resmü’l-Mushaf”³⁴² adı verilmiştir.

Hiz. Osman’ın çoğalttırdığı mushaflar, noktasız ve harekesiz yazılırken,³⁴³ yazıda hemze de yoktu. Noktalama sistemi başladıktan sonra Mushaf’ın noktalama işini yapan katipler hemzeyi belirtmek için sarı nokta kullanmışlardır. Onlar, hemze’nin kürsüsü³⁴⁴ olarak elif harfi varsa elifin üstüne sarı nokta koyarak hemzeyi belirtmişlerdir. Harekesi fetha olursa üstüne; damme olursa elifin önüne ve kesra olursa da elifin altına kırmızı renkli mürekkeple nokta koymuşlardır. Katipler, hemzenin üstünde cezmi olursa; bunu, kırmızı renkli mürekkeple çizgi çizerek belirtmişlerdir. Hemzenin kürsüsü vâv ya da yâ olduğu zamanda elifte olduğu gibi hemze için sarı renkli nokta koymuşlar, hareketlerini de yine kırmızı renkli mürekkep ile noktalamışlardır.³⁴⁵ Hemze’nin bugün yazıda gösterilen şeklini hicrî ikinci asrın başında Halil b. Ahmed belirlemiştir. O, noktalar ve farklı mürekkepler karmaşasını ortadan kaldırmak maksadıyla mahreç yakınlığını da dikkate alarak, küçük ‘ayn

³⁴⁰ Resmü’l-Mushaf oluştururken birtakım kurallar gözetilmiştir. Bu kurallar şunlardan oluşmaktadır; 1. Hazf: يَٰٓأَيُّهَا gibi nidâ harfinin sonunda bulunan elifin hazfı. 2. Ziyâde: أُولَٰئِكَ gibi cemi‘ ve cemi‘ hükmündeki isim soylu kelimelerin sonundaki vâvdan sonra elif ilâvesi. 3. Hemze: الْبَاسَاءَ kelimesinde olduğu gibi sâkin hemze, önceki harfin harekesine uygun bir harf üzerine yazılır. 4. Bedel Kuralı: الْحَيَوةِ örneğindeki gibi tefhîme işaret etmesi için elif, vav’a dönüştürülerek yazılır. 5. Vasl ve Fasl Kuralı: أَنْ kendinden sonra لَا gelirse bitştirilir. 6. İki Kıraat: مَلِكٌ يَوْمَئِذٍ örneğinde olduğu gibi ayrı okunuşu olan iki kelime bir şekilde yazılır. Bk. Muhammed Abdülazim ez-Zürkânî, “Kur’ân’ın Yazılması ve Mushaflar”, çev. Halil Aldemir, *Kur’ân İlimleri Menâhilü’l-İrfân Tercümesi*, ed. Faik Akcaoglu (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2015), 1/508-511.

³⁴¹ Yazılı bir metnin harfi harfine aynı nüshasını yazmak. Nebi Bozkurt-Nevzat Kaya, “İstinsâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/369-371.

³⁴² Kur’ân kelimelerinin ve harflerinin Hiz. Osman’ın rıza gösterdiği yazı hattıyla yazılmasıdır. Hiz. Osman’ın yazdırdığı bu mushaflara “mesâhif-i Osmâniyye” ismi de verilir. Hiz. Osman bu mushaflardan birini şahsı için ayırmış ve bu mushafa “İmam Mushafı” adını vermiştir. Diğer beldelere gönderdiği mushaflara da “Mesâhif’ül-Emsâr” adı verilmiştir. Mushaflardaki imlâ farklılıkları ile ilgili rivâyetler dikkate alınarak söz konusu beldelerin Mekke, Medine, Kûfe, Basra ve Şam olmak üzere beş merkez olduğu anlaşılmaktadır. Kıraat âlimleri resmü’l-Kur’ân yazısına büyük önem vermişler ve bu konuda müstakil eserler yazmışlardır. Bunların başında Ebû Amr ed-Dânî’nin *el-Mukni’si*, Ebû Abbâs el-Merâkeşî’nin *Unvânü’l-delil fi mersûmi hattı’t-tenzil’i* gelmektedir. Maşalı, “Mushaf”, 31/242-248.

³⁴³ ed-Dânî, *el-Muhkem*, 2.

³⁴⁴ Hemze, bazen yazıda elif, vâv veya yâ desteği üzerinde yazılır. Bu desteğe “kürsiyyü’l-hemze” veya “sûretü’l-hemze” denilmektedir. Saleh, Bulut, “Hemze’nin ‘İlmü Resmi’l-Masâhif ve Kıraâtteki Yeri”, 80.

³⁴⁵ ed-Dânî, *el-Muhkem*, 124.

harfinin başına benzeyen şu şekli (ء) hemze olarak belirlemiştir.³⁴⁶

Hemze, kıraat ilminde genel olarak; vasl ve kat' hemzesi olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Osmanlı tecvîd âlimlerinden, *el-Kavlü's-sedîd fî 'ilmi't-tecvîd'*'in müellifi Mehmed Zihni Efendi (ö. 1846-1913), hemzenin yazıdaki durumu ile ilgili mezkûr risâlesinde şu ifadelerle yer verir:

“Vasl hemzeleri aslî harf değildir. Kat'ı hemzelerinin ise aslî ve zâid olanları vardır. Kelimelerin evvelinde 'amûden (dik) mersûm olan hemzelerin vasl cinsine alâmet olmak üzere üste şöyle (ـ) bir yarım sâd koymak mûtaad olduğu gibi, kat' cinsine alâmet olmak üzere meftûh ve madmûm olanlarının üzerine; meksûr olanlarının altına bir hemze (ء) resmetmek dahi Mısır matbaalarınca icâd ve itiyâd edilmiştir.”³⁴⁷

b. Hemze-i Vasl

Yalnızca kelime başlarında bulunan ve kelimenin öncesindeki harfle kelimeyi birleştiren hemzeye denir. Vasl hemzesi geçiş halinde okunmaz, sadece cümle başlarında geldiği zaman telaffuz edilir, cümlenin ortasında ise iki kelimeyi birleştirir. İlk zamanlarda vasl hemzesi sadece elifi kendine kürsü/destek olarak alır ve önceki harf fethalı ise üstüne, dammeli ise ortasına, kesralı ise altına kırmızı çizgi eklenerek belirtilmiştir.³⁴⁸ Sonraki zamanlarda ise vasl hemzesi, Kur'ân yazısında (وصل) kelimesinin ص harfinin başı elif üzerine yazılarak gösterilmiştir.³⁴⁹

الله örneğinde olduğu gibi isimlerin başına gelen lam-ı tarif (ال)'in ilk harfi olan elif vasl hemzesidir ve öncesinde bir kelime olduğunda vasledilerek okunur. Ayrıca (ابن), (اسم) kelimelerine benzer yaklaşık on kadar kelimenin başındaki hemzeler de vasl hemzesidir.³⁵⁰ (إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ)³⁵¹ âyetinde olduğu gibi vasl hemzesi fiillerin başına geldiğinde ise aslî harflerinden biri hemze olan sülâsî fiiller ve if'al babının fiilleri dışında, hemze ile başlayan sülâsî ve rubâî mezîd fiillerinin hepsinin hemzesi vasl

³⁴⁶ Edmâ Tarabîh, *Mu'cemü'l-hemze* (Beyrut: Mektebet-ü Lübnân Nâşirûn, 2000), 1; Saleh, Bulut, “Hemze'nin 'İlmü Resmi'l-Masâhif' ve Kıraâtteki Yeri”, 78.

³⁴⁷ Zihnî, *el-Kavlü's-sedîd*, 14.

³⁴⁸ ed-Dânî, *el-Muhkem*, 84; Saleh, Bulut, “Hemze'nin 'İlmü Resmi'l-Masâhif' ve Kıraâtteki Yeri”, 81.

³⁴⁹ Durmuş, “Hemze”, 17/193.

³⁵⁰ Durmuş, “Hemze”, 17/193.

³⁵¹ İnfitâr 82/1.

hemzesi hükmündedir.³⁵² (وَاسْتَعِيزُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ)³⁵³, (فَانصُرْنَا)³⁵⁴, (فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ)³⁵⁵ âyetlerinde olduğu gibi if'âl babı hariç, üç harfli fiiller, humâsî ve sūdâsî fiillerinin emr-i hazır kalıplarında bulunan hemzeler ile rubâî fiillere harf ilâve edilerek yapılan kalıpların hemzeleri ise vasıl hemzesidir.³⁵⁶

c. Hemze-i Kat'ı

Kelimenin başında, ortasında veya sonunda yazılan ve bu üç durumumda da okunan hemzeye denir. Kat'ı hemzesi, her zaman satır veya harekesinin cinsine uygun illet harflerinden³⁵⁷ birinin destek kürsüsü üzerinde küçük 'ayn başı (ء) şeklinde yazılır.³⁵⁸ (لَئِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ)³⁶⁰ âyetinde olduğu gibi istifhâm hemzeleri, (قُلْ أَنتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ)³⁵⁹ âyetinde olduğu gibi edatların başında bulunan hemzeler, (أَجِيبْ دَعْوَةَ الدَّاعِ)³⁶¹ âyetinde olduğu gibi mütekellim vahde fiilinin hemzesi, (أَنعَمْتَ عَلَيْهِمْ)³⁶² âyetinde olduğu gibi if'âl babının hemzesi, (قُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ)³⁶³ âyetindeki gibi ta'accüb fiilinin hemzesi, (وَمَنْ)³⁶⁵ (حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ) âyetindeki gibi ism-i tafdil hemzesi ve (أَحْسَنُ مِنْ اللَّهِ صِبْغَةً)³⁶⁴ âyetindeki gibi sıfatı müşebbehe olarak kullanılan ef'alü veznindeki hemzeler kat'ı hemzesidir.³⁶⁶

³⁵² Dağdeviren; *Kur'ân Okuma Sanatı Tecvid*, 67.

³⁵³ Bakara 2/45.

³⁵⁴ Bakara 2/256.

³⁵⁵ Kamer 54/27.

³⁵⁶ *Mecmu'atü-sarf*, Y.b., (İstanbul: Yasin Yayinevi, 1999), 134.

³⁵⁷ Fetha ile elif (ا), kesra ile yâ (ي), ötre ile de vâv (و) uyumludur. Zihni, *el-Kavlü's-Sedîd*, 23.

³⁵⁸ Ebû 'Amr 'Osman b. Sa'îd ed-Dânî, *el-Mukni' fî ma 'rifeti mersûmi masâhifi ehli'l-emsâr*, thk. Nura bint Hassan bin Fahd el-Hamid (Riyad: ed-Dâru't-Tedmuriyye, 1431/2010), 421.

³⁵⁹ Bakara 2/140.

³⁶⁰ Hucurât 49/10.

³⁶¹ Bakara 2/186.

³⁶² Fâtiha 1/7.

³⁶³ 'Abese 80/17.

³⁶⁴ Bakara 2/138.

³⁶⁵ Bakara 2/187.

³⁶⁶ Dağdeviren, *Kur'ân Okuma Sanatı Tecvid*, 67.

Ayrıca söz konusu hemzenin kelime başında, ortasında sonunda yazılışı kurallara göre değişkenlik gösterir. Bu bağlamda (أَفَأَنْتَ),³⁶⁷ (فَلَا مَهْ),³⁶⁸ (لَا يَلَا فِ)³⁶⁹ örneklerine olduğu gibi hemze-i kat'ı kelime başında olur, harekesi üstün veya ötre olursa elif kürsüsü üzerine, esre olursa elifin altına yazılır.³⁷⁰ Kelimenin önünde harfi cer, yemin edatı veya lââm-ı tarif (ال) olsa da imlâ yine böyledir, değişiklik olmaz.³⁷¹

Hemze-i Kat'ı'nın kelime ortasında yazılma şekli ise kendisinin cezmlı veya harekeli olmasına göre değişir. Bu durumda;

a. Kendisi cezmlı ise önceki harfin harekesi cinsinden illet harfi kürsüsünde yazılır. Yani (الْبَاسِ)³⁷² kelimesinde olduğu gibi önceki harf meftûh ise elif, (لَا يُؤْتُونَ)³⁷³ ifadesinde olduğu üzere önceki harf mazmûm ise vâv, (أَنْبِئُهُمْ)³⁷⁴ sözcüğündeki gibi önceki harf meksûr ise yâ kürsüleri üzerinde yazılır.³⁷⁵

b. Kendisi harekeli olduğunda ise üç durum söz konusudur;

1. Durum: Hemze müteharrik önceki harf elif harfinin dışında sâkin bir harf olursa; (مَسْنُولًا)³⁷⁶ kelimesinde olduğu gibi ister hemzenin harekesi mazmûm olsun, ister (الْمُسْنَمَةِ)³⁷⁷ örneğindeki gibi meftûh olsun, isterse de (وَالْأَفْنِدَةِ)³⁷⁸ sözcüğündeki gibi meksûr olsun, hemzeye bir sûret resmedilmez.³⁷⁹

³⁶⁷ Yûnus 10/42.

³⁶⁸ Nisâ 4/11.

³⁶⁹ Kureyş 106/1.

³⁷⁰ Abdülkerim İbrahim Avda Sâlih, *el-Muthaf fî resmi 'l-Mushaf*, nşr. Dâru's-Sahâbe li't-Türâs (Tanta: Mektebetü Dirâsâtî'l-Kurâniyye, 2006), 33.

³⁷¹ Ahmed Muhammed Ebû Bekr, *el-Kavâidü'z-zehebiyye fî'l-implâ ve't-tergîm* (Suudi Arabistan: Külliyyet-i İ'dadi'l-Muallimîn, 1411/1990), 14.

³⁷² Ahzâb 33/18.

³⁷³ Nisâ 4/52.

³⁷⁴ Bakara 2/33.

³⁷⁵ İbrahim Avda Sâlih, *el-Muthaf*, 33-34.

³⁷⁶ İsrâ 15/36

³⁷⁷ Vakıa 56/9.

³⁷⁸ Nahl 14/78.

³⁷⁹ İbrahim Avda Sâlih, *el-Muthaf*, 34.

2. Durum: (أَبْنَاءُ),³⁸⁰ (نِسَاءُ),³⁸¹ (مَاءُ)³⁸² örneklerinde olduğu gibi hemze müteharrik önceki sâkin elif olduğu durumlarda ise hemzenin harekesi fetha ise hemzeye yine bir sûret resmedilmez Şayet hemzenin harekesi (وَأَبْنَاؤُكُمْ)³⁸³ kelimesindeki gibi zamme ise vâv (و) olarak resmedilir. Hemzenin harekesi kesra olduğunda ise (أَبْنَائِكُمْ)³⁸⁴ ifadesinde olduğu gibi yâ, sûreti üzerinde resmedilir.³⁸⁵

3. Durum: Hemze hem kendi harekeli hem de önceki harf harekeli ise;

Kendisi meftûh önceki harf de meftûh olursa; (سَأَلَ)³⁸⁶ örneğinde olduğu gibi elif kürsüsünde yazılır.

Kendisi meftûh önceki harf mazmûm olursa; (مُوجَلًّا)³⁸⁷ örneğinde olduğu gibi vâv kürsüsünde yazılır.

Kendisi meftûh önceki harf meksûr olursa; (السَّيِّئَةِ)³⁸⁸ kelimesinde olduğu gibi yâ kürsüsünde yazılır.

Kendisi mazmûm önceki harf meftûh ise (يَذَرُوكُمْ)³⁸⁹ kelimesinde olduğu gibi vâv üzerine yazılır.

Kendisi mazmûm önceki harf meksûr, (سَقُفْرُكَ)³⁹⁰ örneğinde olduğu gibi olursa, yâ üzerine yazılır.

Kendisi mazmûm önceki harf de mazmûm olursa; (بِرُؤُسِكُمْ)³⁹¹ örneğinde olduğu gibi vâv kürsüsünde yazılır.

³⁸⁰ Âl-i İmrân 3/61.

³⁸¹ Âl-i İmrân 3/61.

³⁸² Bakara 2/22.

³⁸³ Nisâ 4/11.

³⁸⁴ Nisâ 4/23.

³⁸⁵ İbrahim Avda Sâlih, *el-Muthaf*, 34.

³⁸⁶ Meâric 70/1.

³⁸⁷ Âl-i İmrân 3/145.

³⁸⁸ Fussilet 41/34.

³⁸⁹ Şûrâ 26/11.

³⁹⁰ A'la 87/6.

³⁹¹ Mâide 5/6.

Hemzenin kendisi meksûr olursa; (بَارِئُكُمْ),³⁹² (سُبُلْتُ),³⁹³ (يُسْنَ),³⁹⁴ örneklerinde olduğu gibi kendinden önceki harf ister meksûr, ister meftûh, isterse de mazmûm olsun yâ kürsüsünde yazılır.³⁹⁵

Hemze, kelimenin son harfî olursa, kendi harekesi dikkate alınmaz; önceki harfin harekesine uyumlu bir destek kürsüsü üzerine yazılır. Yani; hemzeden önceki harf meftûh ise (بَدَا)³⁹⁶ kelimesindeki gibi elif, meksûr ise (مِنْ شَاطِئِ)³⁹⁷ sözcüğünde olduğu üzere yâ, mazmûm ise (إِنْ أَمْرُؤَا)³⁹⁸ ifadesindeki gibi vâv harflerinin destek kürsüsünde yazılır. Ancak hemzeden bir önceki harf sâkin ya da harf-i med olursa; (مِنْ السَّمَاءِ),³⁹⁹ (مِنْ أَلْأَرْضِ)⁴⁰⁰ ifadelerinde olduğu gibi hemze kürsüsüz satır üzerine yazılır.⁴⁰¹

4. Hemzenin Resm-i Mushaftaki Kural Dışı İstisna Yazılışları

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı kelimeler farklı yerlerde yukarıda anlatılan yazım kurallarına uymayan bir şekilde resmedilmiştir. Bunlar şunlardır;

- a. (أَنْتَكُمُ)⁴⁰² kelimesinde bulunan ikinci hemze, Kur'ân-ı Kerîm'de dört sûrede kurallara uygun olarak yâ kürsüsünde resmedilmişken,⁴⁰³ iki sûrede esreli olduğu halde istisnâ olarak (أَنْتَكَ)⁴⁰⁴ şeklinde kürsüsüz, satır üzerinde resmedilmiştir.⁴⁰⁵
- b. (جَزَاءُ)⁴⁰⁶ kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de yirmi dokuz âyette geçmektedir. Bunlardan beş tanesi hemze yazım kurallarına uymayarak (جَزَاؤُ)⁴⁰⁷ şeklinde vâv desteği üzerinde

³⁹² Bakara 2/54.

³⁹³ Tekvîr 81/8.

³⁹⁴ Mâide 5/3.

³⁹⁵ İbrahim Avda Salih, *el-Muthaf*, 34.

³⁹⁶ Ankebût 29/20.

³⁹⁷ Kasas 28/30.

³⁹⁸ Nisâ 4/176.

³⁹⁹ Bakara 2/164.

⁴⁰⁰ Âl-i İmrân 3/91.

⁴⁰¹ Saleh, Bulut, "Hemze'nin 'İlmü Resmi'l-Mesâhif' ve Kırâatteki Yeri", 83-84.

⁴⁰² En'âm 6/19; Neml 27/55; 'Ankebût 29/29; Fussilet 41/9.

⁴⁰³ ed-Dânî, *el-Mukni'*, 393.

⁴⁰⁴ Yûsuf 12/90; Sâffât 37/52.

⁴⁰⁵ ed-Dânî, *el-Mukni'*, 392.

⁴⁰⁶ Bakara 2/85.

⁴⁰⁷ Mâide 5/29-33; Şûrâ 42/40; Haşr 59/17; Zümer 39/34.

yazılmıştır.⁴⁰⁸

c. (تَبَوَّأُ),⁴⁰⁹ (لَتَبَوَّأُ)⁴¹⁰ kelimeleri kürsüsüz olarak satır üzerine yazılmaları gerekirken, hemze kurallarına uymayarak elif desteği üzerine yazılmıştır.⁴¹¹

Edib ve Çelebi, eserlerinde hemzeyi tanıtırken sade bir dil kullanmışlar ve fazla ilmî ayrıntıya girmeden öğrencilerin konuyu kolayca tanıması için pratik bilgi vermekle yetinmişlerdir. Bu bağlamda onlar, ‘hurûf’ül-hecâ’⁴¹² sıralamasında ilk harfin hemze olduğunu ve buna da “elif” adının verildiğini belirtmişlerdir. Müellifler, hemzeye söz konusu adın verilme sebebini, üstün harekesinin sesi olan (e) fonetiğini çıkarmasına bağlamışlardır. Onlar, hemzeyi meharic mertebelerinde ilk başa koymuşlar ve sebebini ise şekil açısından sâmitlerin⁴¹³ ilk tebârüz⁴¹⁴ edeni ve diğerlerine göre en yavanı (kolay) olmasını göstermişlerdir. Ayrıca onlar, hemzenin üç şekli olduğunu ve ilkinin ise daima sâmit olarak kullanılan (ء) hemze olduğunu ifade etmelerinin yanı sıra hemzenin bu şeklini öğrencilere daha iyi kavratmak için ‘ayn (ع) harfinin başına benzetmişler; ancak ‘ayn (ع) harfinin şeklinde bulunan alttaki kaseye benzeyen büyük yuvarlağın olmadığını söyleyerek, hemzeye “ayn betra-kuyruğu kesik ‘ayn” dendiğini söylemişlerdir.⁴¹⁵

Müellifler, hemzenin şeklinin yanı sıra mahrecinin de ‘ayn (ع) harfine benzetmişlerdir. el-Ferâhidî ve Sîbeveyhi gibi dil âlimleri ise mahreç bakımından hemze (ء) ile ‘ayn (ع) harflerini boğaz harfleri arasında saymalarına rağmen hemzenin (ء) mahreç noktasını boğazın en alt kısmı anlamına gelen aksa’l-halk olarak belirlemiş, ‘ayn (ع) harfinin mahrec noktası olarak da boğazın ortası demek olan vesatü’l-halk noktasının olduğunu söylemişlerdir.⁴¹⁶ Daha sonraki zamanlarda İbnü’l-Cezerî *Mukaddime*’sinde

⁴⁰⁸ ed-Dânî, *el-Mukni*’, 410.

⁴⁰⁹ Mâide 5/29.

⁴¹⁰ Kasas 28/76.

⁴¹¹ ed-Dânî, *el-Mukni*’, 355.

⁴¹² Arapça’da, kelimeleri hecelere ayırdığı için harflere, hurûf’ül-hecâ ismi verilmiştir. Ertem, “Elif-bâ”, 11/39-44.

⁴¹³ Sessiz, ünsüz. Ayverdi, “Sâmit”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1057.

⁴¹⁴ Bâriz olarak, göze çarpacak şekilde görünme, belirme. Ayverdi, “Tebârüz”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1216.

⁴¹⁵ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elifbâsı* 24.

⁴¹⁶ el-Ferâhidî, *Kitabü’l-‘Ayn*, 1/52; Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/433.

söz konusu harflerin mahreçlerini şöyle beyitleştirmiştir: (ثُمَّ لَوْسَطَهُ – ثُمَّ لَأَقْصَى الْخَلْقِ: هَمْزٌ، هَاءٌ) ⁴¹⁷ (ف: عَيْنٌ، حَاءٌ)

Bu bilgiler ışığında müelliflerin hemzeyi anlatım tarzları değerlendirildiğinde; şekil olarak ‘ayn harfinin başına benzetmeleri; küçük talebelere mezkûr harfî daha kolay kavratma amacıyla kullandıkları güzel bir metot olduğu görülmektedir. Müelliflerin, mahreç olarak hemzeyi ‘ayn harfine benzetmelerinden ise mahreç yakınlığını kastettikleri düşünülebilir. Zira yukarıda zikredilen bilgiler ışığında hemzeye; aksa’l halk, ‘ayn harfine ise vesatü’l-halk harfî denilebilir.

Müellifler, hemzenin, bazen resm-i hatta (هَوَاءٌ) kelimesinde olduğu gibi müstakil olabileceğini, bazen (مَلَكَةٌ) ifadesindeki gibi boş bir dendâne kürsüsü üzerinde olabileceğini, bazen ise (يُؤْمِنُونَ، لَشَيْ، نَبَأٌ) sözcüklerinde olduğu üzere illet harflerinin (أَوْ، يَ) üzerinde yazılabileceğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda onlar, elif üzerine yazılan hemzeye özel isim vererek buna “hemze elif” demişlerdir. Ayrıca müellifler, (ءَأَنْذَرْتَهُمْ)⁴¹⁸ kelimesinde olduğu gibi bazen de hemzeden sonra gelen elifin hemze vazîfesi yaptığını söylemişlerdir.⁴¹⁹

Edib ve Çelebi, yukarıdaki açıklamaların muallimîn-i kirâma ait kavâid⁴²⁰ olduğunu ve gerektiğinde öğrencilere açıklamalarını istemişlerdir. Onlar, son olarak pratik bilgi mahiyetinde şu genel kuralı hatırlatarak açıklamalarını bitirmişlerdir; “Fakat alelâde⁴²¹ Kur’ân-ı Kerîm’i okuyabilmek isteyenler için daima şu umûmî kaidemizi söyleriz. Elif şu şekilde olur: (ءَ) bunların üzerinde hangi harekeyi görürsek öyle okuruz. Harekesiz olanı bi’t-tabii okumayız.”⁴²²

Müellifler, hemzenin yazılış ve okunuşları ile ilgili yukardaki açıklamaları yaptıktan sonra, Kur’ân-ı Kerîm’den açıklamalarına uygun misalleri karışık yazarak muallimlerden bunları öğrencilere yazdırıp okutmalarını istemişlerdir. Bu bağlamda

⁴¹⁷ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *Mukaddimetü'l-Cezerî* (İstanbul: Âsitâne Kitabevi, ts.), 3.

⁴¹⁸ Bakara 2/6.

⁴¹⁹ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 24.

⁴²⁰ Bir dilin kuralları ve bu kuralları anlatan dilbilgisi kitabı. Ayverdi, “Kavâid”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 641.

⁴²¹ Her zaman olabilen, olağan, sıradan. Ayverdi, “Alelâde”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 39.

⁴²² Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 24.

onlar, (ءَأَنذَرْتَهُمْ)⁴²³ kelimesini 1 numaralı dipnotta açıklamışlar; Kur’ân-ı Kerîm’den karışık zikrettikleri misallerde hemzenin hangi konumda olduğunu, yukarıda yapmış oldukları ihtârat⁴²⁴ açıkladıkları yönü ile talebelere hangi nev’i den olduğunu sorulmasını, buna karşılık talebenin de birinci misaldeki kelimede hemze ve elifin iki konumda olduğunu söyleyeceğini ifade etmişlerdir.⁴²⁵

(أَنْ يُوصَلَ)⁴²⁶ kelimelerini 2 numaralı dipnotta açıklayan yazarlar, söz konusu kelimelerin (مَيِّقُصِدُ)⁴²⁷، أَيُّضَرِبُ، أَيُّوصَلَ tarzında idğâmlı okunmasının tecvîd ilmine ait olduğunu, Kur’ân okumayı öğrenme aşamasındaki öğrencilerin أَنْ يُوصَلَ diye harfleri ibrâz⁴²⁸ ederek okumasında ise bir beis⁴²⁹ olmayacağını bildirmişlerdir. Müellifler, bunun nedenini “çünkü kıraatinden sonra behemahal⁴³⁰ bir parça da ilmi tecvîdden okuyacaklar; okumasalar bile bizim bu kıraat kitabı ihâtalıdır”⁴³¹ diyerek açıklamışlardır.⁴³²

Daha sonra da (وَأَتُوا الزَّكَاةَ)⁴³³ kelimesine 3 dipnot numarasını veren müellifler; bu kelimede ve çeşitli yerlerde bulunan el takısının (الْ) bazen ikisinin (hem elif hem de lâm), bazen birinin, bazen de (تُمْ اَتَّخَذْتُمْ)⁴³⁴ gibi yerlerde elifin okunmadığını açıklamışlardır. Müellifler, böyle yerlerin talebeleri şaşırtamayacağını, onların hangi hareke üzerinde ne türlü hareke görürlerse ona göre okuyacağını ve talebelere ait olanın bu olduğunu söylemişlerdir.⁴³⁵

Edip ve Çelebi, eserin 26 numaralı sayfasını yine hemze ve Resm-i Osmânî hat üzere istisna yazılan kelimelerin okunuş ve yazılışlarını açıklayarak devam ettirmişlerdir. Bu

⁴²³ Bakara 2/17.

⁴²⁴ Hatırlatmalar, uyarmalar. Ayverdi, “İhtârat”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 544.

⁴²⁵ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 25.

⁴²⁶ Bakara 2/26; Bakara 2/27.

⁴²⁷ Bakara 2/30.

⁴²⁸ Ortaya koyma, gösterme. Ayverdi, “İbrâz”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 533.

⁴²⁹ Zarar, sakınca, mahzur. Ayverdi, “Beis”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 128.

⁴³⁰ Ne olursa oldun, herhalde. Ayverdi, “Behemehâl”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 128.

⁴³¹ Geniş bir sahayı ele alan bilgiler. Ayverdi, “İhâta”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 543.

⁴³² Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 25.

⁴³³ Bakara 2/43.

⁴³⁴ Bakara 2/51.

⁴³⁵ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 25.

bağlamda onlar, öğrencilerin kavramada zorlanabileceğini düşündükleri söz konusu kelimelerin okunuşları ve yazılışları ile ilgili dipnotlarda açıklamalar yaparak, hemzenin konumuna dikkat çemişler ve söz konusu örneklerin dipnot numaralarını bu sayfada da tekrar 1’den başlatmışlardır. Müellifler, mezkûr sayfada ilk olarak (مَانَشُوْ) ⁴³⁶ kelimesini 1 numaralı dipnotta açıklamışlar; hemzenin vâv kürsüsünde yazıldığını, memdûd ⁴³⁷ olmadığı halde cem‘ vâvı gibi önüne bir de elifin konulduğunu belirtmişlerdir. Daha sonra ise onlar, söz konusu kelimedeki şîn (ش) harfinden sonra elif harfi imlâsının yazılmadığına dikkat çekmişler, hariçte ise bu kelimenin imlâsının (مَانَشَاء) tarzında olacağını ifade etmişlerdir. ⁴³⁸

(مَنَّكَ) ⁴³⁹ kelimesini 2 numaralı dipnotta izah eden müellifler, متكاً، داباً، gibi bazı yerlerde elif kürsüsü üzerinde hemzenin yazılmadığına dikkat çekmişler ve elifin harekesiyle iktifâ ⁴⁴⁰ edildiğini belirtmişlerdir. ⁴⁴¹ Onlar, (اللَّهُ خَيْرٌ) ⁴⁴² cümlesini de 3 numaralı dipnotta açıklamışlar; (الله) lafz-ı şerîfindeki elifin iki misli med edileceğini söylemişlerdir. Ayrıca onlar, (الْأَنَّ) ⁴⁴³’deki elifin de böyle olduğunu açıklamalarına eklemişlerdir. ⁴⁴⁴ (صَحْبُ النَّبِيِّ) kelimesini ise 4 numaralı dipnotta anlatan yazarlar, bu gibi kelimelerden Resm-i Osmânî’nin bir imlâ-i Kur’ânîye olduğunu anlaşıldığını belirtmişler; kıyâsî olsaydı söz konusu kelimenin (الأيكة) şeklinde iktizâ ⁴⁴⁵ etmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. ⁴⁴⁶ (عَلَّمُوا بَنِي إِسْرَائِيلَ) ⁴⁴⁷ terkiibini 5. dipnot numarasıyla inceleyen müellifler; söz konusu terkiibin hariçte imlâ-i ma’hûde de yazılışının (عَلَّمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ) şeklinde olduğunu; hariçteki imlâsını göstermekle Resm-i Osmânî ile farklarının anlaşılacağını

⁴³⁶ Hûd 11/87.

⁴³⁷ Uzatılmış, uzamış, çekilmiş. Ayverdi, “Memdûd”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 793.

⁴³⁸ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 26.

⁴³⁹ Yûsuf 12/31.

⁴⁴⁰ Olduğu kadarını yeterli bulma. Ayverdi, “İktifâ”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 793.

⁴⁴¹ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 26.

⁴⁴² Neml 27/59.

⁴⁴³ Enfâl 8/66.

⁴⁴⁴ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 26.

⁴⁴⁵ Gerekle, gerektirme. Ayverdi, “İktizâ”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 550.

⁴⁴⁶ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 26.

⁴⁴⁷ Şuarâ 26/197.

belirtmişlerdir.⁴⁴⁸

Müellifler, (وَتَتَوَى إِلَيْكَ)⁴⁴⁹ cümlesindeki hemzenin durumunu 6 numaralı dipnotta zikretmişler; bu kelimedeki hemzenin ayrıca bir harekeli sâmit olduğu halde yine harekeli vâv sâmiti üzerine konulduğunu ve hariçte bu kelimenin (تَوَى) gibi bir imlâ ile yazılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte onlar, (شركائى) kelimesinin de aynı şekilde olduğunu ve Kur'ân-ı Kerîm'de bunun misallerinin bulunduğunu eklemişlerdir.⁴⁵⁰

(أَسَاوُ السَّوَايِ)⁴⁵¹ kelimesini 7 numaralı dipnotta açıklayan müellifler, mezkûr cümlelerin ikinci kelimesinin imlâda (السَّوَا) olarak yazılırken, resm-i osmânî'de gayr-i memdûd (uzatılmadan) okunan sîn harfinden sonra vâvın ve sonunda da yânın geldiğini, aynı zamanda bunların harekesiz olduğu için okunmadığını anlatmışlardır.⁴⁵² Müellifler, daha sonra da (وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ)⁴⁵³ âyetine 8. dipnot numarasını vererek, ilk kelimedeki hemzenin (الموئودة) tarzında yazıldığını, muallimin-i kirâmın talebeye vâvın evvel, hemze-i memdûde'nin sonra okunacağını hatırlatmasını tavsiye etmişlerdir.⁴⁵⁴ Devamındaki sayfada ise müellifler, (أَنَّهُ لَا يُيَاسُّ)⁴⁵⁵ kelimesini 9 numaralı dipnotta açıklamışlar; bu kelimenin hariçte (يباس) şeklinde olduğunu, muallimlerin bu kelimenin şekl-i Osmânî'sine dikkatli bakarak talebeye akli erecek şekilde izah etmekten çekinmemelerini söylemişlerdir.⁴⁵⁶

Müellifler, hemzenin, Resm-i Osmânî'deki istisnâ yazılışları ile ilgili açıklamalarını (أَتَأْتِرُءُ وَءَامَنُكُمْ)⁴⁵⁷ cümlesini 10 numaralı dipnotta anlatarak sonlandırmışlar ve ilk kelimenin (برؤاء) şeklinde yazıldığını sandıklarını söylemişlerdir. Ayrıca onlar, dipnotlarının sonuna nice ilmî hakikatlerin Resm-i Osmânî'nin üzerine tesis edildiği gibi bu şeklin de değişmeksizin muhafaza edilmesi gerektiğini ve bunun Kur'ân'ın

⁴⁴⁸ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 26.

⁴⁴⁹ Ahzâb 33/51.

⁴⁵⁰ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 26.

⁴⁵¹ Rûm 30/10.

⁴⁵² Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 26.

⁴⁵³ Tekvîr 81/8.

⁴⁵⁴ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 26.

⁴⁵⁵ Yûsuf 12/87.

⁴⁵⁶ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 27.

⁴⁵⁷ Mümtehine 60/4.

mucizesi olduğunu zikretmişler; bununla birlikte, Kur’ân-ı Kerîm’in şeklinin dahi mütevâtir olduğunu vurgulamışlardır.⁴⁵⁸

3.5.1.2. Elif-i Maksûre (ى) ve Elif-i Maklûbe (و) Harfleri

Kur’ân-ı Kerîm hattına mahsus olarak, عِيسَى ve الزَّكْوَةُ kelimelerinde olduğu gibi sınırlı sayıda ve belirli yerlerde tilâvet esnasında ortaya çıkan uzatma harfî elif (ى)’in yerini, yazıda “و” ile “ى” harflerinin aldığı görülür. Buralarda uzatılacağına işaret etmesi içinse uzatılması gereken harfin üzerine âsâr (ْ) işareti konulur. Buna uzatma elifi “ى”in yerine yazılan ى/elif-i maksûre denildiği birinci bölümde anlatılmıştı. Ayrıca, (إِلَى النَّجْوَةِ)⁴⁵⁹ ve (بِالْغَدْوَةِ)⁴⁶⁰ kelimelerinde olduğu gibi harf-i med olan elif yerine yazılan ve onun gibi uzatma görevi yapan “و” harfî vardır ki buna da elif-i maklûbe ismi verilir.⁴⁶¹

Müellifler, birinci bölümün sekizinci dersinde elif-i maksûreyi tek başına anlatmışlardır. Burada ise onlar, iki ayrı başlık halinde; ilk önce elif-i maksûre olan yâ “ى”nın izahını yapıp akabinde Kur’ân-ı Kerîm’den misaller vermişler, daha sonra da elif-i maklûbe vâv “و”nı anlatarak aynı şekilde Kur’ân’den örnek kelimeler yazmışlardır.

Bu bağlamda müellifler, uzatma harfî olan elif “ى” yerine yazılan maksûr elif “ى”i anlatırken; önceki konularda “ى” harfinin hurûf-u hecâ meyanında sâmit aynı zamanda illet ve imlâ harfî olduğundan bahsedildiğini söylemişlerdir. Burada ise üçüncü olarak “ى”nın, aşağı çeken bir sâmit olmasına rağmen Kur’ân-ı Kerîm’in resm-i hattında bazı yerlerde “ى” yerine kullanılarak yukarı med ettiğini anlatmışlardır. Bu izahtan sonra ise onlar, alıştırma yapmak için Kur’ân-ı Kerîm’den bazı kelimeleri örnek olarak verdiklerini söylemelerinin yanı sıra Kur’ân kıraatinde önemli olanın hareke olduğunu ve talebenin harekeye göre okuduğunu belirtmişlerdir. Onlar, örnek olarak da Kur’ân-ı Kerîm’den şu kelimeleri vermişlerdir.⁴⁶²

⁴⁵⁸ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 27.

⁴⁵⁹ Mü’min 40/41.

⁴⁶⁰ En‘âm 6/52.

⁴⁶¹ Tunç, *Elifbâ (Kur’an) Öğretim Tekniklerinin Standardizasyonu*, 58.

⁴⁶² Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 27.

⁴⁶³(وَلَا تُقْرَبُ الزَّوْىَ)، ⁴⁶⁴(أَسَا وَالسُّوَى)، ⁴⁶⁵(قَدْ أَفْلَحَ مَنْزَكِيهَا)، ⁴⁶⁶(وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسِيهَا)، ⁴⁶⁷(جَزَاءُ الْخُسْئَى)،
⁴⁶⁸(يَا مُوسَى)

Müellifler, ikinci olarak da uzatma harfî elif “و” yerine yazılan maktûb elif “و”¹ anlatmışlar; daha önceki konularda söz konusu harfîn, hurûf-u heca sâmitlerinden olmasının yanı sıra ileri çeken sâmitler arasında olduğundan bahsedildiğini belirtmişlerdir. Burada ise müellifler, mezkûr harfîn Kur’ân-ı Kerîm’in resm-i hattınca elif gibi med vazifesi gördüğü yerlerin olduğundan bahsetmişler ve konuyla ilgili Kur’ân-ı Kerîm’den örnek kelimeleri zikretmişlerdir. Ayrıca onlar, önceki konunun açıklamasına ekledikleri gibi yine genel kaidenin harekeye uymak olduğunu bundan dolayı med alâmetinin elif veya vâv olmasının kıraate bir şüphe getirmeyeceğini zikretmişlerdir. Örnek olarak ise onlar, Kur’ân’dan şu kelimeleri vermişlerdir.⁴⁶⁹ (مَتَاعٌ) ⁴⁷⁰(أَلْحَيَوَةُ الدُّنْيَا)، ⁴⁷¹(يَمَحُقُ اللَّهُ الرَّبَّوَا)، ⁴⁷²(وَأَتُوا الزَّكَاةَ).

3.5.1.3. Kur’ân-ı Kerîm’deki Vasl İşaretleri (أ، ن)

Sözlük anlamı birleştirmek, bir araya getirmek⁴⁷³ olan vasıl (وصل) kelimesi tecvîd ilminde Kur’ân tilâveti esnasında bir kelimeyi sonrasında gelen kelimeyle, belirli kuralları gözeterek ve birleştirerek okumaya denir.

Kur’ân-ı Kerîm’in harekeleriyle okunması bilinse dahi vasl kuralları bilinmediği takdirde kelimeler doğru birleştirilemeyeceğinden tilâvette hata yapılabilir. Bu bağlamda vasl halinde dikkat edilecek iki önemli durum vardır. Bunlardan birincisi, vasledilen (geçilen) kelime ve bunun son harfinin harekesidir. İkincisi ise

⁴⁶³ İsrâ 17/32.

⁴⁶⁴ Rûm 30/10.

⁴⁶⁵ Şems 91/9.

⁴⁶⁶ Şems 91/10.

⁴⁶⁷ Kehf 18/88.

⁴⁶⁸ Bakara 2/55.

⁴⁶⁹ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 28.

⁴⁷⁰ Yûnus 10/23.

⁴⁷¹ Bakara 2/276.

⁴⁷² Bakara 2/43.

⁴⁷³ Mutçalı, “Vasıl”, 985.

birleştirilecek kelimenin ilk harfidir.⁴⁷⁴ Bu bağlamda müellifler, teze konu olan eserde, hemzenin vaslı ile tenvin nûnun vaslını anlattıklarından tezde bu iki vasl durumu incelenecektir.

a. Hemze-i Vaslın (ٓ) Vasledilmesi

Özellikle el yazması mushaflarda okuyuculara kolaylık olması açısından üzerinde bulunduğu hemzenin vasledilerek okunduğunu göstermek üzere elif kürsüsü üzerinde sâd harfinin başı (ٓ) yazılmıştır.⁴⁷⁵ Yukarıda anlatıldığı üzere bu konu Arap dil bilgisi kurallarıyla alakalıdır. Türkiye’de de büyük çoğunluk Arapça bilmediğinden Kur’ân öğretiminde tedris edilen Elif-bâ cüzlerinde bu konu ayrı bir mesele şeklinde anlatılmıştır.

Bu bağlamda son harfî tek harekeli olan bir kelimedenden vasl hemzesiyle başlayan bir kelimeye geçiş yapılırsa vasl hemzesi yazıda olduğu halde tilâvette düşer ve aşağıdaki örnek gibi ondan sonraki harfe cezm veya şedde ile birleştirilir.⁴⁷⁶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۞ الْحَمْدُ... = بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ...⁴⁷⁷ وَأَتَّخَذَ اللَّهُ

Müellifler, incelemeye konu olan risâleyi ilk okul öğrencilerine Kur’ân okumayı öğretmek amacıyla hazırladıkları için yukarıda izah edilen vasl işaretini (ٓ) ayrıca anlatmışlardır. Onlar, Kur’ân-ı Kerîm tilâveti esnasında bazı harflerin üzerinde görülen bu “ٓ” işaretin vasl alameti olduğunu ve önceki harfin harekesini bu şeklin bulunduğu bir veya iki harfe dokundurduğunu söylemişlerdir. Onlar, söz konusu işaretin genellikle (ل) harf-i târifinin üzerinde bulunduğunu belirtmiş ve Kur’ân’dan şu örneği vermişlerdir.⁴⁷⁸ (وَالَّذِينَ وَالْزَّيُّونَ).⁴⁷⁹

b. Tenvin Nûnu (ن) ile Vasl

Kur’ân-ı Kerîm’de görülen ikinci vasl durumu ise tenvin ile biten kelimeleri sonraki kelimeye bağlarken ortaya çıkan tenvin nûnu ile yapılandır. Bu geçiş (حَبِيبَتِ اجْتَنَّتْ)⁴⁸⁰

⁴⁷⁴ Pakdil, *Ta’lim, Tecvid ve Kıraat*, 277-278.

⁴⁷⁵ Durmuş, “Hemze”, 17/193.

⁴⁷⁶ Pakdil, *Ta’lim, Tecvid ve Kıraat*, 284-285.

⁴⁷⁷ Nisâ 4/125.

⁴⁷⁸ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 28.

⁴⁷⁹ Tîn 95/1.

⁴⁸⁰ İbrâhîm 14/26.

ve (وَقَالَتِ الْيَهُودُ عِزُّنَا ابْنُ اللَّهِ)⁴⁸¹ ifadelerinde olduğu gibi âyet ortalarında olursa; son harfinin harekesi tenvin olan kelimededen ilk harfî vasl hemzesi olan kelimeye geçiş yapılırken vasl hemzesi okunuştta düşer. Daha sonra tenvinde gizli olan cezmlî nûn sesi esreli bir küçük nûna dönüşerek yazılır ve vasl hemzesinden sonra gelen harfe cezm veya şedde ile tutturulur. Şayet bu durum âyet sonunda gerçekleşirse vasl edilen nûn okunur ancak yazılmaz.⁴⁸²

Müellifler, eserde bu konuyu anlatırken fazla teferruata girmemiş; çifte hareke ile biten kelime diğerine vasledilirken bir nûn sesi çıkarıldığını buna da tenvin nûnu denildiğini ifade etmişlerdir. Onlar ayrıca, Mushâf-ı Şerîf'in resm-i hattında iki kelime arasına ve aşağı doğru bazen küçük bir nûn harfinin yazıldığını belirtmiş ve bunun kıraati güçleştirmedığını söylemişlerdir. Yazarlar, talebenin kıraat esnasında bu duruma yabancı kalmaması için bu izahı yaptıklarını belirtmişler⁴⁸³ ve akabinde de Kur'ân-ı Kerîm'den şu örneği vermişlerdir: (سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمِ).⁴⁸⁴

3.5.1.4. Muallimîn-i Kirâma Mütferrik İhtârat

Teze konu olan risâlenin müellifleri, bu başlık altında, eserin medhal kitabını bitirmeden önce Kur'ân-ı Kerîm okumaya yeni başlayacak talebeye tilâvet esnasında gerekli olacak çeşitli temel tecvîd kurallarını özet bir şekilde ve maddeler halinde muallimlere hatırlatmışlardır. Daha sonra da onlar, Kur'ân-ı Kerîm'den örnek âyetlerin okunuşunu eserlerine almış, gerekli yerlerde dipnot açıklamaları yapmışlardır. Bu konular sırasıyla şöyledir:

a- “4” Zamiri (Hâ-i Kinaye) ve Cem‘i Vâvının Med Edildiği ve Edilmediği Yerler

Söz konusu zamir, müfred müzekker gâib zamiridir, bu zamirlere tecvîd ilminde hâ-i kinâye ismi de verilir. Mezkûr zamirlerin kıraatlere göre farklı hükümleri vardır. Ancak, teze konu olan sadece Âsım kıraatinin Hafs rivâyetidir.⁴⁸⁵ Bu zamirler ve cem‘i vâvları, zikredilen kıraate göre; bazı durumlarda med edilir bazen de yazıldığı halde med edilmeden okunur. Bu durumlar şunlardır:

⁴⁸¹ Tevbe 9/30.

⁴⁸² Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, 286.

⁴⁸³ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 28.

⁴⁸⁴ A'râf 7/177.

⁴⁸⁵ Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları* (Bursa: Aksa Yayınları, 2005), 129.

1) “ه” müfred müzekker gâib zamirlerinden önceki harf harekeli olursa; zamirden sonra harfî med varmış gibi tilâvet olunur ve sebebi medden bir şey bulunmadığı sürece (الذَّالِى رَبُّهُ)⁴⁸⁶ örneğinde olduğu gibi medd-i tabiî olarak bir elif miktarı uzatılır.⁴⁸⁷ Ancak Zümer sûresindeki (يَرْضَاهُ لَكُمْ)⁴⁸⁸ kelimesinde bulunan zamir istisna olarak uzatılmadan okunur. Şayet söz konusu zamirlerden önceki harf (بِوَالِدَيْهِ)⁴⁸⁹ (لِقَائِهِ)⁴⁹⁰ (لَاخِيهِ)⁴⁹¹ örneklerinde olduğu gibi sâkin ise med edilmeden (uzatılmadan) okunur. Burada istisna olarak Furkân sûresindeki (فِيهِ مَهْنًا)⁴⁹² ifadesindeki zamir ise bu kaidenin dışında uzatılarak okunur.⁴⁹³

2) “ه” zamiri ve cem‘i vâvları kendilerinden sonra gelen kelime ile aralarında ictimâî sâkineyn⁴⁹⁴ oluşursa, kural gereği, harfî med telaffuzdan düşer, yani zamir ve cem‘i vâvı şu örneklerde olduğu gibi uzatılmadan okunur.⁴⁹⁵ (أَنَّهُ الْحَقُّ)⁴⁹⁶, (فَلَا مِجْرَاسُ)⁴⁹⁷, (أَلَمْ يَنْتَه) ⁴⁹⁸, (مَا نَفَقَهُ)⁴⁹⁹, (فَوَاكِهُ)⁵⁰⁰ gibi kelimelerdeki hâ’lar ise zamir değil, kelimenin kendi yapısından olan harflerdir. Bundan dolayı söz konusu zamirlerde istisna olarak uzatılmadan okunurlar.⁵⁰² Ayrıca رَبُّهُ، بِه، رَبِّه örneklerinde olduğu gibi, söz konusu “ه” zamirlerinin üzerinde vakf yapıldığı zaman med edilmeden yani

⁴⁸⁶ Meryem 19/3.

⁴⁸⁷ Zihni, *el-Kavlü’s-sedîd*, 44.

⁴⁸⁸ Zümer 39/7.

⁴⁸⁹ Ankebût 29/8.

⁴⁹⁰ A‘râf 7/142.

⁴⁹¹ Kehf 18/60.

⁴⁹² Furkân 25/69.

⁴⁹³ Zihni, *el-Kavlü’s-sedîd*, 45.

⁴⁹⁴ İki kelime arasında vasl halinde iki harf sâkin olarak ictima‘ ederse kural gereği sâkin olan okunuştan düşürülür veya harekelenir. Sâkin harf, med harfî ise telaffuzdan düşürülür ancak yazıda kalır. Zihni, *el-Kavlü’s-sedîd*, 29.

⁴⁹⁵ Zihni, *el-Kavlü’s-sedîd*, 46.

⁴⁹⁶ Bakara 2/26.

⁴⁹⁷ Nisâ 4/11.

⁴⁹⁸ Bakara 2/114.

⁴⁹⁹ Ahzâb, 33/60; ‘Alak, 96/15.

⁵⁰⁰ Hûd, 11/91.

⁵⁰¹ Mü‘minûn, 23/19; Sâffât, 37/42; Mürselât, 77/42.

⁵⁰² Hâfız Mehmed Sâlih (Tanrıbuyruğu), *Muhîtu’t-tecvîd* (İstanbul: Âsitâne Kitabevi, ts.), 21.

uzatılmadan durulur.⁵⁰³

Müellifler, yukarda anlatılan “4” zamiri ile cem‘i vâvının med edildiği ve edilmediği yerleri risâlelerinde izah ederken, öğrencilerin anlaması için örnekler üzerinden giderek “vasl olursa med edilmez, vasl olunmazsa med edilir” diyerek pratik bir anlatım tarzı benimsemişlerdir. Akabinde de onlar, aşağıda Kur’ân-ı Kerîm’den verdikleri örneklerdeki zamirlerin ve cem‘i vâvlarının med veya kasr ile okunduklarını açıklamışlardır. Bu bağlamda onlar; ⁵⁰⁴(يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ) âyetinde بِنَصَرِهِ’nin “ه”sını medde, ⁵⁰⁵(يَحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ) âyetindeki بِهِ’nin “ه”sını kasra, ⁵⁰⁶(فَإِنْ أَسْلَمُوا) âyetindeki ⁵⁰⁷(أَوْثَرُوا)âyetindeki أَوْثَرُوا’nın sonundaki vâvı kasra örnek vermişlerdir.⁵⁰⁸

b- Kur’ân-ı Kerîm’de Vâv (و)’lı Uzatmayan Harf-i Med Kelimeler

Kur’ân-ı Kerîm’de bazı kelimelerde harfî med vâv olan (و), resm-i hatt gereği yazılmıştır, ancak uzatma görevi yapmaz. Okuyucunun burada yanılgıya düşmemesi için uzatılmaması gereken vâv harfinin altına ⁵⁰⁹(أُولَئِكَ),⁵¹⁰ kelimelerinde olduğu gibi küçük ⁵¹¹(قَصْر) kelimesi yazılıdır.⁵¹²

Müellifler, yukarıda zikredilen yazıda olduğu halde uzatmayan harfî med vâvını, zamme-i memdûde diye isimlendirmişler ve söz konusu birinci vâvların yazıda olduğu halde med edilmediğini belirtmişlerdir. Daha sonra da onlar, Kur’ân-ı Kerîm’den ⁵¹³(وَأَوْثَرَاهِ مُتَشَابِهًا),⁵¹⁴ âyetlerini örnek vererek konuyu izah

⁵⁰³ Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, 130.

⁵⁰⁴ Âl-i İmrân 3/13.

⁵⁰⁵ Bakara 2/284.

⁵⁰⁶ Âl-i İmrân 3/20.

⁵⁰⁷ Bakara 2/101.

⁵⁰⁸ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 29.

⁵⁰⁹ Talak 65/5-6.

⁵¹⁰ Bakara 2/5.

⁵¹¹ القصر kelimesinin iki anlamı vardır: 1. Harf-i med ve harf-i lîni ziyâde etmeden okumaya denir. 2. Kelimenin okunuşundan harf-i meddi düşürmek demektir. Ancak ilm-i tecvîdde ilk manada kullanılır. Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 247.

⁵¹² Pakdil, *Ta’lim, Tecvid ve Kiraat*, 311.

⁵¹³ Bakara 2/25.

⁵¹⁴ Neml 27/33.

etmişlerdir.⁵¹⁵

Müellifler, yukarıda anlattıklarına ek olarak, (هُوَ لَا),⁵¹⁶ (أَنْبِؤُا),⁵¹⁷ (شُرْكُؤُا)⁵¹⁸ ve (شَفَعَاؤُنَا)⁵¹⁹ kelimelerindeki hemzelerin altında bulunan vâv harflerinin med harfi olmadığını, bunların hemzenin kürsüsü olduğunu ifade etmişler ve söz konusu hemzelerin de med edilmeden okunması gerektiğini belirtmişlerdir.⁵²⁰

c- Hemzenin Kürsüsü Şeklinde Görüldüğü Halde Uzatılan Vâv (و)

Kur'ân-ı Kerîm'in resm-i hattında bazı kelimelerde vâv (و), harfi med görünümünde olmayıp sadece hemzenin kürsüsü şeklinde görüldüğü halde uzatılır. Böyle durumlarda mezkûr harfin altına, okuyucuların yanılmaması ve vâv harfinin hem harfi med hem de cem'i vâvı olup, uzatılarak okunması gerektiğine işaret eden مد kelimesi yazılıdır. (مُسْتَهْزُونَ) kelimesinde olduğu gibi.

Müellifler, yukarıda zikredilen konuyu öğrencilerin kolayca anlayacağı şekilde basit bir üslupla anlatmış; Kur'ân'da bazı yerlerde zammeli vâvı; med eden sâmit vâv yazılmadığı halde zammeli vâv med ile okunur diye özetlemişlerdir. Örnek olarak ise Kur'ân-ı Kerîm'den şu kelimeleri yazmışlardır.⁵²¹ (وَأَنْتَلُوا)⁵²², (لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ)⁵²³

d-Harf-i Med Bitişmediği Halde Uzatılan Harfler

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı harflerin, harf-i med elif bitişmediği halde uzatılarak okunduğu görülür. Böyle durumlarda harfin üstünde uzatacağına işaret olarak sadece küçük bir dik çizgi (◌) konur. Burada gizli bir elif-i mukadder vardır. Bunlar (أَتَيْنَا)⁵²⁴ ve (الرَّحْمَنُ)⁵²⁵ örneklerinde olduğu gibi genellikle kelimenin ilk ve orta harfli konumunda

⁵¹⁵ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 29.

⁵¹⁶ Bakara 2/31.

⁵¹⁷ En'âm 6/5.

⁵¹⁸ En'âm 6/94.

⁵¹⁹ Yûnus 10/18.

⁵²⁰ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 29.

⁵²¹ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 29.

⁵²² Nisâ 4/135.

⁵²³ Tevbe 9/19.

⁵²⁴ Bakara 2/200.

⁵²⁵ Bakara 2/163.

bulunur.⁵²⁶

Müellifler, yukarıdaki konuyu da muallimlere hatırlatmışlar, ibtidâ ve vasatta bazı harflerin akabinde harf-i med gelmediği halde med ile okunduklarını söylemişlerdir. Onlar bu durumun göstergesi olarak da yine Kur'ân-ı Kerîm'den örnekler vermişler, ayrıca verdikleri misalleri dipnotta açıklamışlardır.⁵²⁷ Bunlardan (يَمْحَقُ اللَّهُ الرَّبَا)⁵²⁸ âyetini müellifler, 1 numaralı dipnotta “burada lafza-i celâlin vasatındaki lâm misâldir” diyerek açıklamışlardır. Daha sonra (هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ)⁵²⁹ âyetini 2 numaralı dipnotta açıklayan müellifler, burada “هـ”nın “هـ”sının bu durumda olduğunu söylemişlerdir. Onlar, (مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ)⁵³⁰ âyetini ise 3 numaralı dipnotta açıklayıp, mezkûr âyetin dikkate şâyân olduğuna vurgu yapmışlardır. Onlar, bu kelimedede olduğu gibi (دَعَا) vezninde olan kelimelerde vâv kürsüsünden sonra bir elifin geldiğini, (دَعَا) kelimesinin de böyle olduğunu söylemişlerdir.

e-Harekesiz Harfler Okunmaz

Müellifler, risâlenin yukarıda geçen çeşitli yerlerinde tekrarlayarak vurguladıkları; harekesiz harfin okunmayacağı temel kaidesini burada bir daha muallimlere hatırlatmışlardır. Onlar, daima üstün harekeli harfin, harekesine göre okunacağını, harekesiz harfin kelimenin neresinde bulunursa o kelimenin imlâsı hariçteki bilinen imlâyâ benzemese bile okunmayacağını söylemişler ve Kur'ân-ı Kerîm'den şu kelimeleri örnek vermişlerdir:⁵³¹ (أَسْأَلُ السُّوْأَى),⁵³² (وَلَا تَأْيِسُّوْا).⁵³³

f-Med Alâmeti Fetha ile Sonlarındaki Elifin; Vakf Durumunda İsbatı, Vasl Halinde İskâtıyla Okunan Kelimeler

Bilindiği üzere İslâm'ın ilk yıllarında Kur'ân-ı Kerîm'de hareke, med gibi işaretler bulunmamaktaydı. İslâm coğrafyasının genişlemesiyle birlikte dilleri ve kültürleri farklı toplulukların da Müslüman olması sonucu Kur'ân-ı Kerîm kıraatinde harf,

⁵²⁶ Tuğral, *Ana Hatlarıyla Kur'ân Tecvîdi*, 18.

⁵²⁷ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 29.

⁵²⁸ Bakara 2/276.

⁵²⁹ Âl-i İmrân 3/138.

⁵³⁰ Fâtır 35/28.

⁵³¹ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 30.

⁵³² Rûm 30/10.

⁵³³ Yûsuf 12/87.

hareke ve med harflerinin uzatılmadan medsiz okunması gibi hatalı okumalar baş gösterdi. Bu bağlamda med alâmetini belirleme konusunda Endülüslü kâtipler; elif, vâv ve yâ'nın med harfleri olduğu yerlerde uzatılacağına işaret etmesi için kırmızı mürekkeble mezkûr harflerin üstüne yukardan aşağı doğru bir dik çizgi kullanmışlardır.⁵³⁴ Iraklılar'ın selef ve halefleri ise mushaflarında sükûn, şedde ve medde işaret etmesi için herhangi bir alâmet koymamışlardır.⁵³⁵

İleriki dönemlerde, Kur'ân okumada zorlananlara yol gösterici pratik bilgiler sunmak amacıyla Kur'ân metni üzerinde ihdas edilen söz konusu işaretler geliştirilmiş ve en son bugünkü halini almıştır. Bu işaretler; uzatılarak tilâvet edildiği halde harekesiz “elif” eklenmeden yazılan yerlere bir harekesiz elif eklemek, vakf ve ibtidâyı doğru yapmayı sağlayacak işaretler ve med yapılacağını gösteren alâmetler gibi birtakım sembolleri kapsıyordu. Sonraki zamanlarda mezkûr çalışmalara “er-Rasmü'l-Kıyâsî” ismi verilmiştir.⁵³⁶

Müellifler, yukarda zikredilen bu konuyu da muallimlere hatırlatıp, Arapça'da hâlis med olmadığını söylemişlerdir. Onlar, ister eski imlâdan gelmiş olsun, isterse hattatların ihtiyârına bırakılmışın olsun, bazı med icap eden yerlere med alâmeti olarak fetha konulduğunu belirtmişlerdir. Müellifler, talebeleri söz konusu durumdan haberdar etmenin gerekli olduğunu ifade edip şu misalleri vermişlerdir.⁵³⁷ (ذَاتُ الْوَاحِ),⁵³⁸ (يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ),⁵⁴² (إِذَا دَارَكُوا),⁵⁴¹ (سَاءَ مَثَلًا),⁵⁴⁰ (فَرِيقَانِ),⁵³⁹ (تَقَاسَمُوا).

⁵³⁴ ed-Dânî, *el-Muhkem*, 54-55; Abdülkâdir Yılmaz, “Hat Sanatında Hareke ve Noktalamanın Tarihi Seyri”, *A. Ü. İlâhiyat fakültesi Dergisi* 0/19 (2003), 53.

⁵³⁵ ed-Dânî, *el-Muhkem*, 56.

⁵³⁶ M. Atilla Akdemir, “Dabtü'l-Mushaf ve Tecvidli Mushaf Basımına Dair Bazı Tesbit ve Değerlendirmeler”, *M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2012/2), 299.

⁵³⁷ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elifbâsı*, 30.

⁵³⁸ Kamer 54/13.

⁵³⁹ Neml 27/49.

⁵⁴⁰ Neml 27/45.

⁵⁴¹ A'râf 7/177.

⁵⁴² A'râf 7/38.

⁵⁴³ Bakara 2/40.

Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinde vakf ve vasl durumlarında istisna olarak farklı okuyuşları olan sözcükler vardır. Söz konusu kelimeler; mütekellim vahde zamiri (أنا), (لَكُنَّا),⁵⁴⁴ (الظُّنُونَا),⁵⁴⁵ (الرَّسُولَا),⁵⁴⁶ (السَّيِّلَا),⁵⁴⁷ ile (قَوَارِيرَا)⁵⁴⁸ kelimeleridir. Mezkûr kelimeler, vakf halinde sonlarındaki eliflerin isbâtıyla (med edilerek), vasl halinde ise iskât edilerek yani lafızdan düşürülerek medsiz okunurlar.⁵⁴⁹

Müellifler, yukarıda anlattıkları konuya ek olarak parantez içerisinde nefis-i mütekellim vahde zamiri “أنا” kelimesinde nûndan sonra bir elif gelse de med edilmeyeceğini harekesinin de fetha yazıldığını söylemişlerdir. Onlar, bu durumların Kur'ân imlâsını açısından sorun teşkil etmeyeceğini ifade etmişler, söz konusu zamiri talebelerin Kur'ân Kerîm okurken med ile yani işba'⁵⁵⁰ ile okumasının ise bir sakıncası olmayacağını söylemişlerdir.⁵⁵¹ Bu bağlamda, kıraat alanındaki kaynak kitaplar incelendiği zaman görülmektedir ki söz konusu zamirde vakf yapıldığı zaman bütün kıraat imamlarının ittifakıyla elif üzere meddi tabîi yapılarak vakfedilir.⁵⁵² Zamirin vaslla yani geçilerek okunduğunu yerlerde ise ihtilaf vardır. Medine kıraat imamlarından İmam Nâfi' (ö. 169/785) ve Ebû Ca'fer'in (ö. 130/747-48) kıraatlerinde mezkûr zamirden sonra zammeli veya fethalı hemze gelirse (قَالَ أَنَا أُحْيِ)⁵⁵³ örneğinde olduğu gibi elifin isbâtıyla yani med edilerek okunmaktadır.⁵⁵⁴ Söz konusu zamirden sonra (لَنْ أَنَا إِلَّا)⁵⁵⁵ kelimesindeki gibi esreli hemze gelen yerlerde ise imam Nâfi'nin birinci râvisi Kâlûn'un (ö. 220/835) Ebû Neşît (ö. ?) tarîkiyle gelen kıraatinde yine

⁵⁴⁴ Kehf, 18/36. Ayrıca bk. Abdülfettah Pâlvî, *Zübdetü'l-irfân* (İstanbul: Hanifiyye Kitabevi, ts.), 84-85.

⁵⁴⁵ Ahzâb, 33/10.

⁵⁴⁶ Ahzâb, 33/66.

⁵⁴⁷ Ahzâb, 33/67. Ayrıca bk. Pâlvî, *Zübde*, 111.

⁵⁴⁸ İnsân, 76/15.

⁵⁴⁹ Geniş bilgi için bk. Fatih Çollak, *Hafs Rivâyetiyle Gelen Muhtelif Vecihler ve Huccetleriyle Âsım Kıraatı* (İstanbul: Üsküdar Yayınları, 2006), 76-80.

⁵⁵⁰ Sözlükte “doyurmak” anlamına gelen kelime ıstılahta ise “Teshîli câiz olan bazı harflerin mahrecinden çıkarılması” demektir. Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 97.

⁵⁵¹ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 31.

⁵⁵² Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 186.

⁵⁵³ Bakara 2/258.

⁵⁵⁴ Pâlvî, *Zübde*, 36.

⁵⁵⁵ A'râf 7/188.

elifin isbâtıyla yani med edilerek okunur. Diğer kıraatlerde ise vasl halinde zamirin sonundaki elif, lafızdan hazfedilerek uzatılmadan okunur.⁵⁵⁶

g- Vasl Hemzesi ile İstifhâm Hemzesinin (ء) Yan Yana Geldiği Kelimelerin Okunuşu Kur'ân-ı Kerîm'de vasl hemzesinden önce istifhâm hemzesinin geldiği yani iki hemzenin yan yana geldiği kelimeler vardır. Bunlardan (قُلْ الذِّكْرَيْنِ)⁵⁵⁷ ifadesi En'âm sûresinde iki âyette, (أَمْنُكُمْ بِهِ النَّيِّ)⁵⁵⁸, (قُلْ أَللهُ)⁵⁵⁹ ve (أَللَّيْنِ وَقَدْ عَصَيْتَ)⁵⁶⁰ kelimeleri Yûnus sûresinde, (أَللهُ خَيْرُ)⁵⁶¹ kelimesi de Neml sûresinde olmak üzere altı yerde geçmektedir. Bunların okunuşunda iki vecih⁵⁶² olmakla beraber söz konusu kelimelerde birinci vecih önceliklidir. Ancak diğer vechin okunuşu da bilinmelidir.

1) Hemze-i vaslın elife ibdâli⁵⁶³ ile harf-i medde dönüşmesi ve sonraki harfin harekesinin cezm veya şedde olması sonucunda medd-i لازم⁵⁶⁴ olarak okunmasıdır. Yani aslı الذِّكْرَيْنِ olan kelimedeki vasl hemzesinin ibdâl edilmesi ile الذِّكْرَيْنِ şekline dönüşmesi gibidir.⁵⁶⁵

2) Vasl hemzesinin teshîl edilerek okunmasıdır. Yani aslı أَللهُ olan kelimedeki vasl hemzesini harekeli cinsi olan elif harfî arasında 'ayn (ع) sesi vermeden telaffuz etmektir.⁵⁶⁶

Müellifler, yukarıda izah edilen konuyu öğrencilerin anlayacağı şekilde birkaç cümlede anlatmışlar ve medd-i lâzım, teshîl gibi tecvîd kurallarına hiç girmemişlerdir.

⁵⁵⁶ Ebû 'Amr 'Osman b. Sa'îd ed-Dânî, *et-Teysîr fî'l-kırâati's-seb'*, thk. Hatim Salih ed-Dâmin (Şarika: Mektebetü's-Sahâbe, 1492/2008), 82.

⁵⁵⁷ En'âm, 6/143, 144.

⁵⁵⁸ Yûnus, 10/51.

⁵⁵⁹ Yûnus, 10/59.

⁵⁶⁰ Yûnus, 10/91.

⁵⁶¹ Neml, 27/59.

⁵⁶² On mütevâtîr kıraat imamından her birinin okunuşunu ifade eden terimdir. Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 178.

⁵⁶³ Bir şeyi başka bir şey yerine koymak, değiştirmek, bazı harfleri bazı harflerin yerine koymak gibi anlamlara gelen ibdâl kelimesi; ıstılahta "sâkin hemzeyi, ma kablinin harekesi cinsinden harfi medde çevirmek" anlamına gelir. Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 84.

⁵⁶⁴ Medd-i lâzım için bk. Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 262.

⁵⁶⁵ Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, 316-317; Ayrıca bk. Molla Muhammed Emin Efendi, *'Umdetü'l-hullân fî izâhi Zübdeti'l-'irfân* (İstanbul: Hanifiyye Kitabevi, ts.), 282.

⁵⁶⁶ Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 84; Geniş bilgi için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/377.

Onlar, Kur’ân-ı Kerîm’in birkaç yerinde uzun med olduğunu, iki hareke birbirine idğam⁵⁶⁷ edildiğinden dolayı diğer medlerden bâriz bir şekilde uzatılarak okunduğunu tarif etmişlerdir. Onlar, örnek olarak da (اللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ), (الآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ) âyetlerini vermişler, parantez içerisinde mezkûr yerlerde geçen “الآنَ” kelimesinin aslının “ءالآنَ”, “اللَّهُ” kelimesinin aslının ise “ءاللَّهُ” olduğunu söylemişlerdir. Bununla birlikte müellifler, bu kelimelerde oluşan meddin harften değil iki harekeden bedel olarak bâriz bir şekilde uzatıldığını eklemişlerdir.⁵⁶⁸

h- Kur’ân-ı Kerîm Tilâvetinde Sekte ve Lâm-ı Ta’rîf’in Okunuş Şekilleri

Müellifler bu maddede sekte ve lâm-ı ta’rîf olmak üzere iki konuyu muallimlerin talebeye hatırlatmasını istemiştir. Bunlar şunlardır:

1) Sekte ve Okuma Şekilleri

Sekte, lügatte “susmak, sözü kesmek, sönmek, ayırmak” gibi anlamlara gelmektedir. İstilahta ise “Nefes almaksızın sesi kesmek” anlamında bir terimdir.⁵⁶⁹ İbnü’l-Cezerî, mezkûr kavramı (السَّكْتُ: هُوَ عِبَارَةٌ عَنْ قَطْعِ الصَّوْتِ زَمًا هُوَ دُونَ زَمَنِ الْوَقْفِ عَادَةً مِنْ غَيْرِ تَنْقُصٍ) “Sekte: Sesi nefes almaksızın âdet olarak vakf zamanından daha kısa bir müddet kesmekten ibarettir” şeklinde tanımlamıştır.⁵⁷⁰

Kur’ân-ı Kerîm tilâveti esnasında sekte yapılırken sesin kesilme süresi ile ilgili kıraat imamları tahkîk,⁵⁷¹ tedvîr⁵⁷² ve hadr⁵⁷³ okuyuşlarının her birine göre vakf süresinden kısa olmasında ittifak halindedirler.⁵⁷⁴ Sektenin normal süresi genelde iki hareke yani bir elif miktarı kabul edilir.⁵⁷⁵ Sektenin hükmüne gelince; İbnü’l-Cezerî, sektenin hem

⁵⁶⁷ Lügat manası bir harfi diğerinin içine koymak olan idğâmın tecvîd ıstılâhındaki manası ise iki harfi, şeddeli olarak bir harf şeklinde okumaktır. Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 85.

⁵⁶⁸ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 31.

⁵⁶⁹ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 145.

⁵⁷⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/240; Tanrıbuyruğu, *Muhîtu’t-tecvîd*, 23.

⁵⁷¹ Tahkîk; ıstilahta Kur’ân tilâvetinde harflerin hakkını vererek, hareke, ızhâr ve gunneleri tam yaparak harfleri birbirine karıştırmadan tane tane okumayı ifade eden bir terimdir. Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 155.

⁵⁷² Tedvîr; kıraat ıstılâhında tahkikle hadr arasında orta bir okuyuştur. Bu okuyuşta munfasıl, muttasıl ve âriz medler üç elif, medd-i lâzım ise dört elif çekilir. Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 160.

⁵⁷³ Hadr; kıraate medd-i munfasılı bir, muttasılı iki elif çekmek sûretiyle süratli okumaktır. Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 68.

⁵⁷⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/241.

⁵⁷⁵ Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Mühezzeb fi’l-kırâati’l-‘aşr* (Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyyeti li’t-Türâs, 1417/1997), 1/43; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 345.

rivâyet hem de nakil ile kayıtlı olduğunu ve sahih rivâyetlerde câiz, diğerlerinde ise câiz olmadığını söylemiştir. O, sektenin, âyet başlarında vasl edildiğinde ise mutlak bir şekilde câiz olarak rivâyet olunduğunu nakleder.⁵⁷⁶ Ayrıca İmam Birgivî (ö. 981/1573), “Sektenin hükmü, âyet başlarında, mutlak olarak vakfin hükmü gibidir. Bunun dışındaki sekteler ise rivâyete dayanır” der.⁵⁷⁷ el-Mer‘âşî (ö. 1145/1732) ise sektenin hükmü ile vakfin hükmünün aynı olduğu görüşünün daha doğru olduğunu, çünkü sekte ile vakfin birbirine benzediğini söyler. Buna karşın sektenin hükmü ile vakfin hükmünün kıyas edilmesinin doğru olmadığını, çünkü bu durumun ancak rivâyetle mümkün olabileceğini söyleyen kıraat âlimleri de vardır.⁵⁷⁸

Kur’ân tilâvetinde sekte yapmakla mananın daha iyi anlaşılması, hemze ile mukattaa harflerinde sekte yapmakla da mezkûr harflerin belirginleştirilmesi amaçlanmıştır denilebilir.⁵⁷⁹ Şuna da değinmek gerekir ki Kur’ân-ı Kerîm’de sekte ile okunan yerler kıraat imamlarına göre farklılık göstermektedir. Ancak teze konu olan eserde ‘Âsım kıraatinin Hafs rivâyeti esas alındığı için tezde sadece mezkûr rivâyetin imamının sekte yaptığı yerler incelenecektir.

Bu bağlamda İmam Hafs (ö. 180/796), İmam ‘Âsım’ın (ö. 127/745) dört yerde sekteli okuyuşunu rivâyet etmiştir.⁵⁸⁰

1a. Kehf sûresinde 1. âyetin sonunda bulunan (عَوَجًا) kelimesini 2. âyetin başında bulunan (قِيمًا) kelimesine bağlarken vakf yapmak evlâ, sekte yapmak ise câizdir. Ancak vasl yapılmak istenirse (عَوَجًا) kelimesinden tenvin atılıp meddi-i tabîi üzerinde bir müddet nefes almaksızın ses kesilerek sekte ile sonraki kelimeye geçilir.⁵⁸¹ Söz konusu yerde sekte yapmanın sebebi (قِيمًا) kelimesinin (عَوَجًا) kelimesinden bağımsız olduğunu göstermek ve (عَوَجًا قِيمًا) kelimelerinin arasında sıfat-mevsûf ilişkisinin olmadığını ortaya koymak içindir.⁵⁸²

⁵⁷⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/243.

⁵⁷⁷ Mehmed Efendi Birgivî, *ed-Dürri’l-yetîm fî t-tecvîd* (İstanbul, 1253), 6.

⁵⁷⁸ Muhammed bin Ebi Bekir el-Mer‘âşî (Saçaklızâde), thk. Sâlim Kaddûrî, *Cühdü’l-mükall* (‘Ammân: Dâr-u ‘Ammâr, 1429/2008), 275-276.

⁵⁷⁹ Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, 175.

⁵⁸⁰ ed-Dânî, *Teyisîr*, 142.

⁵⁸¹ Tanrıbuyruğu, *Muhîtu’t-tecvîd*, 23; Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, 176.

⁵⁸² Temel, *Kırâat ve Tecdîd İstılahları*, 146.

1b. Yâsîn sûresinde geçen (مَرْقَدِنَا هَذَا)⁵⁸³ kelimeleri arasındadır. Burada da yine kelâm hem lafız hem de mana olarak tam olmasından dolayı vakf yapmak efdal, sekte yapmak ise câizdir.⁵⁸⁴ Okuyucu burada vasl yapmak istediğinde (مَرْقَدِنَا) kelimesinde nefes almadan bir müddet sesi kesip sekte yapar, daha sonra (هَذَا) kelimesine devam eder. Burada da yine hem iki kelime arasında sıfat-mevsûf ilişkisi olmadığını göstermek hem de kâfirlerin sözü ile müminlerin veya meleklerin sözünü ayırmak için sekte yapılır.⁵⁸⁵ İmam Hafs’dan başka mezkûr yeri sekte ile okuyan yoktur.⁵⁸⁶

1c. Kıyâme sûresinde geçen (وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ)⁵⁸⁷ kelimesinin ortasında durulması doğru olmayacağından aralarını ayırmak ve ayrı kelimeler olduğunu göstermek amacıyla nûn (ن) harfi üzerinde nefes almadan bir süre durularak sekte yapılır.⁵⁸⁸ Burada sekte yapmak evlâ olup vakf ise câizdir; ancak vakf yapmanın câiz olmadığını söyleyen âlimlerde vardır.⁵⁸⁹ Söz konusu yeri sadece Hafs sekte ile okur.⁵⁹⁰

1d. Mutaaffîfîn sûresinde geçen (كَلَّا بَلْ رَانَ)⁵⁹¹ kelimesinin yine ortasında durulmadığı takdirde idğam ile küpçü anlamına gelen “berrân” diye okunur ki âyetin anlamı değişeceğinden aralarını ayırmak lazımdır. Dolayısıyla mezkûr yeri sekte yaparak okumak evlâdır. Burada zaruri olarak vakf yapılırsa geriden alınarak sekte ile geçilir.⁵⁹²

Teze konu olan eserin müellifleri, yukarıda anlatılan sekte konusunda sadece Kur’ân-ı Kerîm’de dört yerde sekte olduğunu söyleyip, parantez içinde yukarıda zikredilen kelimelerin okunuşlarını vermişlerdir. Daha sonra da onlar, konu ile ilgili detaylara girmemiş, sektenin hakkıyla telaffuzunun fem-i muhsîn bir kişiden alarak öğrenmenin daha kolay olacağını söyleyerek konuyu bitirmişlerdir.⁵⁹³

⁵⁸³ Yâsîn 36/52.

⁵⁸⁴ Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, 176.

⁵⁸⁵ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 347.

⁵⁸⁶ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 146.

⁵⁸⁷ Kıyâme 75/27.

⁵⁸⁸ Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, 176.

⁵⁸⁹ Tanrıbuyruğu, *Muhîtu’t-tecvîd*, 23.

⁵⁹⁰ ed-Dânî, *Teysîr*, 142; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 146.

⁵⁹¹ Mutaaffîfîn 83/14.

⁵⁹² Tanrıbuyruğu, *Muhîtu’t-tecvîd*, 23; Pakdil, *Ta’lim, Tecvid ve Kiraat*, 311.

⁵⁹³ Edib-Çelebi, *Kur’ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 31.

1) Lâm-ı Ta'rif (ال) ve Okuma Şekilleri

Lâm-ı ta'rif, nekre (belirsiz) bir ismin başına gelerek onu marife (belirli) kılan, elif ile lâm harflerinden oluşan⁵⁹⁴ ve “el” (ال) diye okunan bir takıdır. (ال) takısında bulunan elif (ا) harfi (الْقَارِعَةُ)⁵⁹⁵ âyetinde olduğu gibi ibtidâ halinde meftûh olarak okunur. Şâyet elif, (وَالْعَصْرِ)⁵⁹⁶ âyetinde olduğu gibi kelime ortasında olursa yazıda olur, ancak okunmaz.⁵⁹⁷ Mezkûr takıdaki lâm (ل) harfi ise kendinden sonra gelen harfe göre idğâm veya izhâr edilerek iki farklı şekilde okunur.⁵⁹⁸

11. İzhâr-ı Kameriyye: İzhâr; istılahta harfi âşikâr etmek olup,⁵⁹⁹ hem ihfânın⁶⁰⁰ hem de idğâmın zıddıdır. İzhâr-ı kameriyye ise lâm-ı ta'rif (ال)'den sonra hurûf-u kameriyye harfleri diye isimlendirilen şu on dört harf: (ا،ب،ج،ح،خ،غ،ف،ق،ك،م،و،ه،ى) geldiği zaman (الْقَارِعَةُ) âyetinde olduğu gibi lâm (ل)'in o harflere idğâm edilmeden izhâr ile okunmasıdır. Söz konusu bu harfler kolay ezberlenmesi açısından (أَبْغَحَجَّكَ وَخَفَّ عَقِبَهُ) şeklinde terkip edilmiştir.⁶⁰¹ Bu mezkûr harflere hurûf-u kameriyye denilmesinin nedeni ise söz konusu harflerden biriyle başlayan Arapça isimlerden, ilk harfi kâf (ق) olan (قمر) kelimesinin lâm-ı ta'rifli okunuşunda (الْقَمَرُ) şeklinde lâm (ل)'nin idğâmsız okunmasından dolayı cüz'ün isminin küll'e verilmesidir.⁶⁰²

12. İdğâm-ı Şemsiyye: Lâm-ı Ta'rif (ال)'den sonra şu on dört harf (ت،ث،د،ذ،ر،ز،س،ش،ص،ض،ط،ظ،ل،ن) gelirse (الشَّمْسُ) kelimesinde olduğu gibi el takısının lâmı (ل) açığa çıkarılmayıp mezkûr harflere kalb ve idğâm edilir.⁶⁰³ Lâm-ı ta'rif (ال)'den sonra (النَّاسُ) kelimesinde olduğu gibi nûn (ن) harfi gelirse idğâm-ı şemsiyye me'al ğunne olur ve nûn (ن) harfinde ğunne⁶⁰⁴ yapılarak okunur. Şâyet (السَّاجِدُونَ) kelimesinde olduğu gibi (ل) harfinden sonra söz konusu harflerin diğerleri

⁵⁹⁴ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 175.

⁵⁹⁵ Kâri'a 101/1.

⁵⁹⁶ 'Asr 103/1.

⁵⁹⁷ Tanrıbuyruğu, *Muhîtu't-tecvîd*, 15.

⁵⁹⁸ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 292.

⁵⁹⁹ Zihnî, *el-Kavlü's-sedîd*, 79.

⁶⁰⁰ Örtmek, gizlemek. Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 88.

⁶⁰¹ Tanrıbuyruğu, *Muhîtu't-tecvîd*, 15.

⁶⁰² Zihnî, *el-Kavlü's-sedîd*, 81.

⁶⁰³ Zihnî, *el-Kavlü's-sedîd*, 82.

⁶⁰⁴ Harfin sesini genizden çıkarmaktır. Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 67.

gelirse idğâm-ı şemsiyye bilâ ğunne olur ve ğunnesiz okunur.⁶⁰⁵ İdğâm-ı şemsiyye harflerine bu ismin verilme nedeni ise anılan harflerden şîn (ش) harfi ile başlayan (شمس) kelimesinin lâm-ı ta‘rîfli (الشَّمْسُ) şeklinde lâm (ل)‘ın yazıda olduğu halde telaffuzda şîn (ش) harfine idğâmıyla okunmasından dolayı önceki konuda olduğu gibi cüz‘ün ismi küll’e verilmiştir.⁶⁰⁶

Müellifler, yukarıda anlatılan hurûf-u kameriyye ve hurûf-u şemsiye konusunun bazı elif-bâ cüzlerinde anlatıldığını ancak, ehemmiyetsiz olduğunu söylemişlerdir. Onlar, bu konuyu bilmeyenlerin şaşırabileceği ve bu harflerin bazısının güneşe bazısının da aya ait olduğu zehâbına kapılarak bu konuların elif cüzleriyle alakasını kendi kendine soracağını söylemiştir. Bu nedenle müellifler, söz konusu isimlerin verilmesinin hakikatten uzak olduğunu söylemişlerdir. Akabinde ise müellifler, konuyu kısa bir izahla anlatıp, konunun harflerini vermek sûretiyle nasıl yapıldığını söyleyip geçmişlerdir. Daha sonra ise yazarlar, mezkûr harflerin okunurken çıkarılan sestem bedel olarak, sürekli hatırlattıkları pratik kuralı burada da hatırlatmışlar ve hangi harfin üstünde hareke bulunursa okunur, harekesi bulunmayan harfin de nerede olursa olsun okunmayacağını söylemişlerdir. Ayrıca onlar, çocuklara birçok kuralın da öğretilmeyeceğini sözlerine eklemişlerdir.⁶⁰⁷

Müellifler, muallimîn-i kirâma yukarıdaki hatırlatmaları yaptıktan sonra 32. sayfadaki mezkûr konuları ihtiva eden hususlarla ilgili Kur‘ân-ı Kerîm‘den karışık örnek kelimeleri yazmışlardır. Onlar, muallimlerden bu örnekleri şekilleri ve harekesine göre hangi konunun misali olduğunu açıklayarak anlatması gerektiğini söylemişlerdir. Bununla birlikte onlar, muallimlere tavsiye niteliğinde; birinci örnek (هَؤُلَاءِ)⁶⁰⁸ kelimesinde harf-i med olmadığı halde med edilen kısımlardan olmasının yanında hemzenin vâv kürsüsünde yazılışına misal olduğunu söylemişlerdir. İkinci (فَارُ هَبُونِ) kelimesini ise müellifler, okunmayan elife, üçüncü (وَأَتُوا الزَّكَاةَ) örneğini ise (ال)‘ın yani harf-i ta‘rîfin şemsî harflerden birine geldiği duruma misal olarak vermişlerdir. Müellifler, muallimlere bu şekilde örnek kelimelerin hepsini hatta med işareti konulacağı yerde üstün konduğunu bile öğrencilerin dikkatine sunmalarını

⁶⁰⁵ Tanrıbuyruğu, *Muhîtu‘t-tecvîd*, 15.

⁶⁰⁶ Zihni, *el-Kavlü’s-sedîd*, 81.

⁶⁰⁷ Edib-Çelebi, *Kur‘ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 31.

⁶⁰⁸ Bakara 2/31.

söylemişlerdir.⁶⁰⁹

Müellifler, eserin ikinci kitabını teşkil eden *Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetine Medhal* isimli kısmının konu anlatımını 32. sayfada bitirmişler, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı* olan birinci kitabın sonunda olduğu gibi bu kitabın son dört sayfasında da öğrencilerin seviyelerine uygun ve onları Kur'ân kıraatine alıştırmaya yönelik çalışmalar yapmışlardır. Bu çerçevede onlar, Fâtiha sûresi ve Kur'ân-ı Kerîm'den çeşitli âyetleri risâlelerinin sonuna eklemişlerdir. Ayrıca onlar, 33. sayfaya ilk olarak şu âyeti yazarak başlamışlardır: (وَلَمَّا يَنْزَغُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ).⁶¹⁰ Onlar, bunun sebebini olarak da 1 numaralı dipnotta; bu âyeti, çocukları kıraate alıştırmak için yazdıklarını ve söz konusu âyetin, hem *Medhal*'in şâmil olduğu usûl ve kavâiden haylisini kapsadığını hem de deavât-ı müstecâbeye cami' olduğunu söyleyerek açıklamışlardır.⁶¹¹

3.5.1.5. Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler

Müellifler, öğrencilerin Kur'ân okumaya alışması için risâlenin ikinci bölümünün sonuna şu âyetleri eklemişlerdir:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ مَا لَكَ يَوْمَ الدِّينِ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

⁶¹²قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى

⁶¹³الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ

⁶¹⁴لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

⁶¹⁵وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

⁶⁰⁹ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 32.

⁶¹⁰ “Eğer şeytandan bir kışkırtma seni dürterse, hemen Allah’a sığın. Şüphesiz O, hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir. A‘râf 7/200.

⁶¹¹ Edib-Çelebi, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı*, 33.

⁶¹² (Ey Muhammed!) De ki! Hamd, Allah’a mahsustur. Selâm onun seçtiği kullarına. Neml 27/59.

⁶¹³ Hamd, bizi mü’min kullarının birçoğundan üstün kılan Allah’a mahsustur. Neml 27/15.

⁶¹⁴ Allah, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayandır. Neml 27/26.

⁶¹⁵ O, Allah’tır. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Dünyada da ahirette de hamd O’na mahsustur. Hüküm yalnızca O’nundur. Mutlaka O’na döndürüleceksiniz. Kasas 28/70.

616 فَأَعْلَمَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرُ لِدُنْيَاكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوِئَكُمْ

617 هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَرُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

618 هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

619 قَالَ اللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

620 لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ

621 وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ

622 رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

623 رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَخُلِّ عَقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُ قَوْلِي

624 وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

625 رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ سَمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ

616 Bil ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Hem kendinin hem de inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile! Allah, gezip dolaştığınız yeri de içinde kalacağınız yeri de bilir. Muhammed 47/19.

617 O, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'tır. O, gaybı da görünen âlemi de bilendir. O, Rahman'dır, Rahîm'dir. O, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'tır. O, mülkün gerçek sahibi, her türlü noksanlıktan münezzeh, barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip ıslah eden, dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz olan Allah'tır. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır. O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır. Güzel isimler O'nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O'nu tesbih eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Haşr 59/22-23-24.

618 O, ilk ve sondur. Zâhir ve Bâtın'dır. O, he şeyi hakkıyla bilendir. Hadîd 57/3.

619 Allah en iyi koruyandır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir. Yûsuf 12/64.

620 “Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni eksikliklerden uzak tutarım. Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum” diye dua etti. Enbiyâ 21/87.

621 Başarım ancak Allah'ın yardımı ile. Ben sadece O'na tevekkül ettim ve sadece O'na yöneliyorum. Hûd 11/88.

622 Onlardan, “Rabbimiz! Bize dünyada da ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru” diyenler de vardır. Bakara 2/201.

623 Mûsâ dedi ki: “Rabbim! Gönlüme ferahlık ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlasınlar.” Tâhâ 20/25-28.

624 “Rabbim ilmimi artır” de. Tâhâ 20/114.

625 Rabbim! Gerçekten bana mülk verdin ve bana sözlerin yorumunu öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada ve ahirette sen benim velimsin. Benim canımı müslüman olarak al ve beni iyilere kat. Yûsuf 12/101.

- 626 وَقُلْ رَبِّ ادْخُلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ وَّاجْعَلْ لِّيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا
- 627 وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَرَهَقَ الْبٰطِلُ اِنَّ الْبٰطِلَ كَانَ زَهُوًّا
- 628 وَنَزَّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ وَلَا يَزِيْدُ الظَّٰلِمِيْنَ اِلَّا خَسٰرًا
- 629 رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا
- 630 رَبِّ اَنْزِلْنِيْ مُنْزَلًا مُّبٰرَكًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِيْنَ
- 631 رَبِّ هَبْلِيْ حُكْمًا وَّلِحْفَنِيْ بِالصَّٰلِحِيْنَ وَّاجْعَلْ لِّيْ لِسَانَ صِدْقٍ فِى الْاٰخِرِيْنَ وَّاجْعَلْنِيْ مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيْمِ
- 632 رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَّاجْعَلْنَا لِّلْمُتَّقِيْنَ اِمٰمًا
- 633 رَبِّ اَوْزِعْنِيْ اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِيْ اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَ عَلٰى وَاٰلِيَّيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صٰلِحًا تَرْضٰهُ وَاَدْخُلْنِيْ بِرَحْمَتِكَ فِى عِبَادِكَ الصَّٰلِحِيْنَ
- 634 رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَّ عِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِيْنَ تَابُوْا وَالتَّبَعُوْا سَبِيْلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيْمِ
- 635 رَبَّنَا وَاَدْخُلْهُمْ جَنَّٰتِ عَدْنٍ الَّتِيْ وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَائِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ وَقِهِمُ السَّيِّئٰتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئٰتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْنٰهُ وَاِلَّا هُوَ الْفٰوْرُ الْعَظِيْمُ

626 De ki: “Rabbim! Gireceğim yere doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. Çıkacağım yerden de beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar. Katından bana yardımcı bir kuvvet ver.” İsrâ 17/80.

627 De ki: “Hak geldi batıl yok oldu. Şüphesiz batıl yok olmaya mahkumdur.” İsrâ 17/80.

628 Biz, Kur’ân’dan mü’minler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz. Zalimlerin ise Kur’ân, ancak zararını artırır. İsrâ 17/82.

629 Ey Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver; içinde bulunduğumuz şu durumda bize kurtuluş ve doğruluğa ulaşmayı kolaylaştır. Kehf 18/10.

630 De ki: “Ey Rabbim! Beni bereketli bir yere kondur. Sen, konuk edenlerin en hayırlısısın.” Mü’minûn 23/29.

631 Ey Rabbim! Bana bir hikmet bahşet ve beni sâlih kimseler arasına kat. Sonra gelecekler arasında beni doğrulukla anılanlardan kıl. Beni Na’îm cennetinin vârislerinden eyle. Şu’arâ 26/83-84-85.

632 Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah’a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle. Furkân 25/74.

633 Ey Rabbim! Beni; bana ve ana babama verdiğin nimetlere şükretmeye ve razı olacağın sâlih ameler işlemeye sevk et ve beni rahmetinle sâlih kullarının arasına kat! Neml 27/19.

634 Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O hâlde tövbe eden ve senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azâbından koru. Mü’min 40/7.

635 Ey Rabbimiz! Onları da onların babalarından, eşlerinden ve soylarından iyi olanları da, kendilerine vaad ettiğin Adn cennetlerine koy. Şüphesiz sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin. Onları kötülüklerden koru. Sen o gün kimi kötülüklerden korursan, ona rahmet etmiş olursun. İşte bu büyük başarıdır. Mü’min 40/8-9.

636 رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ. رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاعْفُ رَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

637 رَبِّ أَبْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

638 رَبِّ لَا تَذَرْنَا عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيْرًا. إِنَّكَ إِنْ تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا. رَبِّ اغْفِرْ لِي

وَلِلَّذِينَ دَخَلُوا بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا

639 رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

640 رَبَّنَا إِنَّا أَمَّا فَاغْفِرْنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ. الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالسَّحَارِ.

641 شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ

الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

642 رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

643 رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

644 رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِلَّذِينَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

645 إِنِّي مَسْنِي الصُّرَّةَ وَأَنْ أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

636 Ey Rabbimiz! Ancak sana dayandık, içtenlikle yalnız sana yöneldik. Dönüş de ancak sanadır. Ey Rabbimiz! Bizi inkâr edenlerin zulmüne uğratma. Bizi bağışla. Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin. Mümtetine 60/4-5.

637 Ey Rabbimiz! Bana katında cennette bir ev yap. Beni Firavun'dan ve onun yaptığı işlerden kuru ve beni zalimler topluluğundan kurtar! Tahrîm 66/11.

638 Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma. Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını saptırırlar; sadece ahlaksız ve kâfir kimseler yetiştirirler. Rabbim! Beni, ana babamı iman etmiş olarak evime girenleri, iman eden erkekleri ve iman eden kadınları bağışla. Zalimlerinde ancak helakımı arttır. Nûh 71/26-27-28.

639 Ey Rabbiz! Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin. Âl-i İmrân 3/8.

640 “Ey Rabbimiz! Biz iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi ateş azabından kuru” diyenler, sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, allah yolunda harcayanlar ve seherde Allah'tan bağışlanma dileyenlerdir. Âl-i İmrân 3/16-17.

641 Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik ettiler. Ondan başka ilah yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf, aralarındaki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk görendir. Âl-i İmrân 3/18-19.

642 Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve yolunda ayaklarımızı sağlam tut. Kâfir topluma karşı bize yardım et. Âl-i İmrân 3/147.

643 Rabbimiz! Biz Kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyanedenlerden oluruz. A'râf 7/23.

644 Rabbimiz! Hesap görülecek günde, beni, ana babamı ve inananları bağışla. İbrâhîm 14/41.

645 Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisisin. Enbiyâ 21/83.

⁶⁴⁶ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ

⁶⁴⁷ رَبَّنَا إِنَّا أَمَتَا فَعْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبِرَارِ

⁶⁴⁸ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

⁶⁴⁹ إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

⁶⁵⁰ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّ يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

⁶⁴⁶ Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısısın. Enbiyâ 21/89.

⁶⁴⁷ Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla. Kötülüklerimizi ört. Canımızı iyilerle beraber al. Âl-i İmrân 3/193.

⁶⁴⁸ Ey Rabbim! Beni bu zalim kavimden kurtar. Kasas 28/21.

⁶⁴⁹ Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey İman edenler! Sizde ona salât edin, selâm edin. Ahzâb 33/56.

⁶⁵⁰ “Senin Rabbin; kudret ve şeref sahibi olan Rab, onların nitelendirdiği şeylerden uzaktır, yücedir. Peygamberlere selâm olsun. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsusdur. Saffât 37/180-181-182.

**4.KUR'ÂN-I KERÎM ELİFBÂSİ VE KUR'ÂN-I KERÎM TİLÂVETİNE
MEDHAL İSİMLİ ESERLERİN (TRANSKRİPSİYONLU METİNLERİ)**

Teze konu olan mezkûr eserlerin transkribi yapılırken aşağıdaki tabloda gösterilen Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Çeviri Yazı Alfabetesi kullanılmıştır.

Tablo 4.1. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Çeviri Yazı Alfabetesi

آ	Ā, ā,	ض	Ẓ, ẓ,
ا	A, a, E, e	ط	T, t
ب	B, b	ظ	Z, z
پ	P, p	ع	‘
ت	T, t	غ	Ġ, ġ
ث	Ṣ ṣ	ف	F, f
ج	Cc	ق	Q, q
ح	H, h	ك	K, k, ñ
خ	H, h	ل	L, l
د	D, d	م	M, m
ذ	Z, z	ن	N, n
ر	R, r	و	V, v, ve, vü
ز	Z, z	ه	H, h, a, e
س	S, s	ی	Y, y, I, ı, İ, i
ش	Ş, ş	ء	‘
ص	Ş, ş	چ	Ç, ç

ĞUR'ÂN-I KERÎM ELİFBÂSİ

İLK KİTÂB

İLK MEKTEBLERİÑ İLK SENELERİNE MAĞŞÛŞDUR

MUĞARRİRLERİ

VELED ÇELEBİ

AĞMED EDİB

.....

ĞABİ'İ VE NÂŞİRİ: İBRÂĞİM ĖİLMİ

KİTÂBHÂNE-İ İSLÂM – 18

İSTANBUL – MATBA'A-İ 'ÂMİRE

1343 – MUĖARREMÛ'L-ĖARÂM

[1]

İç Kapak Sayfası

ĞUR'ÂN-I KERİM ELİFBÂSI

İLK KİTÂB

MUĞARRİRLERİ

VELED ÇELEBİ

AĞMED EDİB

.....

ĞÂBİ'İ VE NÂŞİRİ: İBRÂHİM HİLMİ

KİTÂBHÂNE-'İ İSLÂM – 18

İSTANBUL – MATBA'A-'İ 'ÂMİRE

1343 – MUĞARREMÜ'L-ĞARÂM

[3]

İFÂDE

Türkçe elif-bâ öğretildikden sonra Kur'an-ı Kerim elif-bâsında o kadar güçlük yoktur. Türkçe hurûfât bilindiği için yalnız bir kısmı hurûf-ı imlâ olarak 'ibâre arasına ve bir kısmı da işâret olarak hurûfuñ altına üstüne konulan harekeleri belletmek ve onlara dikkat ettirmek te'mîn-i muvaffâkıyyete kâfidir.

Çocuklara harekeleriñ her birini ayrı ayrı öğretüp mümârese ettirmelidir. Harflere gelince: Evvel emirde elif-bâ harflerini 'arabcada kullanılan miqdarda ve yalnız olarak okutmalıdır. Ve Kur'an-ı Kerim'in kırâatinde 'Âmil ancak hareke olduğunu ya'nî hangi harf üzerinde nasıl hareke varsa öyle okunacağını üzerinde hareke olmayan harfleriñ bi't-tab'i okunmayacağını zihinlerine yerleştirmelidir.

[4]

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ : بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
رَبِّ يَسِّرْ وَلَا تُعَسِّرْ رَبِّ تَمِّمْ بِالْخَيْرِ

BİRİNCİ DERS

ء ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه لا ی

İlk harfdır ا harfî de hemze yerine kullanılır. Faakat bu elif harfî ba'zı kere hareke gibi kullanılır ve yukarı çeker.⁶⁵¹

[5]

İKİNCİ DERS

Üstün [ُ]

Bu işâret hangi harfiñ üzerinde bulunursa türkcde bir harfiñ önünde [°] harfî olduğu vakit nasıl okunursa üstün olduğu zamân dañi öyle düz okunur. ب = be gibi

ء ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه لا ی

ÜÇÜNCÜ DERS

Esre [ِ]

Bu işâret hangi harfiñ altına yazılırsa o harfiñ önünde [ى] harfî varmış gibi aşağı doğru hafifce çekerek okunur. ب = bî gibi.

ء ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه لا ی

⁶⁵¹ Müellif ilk harfdır cümlesinden önce her ne kadar hemze kelimesini yazmamışsa da cümleinin devamından "hemze ilk harfdır" olduğu anlaşılmaktadır.

DÖRDÜNCÜ DERS

ب ج ء ا ت ث ح ء خ ا د ر ز م ن ط

[6]

ب ج ت ح ذ ر ز ش ح د ص ط غ ق م ل و ه د ر ز ح س ص ض ط ق ك ل م خ ي ش ن ط ء ع ن ا ط غ
ف ل و ي ص ر ف ق ع ق ك ن ه ب د ن

BEŞİNCİ DERS

ÖTÜRÜ [ُ]

Bu işâret hangi harfiñ üzerinde bulunursa o harfiñ öñünde türkcede [و] harfi varmış gibi hafifce ileri doğru çekerek okunur. د = dū gibi

ء ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ غ غ ف ق ك ل م ن و ه ي

[7]

ALTINCI DERS

ب ح د ط ث ح و ت د س ج ص ف ب ء ص ا ط ط ء ع ع ف ا ق ل غ ء ن ف ا ت س ض ط ح خ م ب
ث ح ن ر س ط غ ث ذ ش ض ج ر ش م ز ت ح ق ب ث ح د ل س ط ج ذ ش ص ط غ غ ي ص ث ح
خ ذ ء ا ش ط غ ص ر ز ر د ف ق ك د م ز ن ي ك ن ي ك ر م د و ء ا ز ي

[8]

YEDİNCİ DERS

[ٓ] Küçük elif harfi gibi harekedir. Ve bir harfiñ üzerine konursa onu yukarı doğru çeker ve ondan sonra da yukarı çekmek ‘alâmeti olarak bir elif gelir ki harekesi olmadığından bi’t-ṭab‘i kendisi okunmâz.

ب ا ت ا ج ا ح ا خ ا د ا د ا ر ا ز ا ل ا س ا ل ا ش ا ب ا ص ا ر ا ط ا ر ا ع ا ش ا غ ا ب ا ف ا ز ا ق ا ب ا ك ا د ا ل ا م ا ت ا م ا و ا س ا ه ا ب ا ل ا ل ا ي ا M

SEKİZİNCİ DERS

[ى] Öarfinde hiçbir hareke bulunmazsa okunmaz. Yalnız öñündeki harfi aşağı doğru çeker ve altına küçük bir [ِ] işâreti konur.

ا ي ل ي ب ي ت ي ث ي ج ي ح ي ذ ي د ي م ي ن ي ق ي ر ي ز ي س ي ل ي ش ي ي ص ي ر ي ض ي ع ي ع ي ي ف ي ز ي ك ي ل ي
ه ي ب ي ا ي ي ق ي س ي خ ي ل ي ش ي ع ي س ي د ي ل ي س ي ط ي ب ي و ي ر ي ه ي ل ي

TOKUZUNCU DERS

Öñünde harekesi olmayan harf okunmaz ötürü olarak uzun çeken vāvlardan sonra ekşeriya [ٓ] harfi konur. Bunlarıñ üzerinde harekesi yokdur. Ve hîç okunmaz.

[9]

بؤتؤا تؤبؤا جؤلؤا خؤفؤا دؤمؤا ذؤقؤا زؤلؤا سؤعؤا شؤعؤا صؤلؤا ضؤفؤا طؤفؤا عؤبؤا اؤبؤا هؤمؤا نؤهؤا
سؤلؤا صؤدؤا عؤشؤا شؤقؤا

ONUNCU DERS

آی باقی تالی ثانی جانی حاکي حافی داهی ذاتی راجی زاهی شاهي شافی صافی طاری ناجی وافی هانی

ONBİRİNCİ DERS

آتوا باتوا ثابوا جاوا حاروا خافوا داموا دابوا راموا زالوا شاروا شابوا صلوا ضاعوا طالوا غابوا کانوا
لاموا ماتوا ناموا وارو هاموا ياهوا

ON İKİNCİ DERS

بوحی أوحی موصی بوسی لوحی ثوبی کونی ثوری قولي

[10]

ودی فوری خوری خوفي عوبي دومي طوفي ذوقي صومي روعي شوفي زوري سوري

ON ÜÇÜNCÜ DERS

أتوا باتا بوثوا آتی ثوحی سوری وقي غوثوا هابا ناموا صیدی شيعی ذوقي أوبوا کادا عابوا ذاتی خوری شوغوا
عاشا شابوا عیبي ثوری دوما سالا داموا هانی ریبی أوحی دوما لالا

ON DÖRDÜNCÜ DERS

بِكَ لَهُ بِهِ ضَرْبَ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَ صَرَفَ عَمِلَ فَلَهُ كَلِمَتُهُ مَعَهُ هُوَ آخِذٌ صِمْدٌ صَدِيقٌ وَضِعَ دَخَلَهُ قَرَّ هُدًى فَعَلَ وَعَلِمَ
قَتَلَ مَعَهُ لَبَّرَ كَسَبَ دَفَعَ رَزَقَ جَمَعَ جَهَّةً

ON BEŞİNCİ DERS

İki üstün [ُ]

Bu işāret hangi harfiñ üzerinde bulunursa o harf üstün okunmakla beraber birde

[11]

sākin [ن] harfi varmış gibi ses çıkarır ve çok kere bu işāretiñ konacağı yere bir [ا] harfi
‘ilāve olunub [ُ] iki üstün elif harfiniñ üzerine konulur.

ء ب أ ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ا ه ي آ

ON ALTINCI DERS

İki üstün işāreti [ُ] ba‘zen [٠] üzerine iki nokta koymak suretiyle yazılan [ت] harfiniñ
üstüne konur ve [تن] diye okunur ٠ [تن] gibi.

آيَةُ أَمْنَةٍ عِدَاوَةٍ خَالِصَةٍ شَهَادَةٍ حَسَنَةٍ فَرِيضَةٍ سَعَةٍ بَسْطَةٍ لَّيَّةٍ فِتْنَةٍ كَثِيرَةٍ ثَلَاثَةٌ مُضَاعَفَةٌ طَائِفَةٌ فَرِيضَةٌ فَوَاجِدَةٌ فَاجِشَةٌ
خَشْيَةٌ شَفَاعَةٌ مَائِدَةٌ بَارِغَةٌ وَخِيفَةٌ خِيَانَةٌ دَرَجَةٌ نَفَقَةٌ صَغِيرَةٌ وَلَاكِبِيرَةٌ وَاجِدَةٌ

ON YEDİNCİ DERS

İki üstün [ُ] işāreti ba‘zen ی harfi üzerinde bulunur fakat [ی] ašlā okunmaz
üstündeki harf iki üstün okunur. Meşelâ هودی kelimesi [هوده ن] gibi okunur.

هُوئِ دَعُوْى ضُحًى نَدًى اَذًى اَسًى رَشًى مَعًى و عًى غَنًى جُوًى طُوْبًى مَشَتْ فَتًى رَثًى مُرْخًى سُدًى مُفْتَرًى عَصًى
رَضًى

[12]

ON SEKİZİNCİ DERS

شَرَاباً طَمَعاً سَحَاباً ثَقُلَا نَكِدَا نُوحاً هُوداً صَالِحاً آيَةً بُيُوتاً هَدًى لُوطاً طَمَعاً عَوَجاً قَلْباً كَذِباً نُوحاً بَيَاتاً هُوداً تَبَعاً
صَالِحاً بَشَراً آيَةً غُثَاءً نَاراً نِدَاءً وَكَيْلاً سُوءَ أَمَنَةٍ إِذَا عَدَاوَةٌ حَدِيثاً مَاءً عَلَانِيَةً جَمِيعاً

ON TOKUZUNCU DERS

İki Esre [ِ]

Bu işaret bir harfîñ altında bulunduğu vakit o harfle berāber bir [ى] ve birde [ن] harfi varmış gibi aşāgi togru çekerek ve nūna urarak okunur. ب = بين ت = تين

ء ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه ي

YİĞİRMİNCİ DERS

كِتَابٍ صِرَاطٍ ذَرَجَاتٍ نَارٍ طِبْنٍ بَغْرُورٍ غَوَاشٍ يَكْتَابُ لِبَنَدٍ

[13]

إِلَهُ عَظِيمٍ عَادٍ صَالِحٍ بَرَكَاتٍ ضَلَالٍ مُبِينٍ حَبْنٍ سِمَانٍ عَجَافٍ عَمَدٍ لِأَجَلٍ جَدِيدٍ

YİĞİRMİ BİRİNCİ DERS

İki esre [ِ] işāreti ba‘zen şu [ة] harfi altına vaz‘ olunarak بُنْ diye okunur.

بِسُورَةٍ ثَمَرَةٍ عَلٰى حَيْوَةٍ آيَةٍ صَدَقَةٍ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ بِفَاحِشَةٍ عَلَىٰ خَائِنَةٍ ۖ لَّاسَائِبَةٍ ۖ وَلَا وَصِيلَةٍ ۖ دَرَجَةٍ كَامِلَةٍ ۖ حَسَنَةٍ ۖ وَاجِدَةٍ شَهَادَةٍ ۖ ثَمَانِيَةٍ ۖ كَلِمَةٍ ۖ وَاسِعَةٍ ۖ رَافِعَةٍ ۖ شَفَاعَةٍ ۖ

YİĞİRMİ İKİNCİ DERS

سِمَانٍ طَمَعاً يَابِسَاتٍ سَحَاباً نَاراً إِذَا حَدِيثاً بُيُوتاً طِبْنٍ عَمَدٍ لِأَجَلٍ نُوحاً بَيَاتاً مَاءً صَالِحٍ صِرَاطٍ عَلَانِيَةً جَمِيعاً لِبَنَدٍ
سَحَاباً إِلَهُ بُيُوتاً هُوداً ضَلَالٍ كَذِباً بَشَراً جَمِيعاً

YİĞİRMİ ÜÇÜNCÜ DERS

İki ötürü [ُ]

Bu işaret hangi harfîñ üzerinde bulunursa o harfi vāvla nūna vurur gibi okunur.

Meāelā بُونُ = بُ gibi

[14]

ء ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه ي

YİĞİRMİ DÖRDÜNCÜ DERS

قَائِمٌ دَائِمٌ عَذَابٌ بَلَاءٌ لَشَدِيدٍ عَظِيمٍ هَوَاءٌ عَزِيزٌ قَدَمٌ لَعْفُورٌ رَحِيمٌ شِفَاءٌ خَاوِيَةٌ قَدِيرٌ جَمَالَتْ جَالِقٌ وَاجِدٌ أَحَدٌ صَمَدٌ قَائِرٌ عَلَيْهِمْ جَلِيلٌ جَمِيلٌ مُجِيبٌ كَرِيمٌ صَبُورٌ قَابِضٌ⁶⁵² بَاسِطٌ

YİĞİRMİ BEŞİNCİ DERS

صَرَفَ شَرَاباً صُرِفَ كِتَابٌ هُدًى قَائِمٌ وَجَدَ طَمَعاً دَرَجَاتٍ عَذَابٌ حُرْمٌ ثَقَالاً نَارٌ نِكَدًا بَلَاءٌ مَدَدٌ كَرَمٌ نُوحًا هُودًا طِبْنٌ لَشَدِيدٍ عَظِيمٌ أَبَدًا صَالِحًا آيَةً يَغُورُورٍ هَوَاءٌ حَرَمٌ بُيُوتًا⁶⁵³ غَوَاشٍ يَكْتَابُ عَزِيزٌ كَبَدٌ هُدًى لِبَلَدٍ قَدَمٌ لَعْفُورٌ

İki ötürü [ُ]

Bu işāret hangi harfîñ üzerinde bulunursa o harfî vāvla nūna vurur gibi okunur.

Meāelā = بُونٌ gibi

YİĞİRMİ ALTINCI DERS

Cezm [ُ] ùtar

Bu işāret hangi harfîñ üstüne konursa evvelindeki harfîñ harekesi oña vurulacağını ve üstünde cezm bulunan harfde turulacağını gösterir.

[15]

جَرٌ جَدٌ بَدٌ تَرٌ سَرٌ مَدٌ فَرٌ سِرٌ شَدٌ شَرٌ فِرٌ مُرٌ حُرٌ دُرٌ قِرٌ تَرٌ أَحٌ مَدٌ أَسٌ عَدٌ مَسٌ جَدٌ جَوٌ هَرٌ مِدْحَتٌ

YİĞİRMİ YEDİNCİ DERS

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ تَرْمِيمَهُمْ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّا كُولٍ يُدْعَوْنَ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ فِي دِينِهِمْ يَفْتَرُونَ فَكَيْفَ جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ عَنَسُوا إِبْنَ مَرْيَمَ خَالِدُونَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَقَدْ أَحْسَنَ وَلَوْ حَرَصْتَ ءَأَنْذَرْتَهُمْ قَدْ أَفْلَحَ

YİĞİRMİ SEKİZİNCİ DERS

Şedde [ُ]

Bu işāret bir harfîñ üzerinde bulunursa o harfî iki dāne imiş gibi okunur. Birincisinde behemeḥāl [cezm=ṭutar] var gibi olur ikincisinde de muḥtelif harekeden biri bulunur.

شَدٌ[شَدَدٌ] ve مَدٌ[مَدَدٌ] gibi

[16]

شَدٌ مَرٌ كَرٌ فَرٌ إِنْ رَبٌّ مَدٌ جَلٌ كُلٌ كَلَا كَذَبٌ لَفٌ كَرَمٌ كُلٌ جَرَدٌ بَرٌ إِي مَوَدَّةٌ خَيْرٌ أَمَّةٌ وَصِيَّةٌ وَلَا خُلَّةٌ

YİĞİRMİ TOKUZUNCU DERS

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِمَّا عَمِلُوا قَبْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَائُهُمْ قُلْ أَمَرَ رَبِّي قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَأْقُومُ

⁶⁵² “ب” be harfinin harekesi yazılmamış fakat esre olması muhtemeldir.

⁶⁵³ “ت” harfinin harekesi yazılmamış fakat iki üstün olması muhtemeldir.

125

اللَّهُمَّ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَلكَ نُصَلِّي وَنَسْجُدُ وَإِلَيْكَ نَسْعِي وَنَخْشِي وَنَرْجُوا رَحْمَتَكَ وَنَخْشَى عَذَابَكَ إِنَّ عَذَابَكَ بِالْكَافِرِ مُلْحَقٌ

[19]

اتَّخِذْ لِلَّهِ وَالصَّلَاةِ وَالطَّيِّبَاتِ السَّلَامَ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحِمْتُ اللَّهَ وَبَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ
أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ
صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

[20]

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ

[23]

ḲUR'ÂN-I KERÎM TİLÂVETİNE

MEDḤÂL

MUḤARRİRLERİ

VELED ÇELEBİ

AḤMED EDİB

TÂBİ'Î VE NÂŞİRİ

İBRÂHİM HİLMÎ

KİTÂBHÂNE-'Î İSLÂM BÂB-I 'ÂLÎ CADDESİ 18

Ḳur'ân elifbâsı olan ilk kitâbdan sonra okutulacaktır

Ḳur'ân-ı Kerîm elifbâsı ile işbu medḥali okuyan kimse bi'înâyetillâhi te'âlâ tilâvet-i ḳur'ân-ı 'aôîmü's-şâna ittisâb eylemiş sayılabileceğinden evlâd-ı müslimîn için eñ nâfi' bir eșer-i muḳaddesdir.

İstanbul- Maṭba'a-'i 'Âmire

1340

[24]

MU‘ALLİMİN-İ KİRĀMA

Ḥurūf-ı hecā meyānında ilk ḥarf hemzedir ki adı ((elif)) dir. Elif şavtnı çıkardığı için أ – elif denilmiştir. Şāmitlerin ilk tebārüz eden şekli ve diğerlerine nisbetle eñ yavanı olduğundan maḥāric mertebeleri meyānında ilk başa geçmiştir. Bunuñ üç şekli vardır. Biri ((ء)) hemzedir. Bu dāimā ((şāmit)) olarak kullanılır. Maḥrecde ve şekilde ‘ayna beñzer faḫaṭ bunuñ kısısı yokdur. Ānınçün buña [kuyruğı kesik ‘ayn] dirler. Bu resmi ḫaṭ da bir kaç şekilde tecellī eyler. Ya müstakillen diğer şāmāmitler sırasında yazılır [هواء] gibi yāḥūt bir boş dendāne kürsisi üzerine vaż‘ı olunur. Melāiketü gibi ve yāḥūt ḫurūf-ı ‘illet veya ḫurūf-ı imlā ve ḫurūf-ı ḫareke diye müte‘addid nāmelerle tevsīm eyledigimiz [ا،ى،و] kürsilerinden biri üzerine konulur: [نبأ، لشيء، يؤمنون] gibi. Elif kürsisi üzerine konulduğu vakit [hemze elif] derler: [ان تبوأ] gibi. Ba‘zende [elif] ḫarfı [hemze] vaôifesini görür [ءانذرتهم] lafô-ı şerifinde ki hemzeden sonra gelen elif gibi. Bunlar mu‘allimîn-i kirāma ‘âid kavāiddir ki icābında ezkiyā-i tullābe vażih eyler. Faḫaṭ ‘alel‘āde Ḳurān-ı Kerîmi okuyabilmek isteyenler için dā‘imā şu ‘umûmi kâ‘idemizi söyleriz elif; şu şekillerde olur: [ء،ا] Bunların üzerinde hangi ḫarekeyi görürsek öyle okuruz. Ḥarekesiz olanı biṭṭab‘i okumayız.

Şimdi Ḳur‘ān-ı Kerimden bunların mişâllerini karışık bir şûretde yazalım. Mu‘allimde maḥza kırāata mûmārese noktasından t̃alibe bunları okutsun. T̃alibi tereddüde düşüren kelimeleri şu beyānāt dāḫilinde izāḥ buyursun.

[25]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ءَأَنْذَرْتَهُمْ [١١] أَنْ يُوَصَّلَ أَنْ يَضْرِبَ [٢] هَؤُلَاءِ وَأَتُوا الزَّكَاةَ [٣] بَارِكُكُمْ وَ بَاؤُا فَادْرَأْتُمْ فِيهَا أُولَئِكَ كَمَا تَبَرَّؤُا فَالَّذِينَ بَشِيرُهُمْ لِلذِّهْنِ يُؤْلُونَ فَلَاؤُنْتَبِئُكُمْ قُلْ فَادْرَأُوا وَالَّتِي يَأْتِيَنَّ قَالَ إِنِّي ثَبْتُ النَّارَ وَرَبَّائِكُمْ وَأَنْتَلُوا أَنْ تَبُوءَ جَزَاؤَ الظَّالِمِينَ وَالصَّابِرُونَ مِنْ تِلْقَائِ نَفْسِي أَتَنْبِئُونَ اللَّهَ هَؤُلَاءِ شَفَعَاؤُنَا أَنْبَاؤُا شَرَكُوا أَفَقَدْتَهُمْ سَاءَ مَثَلًا بِأَلْفٍ مِنْ أَلْمَلِكَةِ رِئَاءَ النَّاسِ يَنْتَبِرُوا مِنْهَا أَنْتُمْ بَرِبُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِنْكُمْ وَالْمَوْلَفَةُ قُلُوبُهُمْ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً وَأَبَاؤُنَا

[1] Bu mişâllerde hemze ne vaż‘inde bulunduğı ve yukarıdaki ihtārdā beyān eyledigimiz vechile hangi nev‘iden olduğu talebeye birinci mīşâlde hemzenin ve elifin iki vaż‘inde olduğunu söyleyecek [2] [أَنْ يُوَصَّلَ أَنْ يَضْرِبَ، مَنْ يُفْسِدَ] [2] lafô-ı şerifleri ‘ilm-i kırāat de [أَيُّضْرِبَ، أَيُّوَصَّلَ، مَيُّفْسِدَ] tarzında okunursada bu cihet ‘ilm-i tecvide ‘âiddir. Talebenin idgām ile [أَنْ يُوَصَّلَ] diye ḫarfleri ibraz ederek ta‘līm etmesinde be‘is yokdur. Çünkü kırāatinden sonra behemeḫāl bir parça ‘ilm-i tecvidden okuyacaktır. Okumasa bile bizim bu kırāat kitabı ihtālıdır.

[3] Burada ki ve sâ‘ir maḥallerdeki [الْ] ler vaşıl hālinde ba‘zan ikiside, ba‘zan ikisinden biri okunmaz. Ba‘zan [لَمْ أَتَّخَذْتُمْ] gibi meḫallerdeki elifler okunmaz. Bunlar talebemizi şaşırtmaz onlar hangi ḫarfın üzerinde ne türlü ḫareke görürlerse o türlü okurlar. Onlara ‘âid olan bu kadardır.

[26]

مَا تَشَاءُ [١] فَقَالُوا لَصُعَفْوًا مِّنْكَ [٢] دَابَّاءٌ يَّابَنُومٌ أَنْبُوا اللَّهَ خَيْرٌ [٣] صَحْبُ النَّيْكَهَةِ [٤] عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ [٥] وَأَوْتَيْتُ
مِنْ شُرَكَائِهِمْ شَفَعُوا أَرْوَاجُكُمْ أَلَى وَتُنَوَّى إِلَيْكَ [٦] أَرْوَاجُكَ الَّتِي أَتَيْتُ يَأْلِيهَا أَلَمَلُوا أَسَاؤُ السُّوَاىِ [٧] وَإِذَا الْمَوْؤَدَةُ
سُئِلَتْ [٨] أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ وَفَصِيلَتَهُ الَّتِي تُؤَيِّهَ وَانْطَلَقَ الْمَلُ بَلَاءٌ مُّبِينٌ أَنْتُمْ بَرِيءُونَ مِمَّا أَعْمَلُوا وَأَنْتُمْ بَرِيءُونَ النَّاسَ وَقَدْ كُنْتُمْ

[1] Hemze vāv kürsisi üzerine konulmuş ve memdūd olmadığı halde cem‘i vāvı gibi okunan birde elif konulmuştur. Şoñrada şinden şoñra elif harfi imlâsı yazılmışdır. Hâricde imlâsı [ما تشاء] tarzında olur.

[2] Gibi ba‘zı mahallerde elif kürsisi üzerine hemze konulmayub elif muharrikiyle iktifa edilmiştir.

[3] Burada ki [الله] lafô-ı şerîfiniñ elifi iki misli med ile çeker. [الئن] de ki birinci elif de böyledir.

[4] Bu gibi mişâllerden añaşılıyor ki Resm-i Osmânî ayrıca bir imlâ-i Úur‘ân dır. Kıyâsen [الأيكة] olmak iktizâ ider.

[5] Bunun hâricinde imlâ-i ma‘hûde [علماء بنى اسرائيل]dir. Hâricde ki imlâsini göstermekle Resm-i Osmânî ile farkları añaşılır.

[6] Burada hemze ayrıca harekeli bir şâmit olduğu halde yine ayrıca harekeli vāv-ı şâmiti üzerine konulmuştur. Hâricde [توى] gibi bir imlâ ile yazılsa gerekdir. [شركائى] de böyledir. Qur‘ân-ı Kerîm‘de emsâli çokdur.

[7] Bu ikinci kelîme hâricde imlâ ile [السوا] olurken Resm-i Osmânîde ğayr-ı memdūd okunân buradaki [و-ى] üstünde hareke olmadığı için okunmaz.

[8] Hâricde [المؤدة] tarzında yazılır mu‘allimîn-i kirâm vāv-ı evvel; hemze-‘i memdûde şoñra okunacağını ihţâr etmeli.

[27]

قَالُوا أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ وَفَصِيلَتَهُ الَّتِي تُؤَيِّهَ إِنَّهُ لَا يَأْتِيَنَّ [٩] وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاءٍ جَرَّوَالْحُسْنَى إِنَّا بَرَاءٌ مِّنْكُمْ [١٠]

ى

[ى] Hurûf-ı hecâ meyânında şâmitlerden olduğu gibi hurûf-u ‘illet, imlâ, hareke dedigimiz şâmitler kısmından da olur. Bunların ikiside mehalllerinde geçdi. Biz burada [ى] harfiniñ bir üçüncü şeklini göstereceğiz ki o da [ى] harfi bir şâmî aşâğı çekici şâmit olduğu halde- Úur‘ân-ı Kerîm‘i resmî haţca ba‘zen bir şâmiti yukarı med eder ya‘nî [ا] şâmiti yerine kullanılır. Temrîn için o kabil kelîmât-ı şerifden ba‘zılarını burada irâd etdik. Kırâat-i Úur‘ân da umdemiz hareke olduğu için tâlib, harekeye göre okur.

فَأُولَئِكَ أَسَاؤُ السُّوَاىِ قَدْ أَفْلَحَ مَنَزَكِيهَا وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّهَا وَلَا أَدْرِيكُمْ بِهِ فَلَمَّا أَنْجِيَهُمْ أَتَيْلَهَا أَمَرْنَا أَمَنَّا لِيَهْدَى إِلَّا أَنِّي هَدَى
وَلَا تَقْرُبُوا الرِّزْلَى جَرَّوَالْحُسْنَى جَرَّوَمَنْ تَرَكَى وَسُقِيَهَا يَأْمُوسَى إِذْقَالَ عَيْسَى يَنْهَهُمُ الرِّبِّيُونَ

[9] Bunuñ hāricinde imlāsı [يأس] dir. Şekl-i Osmānīsine gāyet diğkatli bakıb tālibe ‘aqlī erecek şūret de izāhdan çekinmemelidir.

[10] Buda [بروء] gibi yazılır şanıım. Faķat şurası ihtāra ķesbāndır ki Resm-i Osmānī nice haķāyıkı ‘ilmiyye üzerine müessese olduğu gibi değiştirmeksizin işbu şekliñ muhāfaza edilmesi dağı m‘ucizāt-ı ķur‘āniyedir. Ƙur‘ān-ı Kerīm’in şekli bile mütevātirdir.

[28]

و

[و] Harf-i Hurūf-ı Hecā meyānında şāmitlerden olduğu gibi hurūf-u imlā arasında dağı ileri ķeken şāmitler ‘arasında bulunduğu mahallerde zikredilmişdir. Bir de Ƙur‘ān-ı Kerīm resm-ī haţtınca elif gibi med vazīfesi gördüğü yerlerde olduğundan bi’l-istikrā’ü o mīşālī kelimāt-ı şerīfe ayrıca bu mahalde cem‘i edildi. Bi’t-tab‘i bizim ‘umūmī ķā‘idemiz harekeye ittibā‘ olduğundan ‘alāmet-i meddiñ elif veya vāv olması kırāatimizi teş‘īb etmez. Mīşāl:

وَأَتُوا الزَّكَاةَ يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا بِالْعَدْوَةِ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا زِينَةُ الْحَيَاةِ إِلَى النَّجْوَةِ

Ƙur‘ān-ı Kerīmīñ esnā-i tilavetinde ba‘zı hurūf üzerinde görülen [ص] şekli vaşl ‘alāmetidir. Bu ‘alāmetiñ üst tarafında ki harfiñ harekesi bu şekliñ bulunduğu bir veya iki harfe doķundurmak içündir.

Bu ekşeriya [ال] harf-i ta‘rīf üzerinde bulunur. Ātīde ki mīşāllerden nümāyandır.

وَالَّذِينَ وَالَّذِينَ وَالَّذِينَ وَالَّذِينَ وَالَّذِينَ

Ba‘zan [أ،إ،أ] çifte hareke ile hıtām bulan kelime diğer kelimeye vaşl olunduğundan arada bir nūn sesi çıkar ki āna [tenvīn nūni derler] muşhāf-ı şerīfiñ resm-ī haţtında bu yolda iki kelime arasına ve aşāğı tođru ba‘zen küçücük bir nūn yazarlar bunuñ kırāati küçülmüşdirecek bir yeri olmayub mahzan esnā-i kırāat de tālibe meķhūl ķalmamak üzere şu izāhı derceyledik:

[29]

سَاءَ مَثَلُ الْقَوْمِ جَزَوْنَ الْحُسْنَىٰ فِيهَا مُصْبِحُ الْمَصْبَاحِ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ

MU‘ALLİMİN-İ KİRĀMA MÜTEFERRİK İHTĀRĀT

1- ھا-ı zâmirleri ve cem‘i vâvı vaşl olursa med edilmez. Olunmazsa med edilir. Mîsālîmizde ki [بنصره] niñ ھا sî medde, [به] niñ ھا sî kaşra, [اسلموا] nuñ vâvı medde, [وتوا] nuñ vâvı kaşra mişâllerdir.

يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ يُحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ فَاِنْ اَسْلَمُوا اَوْ تَوَلَّوْا الْكِتَابُ

2-Ba‘zı kelimelerde zâmm-i memdûde ‘alâmeti bulunduğú halde med edilmez. Ātîde ki üç mîsâlde olan birinci vâvlarla (الَّذِي) niñ vâvı gibi.

وَأُوْتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلِئِكَ نَحْنُ اَوْلُوا قُوَّةً وَاَوْلُوا اَبَاسٍ شَدِيدٍ

[هؤلاء-انبؤا-شركؤا-شفعاؤنا] ile āhire gibi kelimelerde hemzeniñ kürsîsi olduğundandır.

3-Ba‘zı yerlerde şâmit vâvını maẓmûm olarak med eder ayrı vâv yazılmamışdır. Faķat med ile okunurlar.

لَا يَسْتَوْنَ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنْ تُلُوا

4-İbtidâda ve vasaṭda bulunan ba‘zı harfleri, ‘aķabinde harf-i med gelmediğú halde med olunur. Ma‘lûmdur ki biz kırâat de ģarekeye baķdığımızdan bizi eşķâl eylemez.

هَؤُلَاءِ ذَلِكَ اُولَئِكَ فَالَّذِينَ بَشِيرُوهُمْ يَمْحَقُ اللَّهُ اَلرَّبَّوَا [۱] هَذَانِ

[1] Burada lafôa-i celâliñ vasaṭında ki lâmi mişaldir.

[30]

لِلنَّاسِ [۲] وَالَّتِي يَاتِنَ ثُبْتُ اَلْآنَ اَنْبِؤُوا شُرْكُؤَا مِنْ اَلْمَلِكَةِ شَفَعُوا اَزْوَاجَكُمْ اَلَّيْ اَخَاهُمْ صَالِحًا فَقَالَ اَلضُّعْفُؤَا جَزَاؤُا اَلْحُسْنَى هُرُونَ مِنْ عِبَادِهِ اَلْعُلْمُؤَا [۳] لَهَرُ اَلْبَلُؤُ فَيَقُولُ اَلضُّعْفُؤَا دُعُؤَا اَلْكَافِرِينَ وَسَفِيْهَا اِنَّا بَرُؤَا مِنْكُمْ

5- Biz dâimâ üsti ģarekeli harfi ģarekesine göre okuyacağız. ģarekesiz harfi herhangi kelimeniñ neresinde bulunursa o kelimeniñ imlâsi ģâricinde ki imlâ-i ma‘rûfa beñzemese bile bizim kırâatimizi eşķâl iylemeyeceğinden bize te‘alluķ olmaz.

وَأُوْتُوا الرِّكُوَّةَ لِلنَّاسِ جَزَاؤُا الظَّالِمِينَ اَوْ لَا اَدْبَحْنَهُ اَسَاؤُا السُّؤَا وَلَا تَأْتِيَسُوا لِشَايِ اَلْعُلْمُؤَا دُعُؤَا

6- Ba‘zı med icâb eden harfler üzerine ‘alâmet-i med yerine fetħa konulmuşdur. Bu ister eski imlâdan biri böylece gelmiş olsun. Çünki ‘arabcada ģâliş med yokdur. Ve gerekse ģaṭṭatların ihtiyârına bırakılmaķla ba‘zısı ‘alâmet-i med yerine böyle fetħa koyuvermekde muḥtâr bulunsun her ģâl ve kârda mini mini talebelerimize bunlarıñda mîsâllerini gösterub bu bâb da dağı anları ģaberdâr etmemiz lâzim gelir işte mîsâller:

يَاتِنِي اِسْرَاطِيلُ اِذَا اِدَارَكُوا سَاءَ مَثَلًا فَرِيقَانِ تَقَاسَمُوا اَيَّاهُ لَا يَسْمَعُونَ ذَاتِ الْوَاڤ

[Yalnız müfred mütekellime delâlet eden [انا] lafzınıñ nûni ‘aķabinde bir elif gelirsede

[2] Burada da [هذا] niñ ھا sidir.

[3] ‘Áyetle diğkate şāyandır ki böyle [فعلاء] vezninde olan kelimelerde vāv kürsisinden şöıra bir elif geliyor kezālike [دعوا] de böyle olmuşdur.

[31]

med idilmez ve harekeside fetħa atilir faķať bunların hiç biri imlā-i Úur’āni eşķāl eylemez. Zīrā bu [انا] lafzını da Qur’ān-ı Kerīm de bunuñ meddiyle ya’nī işbā’la okusa ħaťā şayılmaz.]

7- Qur’ān-ı Kerīmiñ bir kaç yerinde uzun med vardır ki yekdigere idğāmiyle bir hareke olduklarından diger medlerden biraz daha bāriz olarak çekilir.

الْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ اللَّهَ أَنْ لَكُمْ

[Aşlı ((ءالآن)) ve ((الله)) olduğı cihetle iki harekeden bedel olmak üzere bāriz şüretde çekilir.]

8- Qur’ān-ı Kerīmiñ dört yerinde sekte vardır:

عَوَجَّيْمًا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا وَقَبْلَ مَنَاقِي كَلَابِرَانَ

[Bunlar ((عوجا- قِيمًا)) ve ((مَم مَرَقَدِنَا- هَذَا)) ve ((مَنْ رَاقِي)) ve ((بَل- رَانَ)) gibi okunur. Bihakķın telaffuzu femi muħşinden telekķī eylemekle müyesser olur.]

Elifbā kitāblarının ba’zısında ((ħurūf-ı kameriyye)) ve ((ħurūf-ı şemsiyye)) mebhāşleri vardır ki büsbütün ehemmiyetden ‘ārīdir. Bunu bilmeyenler eski nücūme göre bu ħarfleriñ ba’zısından ā’ya ba’zısından gū’ne ‘āid bir istiħrāc yapılır zehābına düşerek bu mebhāşin elif cüzüne te’alluķi ne olduğunu kendi kendine şorar. Ħaķıķaten bu o derece müsteb’iddir.

Bu tesmiyeleriñ vechi şudur ki ((القمر)) lafzının kāfi mişālī başda ((ء ب ج ح خ ع غ ف ق)) ħarflerini ħāvī kelimeleriñ evvellerine ((ال)) ħarfī gelirse ((ال)) okunmaz. Ondan şöıraki ħarf evvelā sākin, şöıra müteħarrik olmak üzere şeddeli okunur. [التواب، الشكور، الصبور، الله] Bu ħarfī şemsiyye ve kameriyye gürültülerine bedelde yine bizim kesdirme kā’idemiz tetbīķ olunur. Hangi ħarfīñ üzerinde hareke bulursak okuruz. Ħarekesiz ħarfī her nerede olursa olsun okumayız. Etķāle bir çok kavā’id öğretilmez.

[32]

Gerek bu ħarf-i ta’rīf mebhāşine, gerek bālādaki mütenevvi’ kırāatlere ‘āid olmak üzere ātideki temrīni daħı vaż’ı eyledik.[1]

هُؤْلَاءِ قَارِهُيُونَ وَأَتُوا الرِّكَوَةَ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعَجَلَ ذَلِكَ بَارِيكُمْ فَانْفَجَرَتْ فَادَارَأْتُمْ فِيهَا عَلَى مُلْكٍ سَلِيمٍ كَمَا تَبَرَّؤُوا قَالَتُنَّ
بِأَسْرِهِنَّ لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ أَوْ كَانُوا غُرَى قُلُفَادَرُوا وَالتِّي يَأْتِينَ قَالِ إِنِّي ثَبْتُ النَّنْ وَرَبَّائِيكُمْ التِّي

أَنْ تَبُوا جَزَاؤُ الظَّالِمِينَ لَأَسْتَكْتَرْتُ يَابْنِي إِسْرَائِيلَ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ بِالْعُدْوَةِ أَفِيدَتُهُمْ أَفِيدَةُ الَّذِينَ حَتَّى إِذَا أَدَارَكُوا فِيهَا بِالْفِ
مِنْ الْمَلِكَةِ فَالْوَيْكُمْ وَأَيْدِيكُمْ بِنَصْرِهِ وَرِئَاءَ النَّاسِ تَرَاءَتِ الْفِتْنَانِ إِنِّي مِنْكُمْ النَّنْ خَفَّتِ اللَّهُ عَنْكُمْ وَالَّذِينَ أَوْوَا وَالْمُؤَلَّفَةِ
قُلُوبُهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَتَقَاتُلْتُمْ كَرَاهَةَ اللَّهِ ائْبِعَاتُهُمْ فَتَبَطُّهُمْ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً مِنَ اللَّيْلِ قُلْ لَأَمْلِكُنَّ أَنْفُسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا
شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَأَسْتَكْتَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَلَكُلِّ دَرَجَاتٍ مِمَّا عَمِلُوا قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي
الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالسَّمَاءَ ذَاتِ الْبُرُوجِ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ

(1) Mu'allim her kelimeniñ eşkālî ve harekesine göre kelimeniñ hangi mebhâş mîsālî olduğunu mevzîhan aňlatmalıdır. Meselen birinci kelime harf-i med olmadığı halde med edilen eksenîdendir. Şoñra hemze vāvı kürsîsine elif okunmıyor o çekicisinde ((ال)) harf-i te'rîf hürûf-ı şemsiyeden birine gelmiş, böyle böyle hatta kelimeye med işareti konulacağı halde üstüne konulduğuna bile na'ôar-ı diğkati celb etmelidir.

[33]

فَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ الشَّيْطَانُ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَاكُمْ

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى

[1] Çocukları kıraate alıştırmak için yazdığımız işbu ayet-i kerîme hem medhâliñ şâmil olduğu uşûl ve kavâ'idden haylisine şâmil, hemde de'avât-i müstecâbe-i câmi'dir.

[34]

يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

قَالَ خَيْرُ حَفِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّحِمِينَ

وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أَنِيبُ

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ

رَبِّ أَشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاخْلُقْ عُقْدَةً مِثْلَ سَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيَّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ . وَقُلْ رَبِّ ادْخُلْنِي مَدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مَخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا وَنَزَّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَذِ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا

رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا
رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ

[35]

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْهِمْنِي فِي الصَّالِحِينَ وَأَجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ وَأَجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ
رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَنْزَلِكُمْ وَرَئِيتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا
رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي
عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ
رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ
رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. وَقِهِمُ
السَّيِّئَاتِ وَمَنْتَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ
رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاعْفِرْ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
رَبِّ ابْنِلِيْ عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ
وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ
رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ ذِيَارًا إِنَّكَ إِنْ تَذَرْنِي هُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاكِرًا كَفَرًا رَبِّ اغْفِرْ لِي
وَلِلْوَالدَّيْنِ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبْرًا

[36]

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ رَبَّنَا إِنَّنَا أَمْنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ
النَّارِ الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْعَاقِلِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا
بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ اللَّهِ الْأَسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ
بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ
رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ
رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ
رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِلْوَالدَّيْنِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ
أَنِّي مَسئِي الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ
رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ
رَبَّنَا إِنَّنَا أَمْنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنْ سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ
رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ
إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا
سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
تَمَّتْ

5. SONUÇ

Çalışmanın konusunu oluşturan, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı* ve *Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetine Medhal* isimli eserler, Osmanlının son zamanlarında ilk okul öğrencilerine Kur'ân-ı Kerîm okumasını basit yöntemlerle öğretmeyi hedefleyen ve ders kitabı olarak hazırlanan bir eserdir. Eserlerini iki kitap olarak telif eden müellifler; mezkûr eserlerini kaleme alırken hedef kitleleri küçük çocuklar olduğu için fazla detaya girmemiş, basit bir üslup kullanmışlardır. Aynı zamanda müellifler, yeri geldikçe muallimlerin çocuklara Kur'ân-ı Kerîm öğretirken dikkat etmeleri gereken hususlarla ilgili tavsiyelerde bulunmuşlardır. Ayrıca onlar, her iki kitabın sonuna öğrencilerin yaşlarına uygun olacak şekilde ezberlemesi gereken dua ve sûrelerle Kur'ân'dan âyetlerin örnek okunuşunu eklemişlerdir.

Müellifler, *Kur'ân-ı Kerîm Elif-bâsı* adını verdikleri ilk kitapta; harfler, harekeler, cezm ve şedde, uzatma harfleri gibi temel konuları ele almışlardır. Bu bağlamda onlar, ilk kitaba; Türkçe harfler öğretildikten sonra Kur'ân harflerini öğretmede güçlük olmadığını ve bir kısım imlâ harfleri ile Kur'ân okumada kullanılan üstün, esre ve ötre gibi işaretleri öğretmenin yeterli olduğunu belirterek başlamışlardır. Ayrıca onlar, harfin üzerinde hangi işaret varsa ona göre okunacağı ve harekesiz harflerin okunmayacağı temel kaidesini eserlerinin muhtelif yerlerinde birkaç defa vurgulamışlardır.

Müellifler, hemze (ء), elif (ا) ve lâmelif (لا)ı ayrı ve müstakil birer harf alarak, otuz harfli Kur'ân-ı Kerîm elif-bâsı oluşturmuşlardır. Onların bu tarzları, öğrencilerin mezkûr harfleri kavraması bakımından olumludur. Zira halihazırda da küçük çocuklar, Kur'ân okumasını öğrenirken; hemze (ء) ile elifi (ا) ayırmakta, lâmelifin (لا) kelime içinde okunuşunu kavramakta güçlük çekmektedirler.

Müellifler, öğrencilere harfleri öğretirken isti'âlâ sıfatlı kalın harflerden bahsetmemiş ve bu harflerin seslendirilmesinde dikkat edilmesi gereken incelik ve kalınlık durumlarına değinmemişlerdir. Oysa Kur'ân-ı Kerîm'in düzgün ve güzel bir fonetikle okunması harflerin doğru bir sesle telaffuz edilmesine bağlıdır. Bu bağlamda kalın ve ince harflerin okunuşunun ilk başta temel eğitim olarak öğretilmesi, büyük önem arz etmektedir. Nitekim bugün de Kur'ân tedrisinde harf talimi, temel eğitim olarak kabul edilmektedir.

Müelliflerin, hareketleri öğrencilere kolay kavratmak için öğrencilerin birinci sınıfta Türkçe okumayı bilmelerinden istifade ederek; Osmanlı Türkçesi'nde harfleri seslendirmede kullanılan (ﺀ), (ﻉ), (ﻻ), (ﻮ) harflerinin işlevlerinden faydalanmışlar; öğrencilere Türkçe okumada bu harflerin görevini Arapça'da hareke adı verilen üstün, esre ve ötrenin yaptığını birer cümlelik izahatlarla anlatmışlardır. Ancak hareketlerin harflerle birlikte okunuşunda, harflerin kalın veya ince olması önem arz etmektedir. Zira üstün kalın ve ince harflere farklı ses fonetiği vermektedir. Bu sebeple harflerin aldığı harekeye uygun olarak ve kalınlık-incelik durumuna göre doğru okunmaması, Kur'ân Kıraatinde “lahn” adı verilen hatalı okumalara neden olmaktadır. Söz konusu durumda da ibadetlerin sıhhati bozulmakta ve Kur'ân-ı Kerîm doğru kıraat edilmemiş olmaktadır. Bundan dolayı harflerin hareketlerle okunuşunu doğru mahreç ve sıfatla seslendirmek önemlidir. Müellifler, birinci bölümü, çocukların namaz gibi ibadetlere okumak için ezberlemesi gereken kısa duaları ekleyerek bitirmişlerdir. Söz konusu durumun, araştırılma sonucunda Osmanlı elif-bâ cüzlerinde geleneksel biçimde yazılmakta olduğu görülmektedir. Bu durum hali hazırda yazılan cüzlerde de devam ettirilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetine Medhal ismini verdikleri ikinci kitapta ise onlar, Kur'ân okumaya yeni başlayan öğrencilerin bilmesi gereken; hemzenin yazılış ve okunuşu, elif-i memdûde ve maksûre, zamir, şemsî ve kamerî harfler gibi temel tecvid kurallarını anlatmışlardır. Bu bağlamda onlar, hemze konusunu sade bir şekilde işlemişler; hemzenin, kelimenin başında, ortasında veya sonunda hangi harfin kürsüsünde yazıldığını açıklamışlardır. Akabinde de onlar, Kur'ân-ı Kerîm'den örnek kelimeleri dipnotlarda izah etmişlerdir. Ayrıca onlar, hemzenin resm-i mushaftaki istisna olarak kuraldışı yazıldığı kelimelerden de örnekler vermişler; bundan, Resm-i Osmanî'nin ayrıca bir imla-i Kur'ân olduğunun anlaşıldığını, kıyasi olmadığını söylemişlerdir. Müellifler, Resm-i Osmanîye göre Kur'ân'ın şeklinin dahi mütevâtir olduğunu söyle izah etmişlerdir: “Fakat şurası ihtâra çesbandır ki Resm-i Osmanî nice hakâyıkı ‘ilmiyye üzerine müessese olduğu gibi değiştirmeksizin işbu şeklin muhafaza idilmesi dahi m‘ucizât-ı Kur‘âniyedir. Kur‘ân-ı Kerîm’in şekli bile mütevâtirdir.”

Müellifler, ikinci kitabın sonuna da yine Kur'ân okumaya yeni başlayan çocukları kıraate alıştırmak amacıyla Kur'ân-ı Kerîm'den âyetler ve sûreleri almışlar, bu âyetleri neden seçtiklerini ise dipnotta şöyle izah etmişlerdir: “Çocukları kıraate alıştırmak için

yazdığımız işbu âyet-i kerîme hem medhalin şâmil olduğu usûl ve kava‘idden haylisine şâmil, hemde de‘avât-i müstecâbe-i câmi‘dir.”

İkinci sınıf öğrencilerine Kur‘ân-ı Kerîm okumayı öğretme amacıyla, ders kitabı olarak hazırlanan bu eserler; yukarda zikredilen bazı eksik yönleri olmakla beraber, zamanın ihtiyaçlarını karşılayacak içerikte hazırlanmış sade bir risâle özelliği taşımaktadır. Ayrıca konuları izah ederken kullandığı üslûbun yalın ve kolay olması nedeniyle bugünün Kur‘ân okuyucu ve öğreticilerine yol göstermesi açısından da takdire şayandır.

KAYNAKLAR

- “Veled Çelebi”. *Türk Ansiklopedisi*. 20/463. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1972.
- Akar, Metin. *Veled Çelebi İzbudak*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. Baskı, 1999.
- Akaslan, Yaşar. “Bir İlm-i Kıraat Klasığı: Tayyibetü’n-Neşr fi’l-Kırââtî’l-‘Aşr”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17/3 (12/2017), 277-310.
- Akaslan, Yaşar. “Türkiye’de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (Aralık 2018), 1081-1107.
- Akdemir, M. Atilla. “Dabtü’l-Mushaf ve Tecvidli Mushaf Basımına Dair Bazı Tesbit ve Değerlendirmeler”. *M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2012/2), 291-313.
- Aksoy, Ömer Asım. “İki Dilecimizi Kaybettik”. *Türk Yurdu Dergisi* 2/21 (Haziran 1953), 596-597.
- Albayrak, Nurettin. “Çığıracan, İbrahim Hilmi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 8/299-300. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbnü’l-Cezerî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 20/555. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Aslan, Erdal. “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Ders Kitapları”. *Eğitim ve Bilim Dergisi* 35/158 (2010), 215-231.
- Atar, Fahrettin. “Teşehhüd”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40/563-564. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Ayar, Hatice. *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kur’ân Öğretim Materyali Olarak Elifbâlar (1824-1928)*. Ankara: TDV Yayınları, 1. Baskı, 2020.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. red. Ahmet Topaloğlu. İstanbul: Seçil Ofset, 1. Basım, 2010.
- Azamat, Nihat. “Elif Efendi, Hasirîzâde”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 11/37-38. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bardak, Musa-Topaç, Nihat. *Eğitici Çocuk Oyunları; Bir Osmanlı Pedagogu Ahmed Edib ve Terbiyevi Çocuk Oyunları*. İstanbul: Efeakademi Yayınları, 1. Baskı, 2019.
- Birgivi, Mehmed Efendi. *ed-Dürri’l-yetîm fi’t-tecvîd*. İstanbul, 1253.
- Birişik, Abdülhamit. “Kur’ân”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 26/383-388. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

BOA, Osmanlı Arşivi, Dahiliye Defterleri Fonu, Dosya/Gömlek No:149-153, Tarih: H.29.12.1285 (12.04.1869)

BOA, Osmanlı Arşivi, MF.MKT, 1068-63, 05.07.1326 (03.08.1908).

Bozkurt, Nebi-Kaya, Nevzat. “İstinsah”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/369-371. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi‘u’s-sahîh*. nşr. Muhammed Zühry b. Nasr. 2 Cilt. Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001.

Bulut, Mehmet. “Allah’ım! Kolaylaştır, Zorlaştırma!”. *Diyanet Aylık Dergi* 165 (Eylül 2004), 33-34.

Çap, Sabri. “Fıkîhî İhtilaflarda İsnadsız Rivâyetlerin Rolü: Sübhâneke Duasındaki “ve Celle Senâuke” Örneği”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Hakemli Dergi) 43 (2016), 239-283.

Çetin, Abdurrahman. “Lahn”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 27/55-56. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Çetin, Abdurrahman. “Tilâvet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/155-157. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Çollak, Fatih. *Hafs Rivâyetiyle Gelen Muhtelif Vecihler ve Hüccetleriyle Âsım Kıraatı*. İstanbul: Üsküdar Yayınları, 2006.

Dağdeviren, Alican. “Kur’ân Kıraatinin Ana Dinamiği: Harfler”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2008), 47-48.

Dânî, Ebû ‘Amr ‘Osman b. Sa‘id. *el-Muhkem fî nakti’l-Mesâhîf*. thk. ‘İzzet Hasan. Beyrut: Dâru’l-Fikri’l-Muâsır, 1997.

Dânî, Ebû ‘Amr ‘Osman b. Sa‘id. *el-Mukni‘ fî ma‘rifeti mersûmi masâhîfi ehli’l-emsâr*. thk. Nevra binti Hasan İbni Fehd el-Humeyyid. Riyad: ed-Dâru’t-Tedmuriyye, 1. Basım, 1431/2010.

Dânî, Ebû ‘Amr ‘Osman b. Sa‘id. *et-Teyisr fî’l-kirâati’s-seb‘*. thk. Hatim Salih ed-Dâmin. Şarika: Mektebetü’s-Sahâbe, tsz.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Said. *et-Tahdîd fî’l-itkâni ve’t-tecvîd*. thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed. ‘Ammân: Dâru ‘Ammân, 2000.

Demirci, Muhsin. “İstiâze”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21/318-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Duman, M. Zeki-Altundağ, Mustafa. “Hurûf-u Mukatta‘a”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 18/401-408. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Durmuş, İsmail. “Harf”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 16/158-163. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

- Durmuş, İsmail. “Hemze”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 17/190-193. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Durmuş, İsmail. “Lâmelif”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 27/95. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Ebû Bekr, Ahmed Muhammed. *el-Kavaidu’z-zehebiyye fî’l-implâ ve’t-tergîm*. Suudi Arabistan: Külliyyet-i İ’dâdî’l-Muallimîn, 1. Basım, 1411/1990.
- Edib, Ahmed-Çelebi, Veled. *Kur’ân-ı Kerîm Elifbâsı ve Kur’ân-ı Kerîm Tilâvetine Medhal*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1924.
- Emin Efendi, Molla Muhammed. *‘Umdetu’l-hullân fî izâhi Zübdeti’l-‘irfân*. İstanbul: Hanifiyye Kitabevi, tsz.
- Ertem, Rekin. “Elifbâ”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 11/39-44. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Esterâbâdî, Muhammed b. el-Hasan el-Râdî. *Şerhu’ş-Şâfiye*. nşr. M. Nûr el-Hasan ve dğr. 3 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1395/1975.
- Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitabü’l-‘Ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî ve İbrâhîm es-Sâmurâî. 1 Cilt. Beyrut: Dâr-u ve Mektebet-ü Hilâl, tsz.
- Ferâhîdî. *Kitabü’l-‘Ayn*. nşr. Abdulhamid Hindevî, 1 Cilt. Beyrût: Daru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1424/2003.
- Gökdemir, Ahmet. “Osmanlı Kur’ân Eğitim Merkezleri: Dârülkurrâlar ve Sıbyan Mektepleri”. *Edebali İslâmiyet Dergisi* 1/2 (Kasım/2017), 43-60.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlâna’dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılab Kitabevi, 2018.
- Hamed, Ğânim Kaddûrî. *‘İlmü’l-Kitâbeti’l-‘Arabiyye*. ‘Amman: Dâr-u ‘Ammâr, 2004.
- Husarî, Mahmûd Halîl. *Ahkâmü kırâati’l-Kur’âni’l-Kerîm*. tal. Muhammad Talha Bilâl Minyâr. Mekke: el-Mektebetü’l-Mekkiyye, 1999.
- Hüdâyî, Hamza (Miskîn). *Tecvîd-i Edâiyye* (Tecvîd Risaleleri içinde). İstanbul: Âsitâne Kitabevi, tsz.
- Işık, Emin. “Fâtiha Sûresi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12/252-254. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- İbn Cinnî, Osmân Ebû’l-Feth. *Sırru sinâ’ati’l-i’râb*. nşr. Hasan Hindâvî. 1 Cilt. Dımaşk: 1985.
- İbn Dürüstevyeh, Ebû Muhammed Abdullah b. Ca’fer. *Kitabü’l-Küttâb*. Beyrut: Matba’a el-Âbâ el-Yesûiyyin, 1921.

- İbnü'l-Cezeri, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yusuf. *Mukaddimetü'l-Cezerî*. İstanbul: Âsitâne Kitabevi, tsz.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kıraâtî'l-aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Dabbağ. 1 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsz.
- İbnü'l-Hatîb. *el-Furkân*. Kahire: Matbaatü Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1. Baskı, 1367/1948.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemâl. *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1970.
- İzbudak, Veled Çelebi. *Hatıralarım*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1946.
- Kalkaşendî, Ahmed b. Ali. *Subhu'l-a'sa*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.
- Kalkaşendî, Ahmed b. Ali. *Subhu'l-â'sa*. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hidîviyye, 1914.
- Kara, Mustafa. "İzbudak, Veled Çelebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/503-505. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kara, Mustafa. "İzbudak, Veled Çelebi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/503-505. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Karabâşî, Abdurrahman. *Karabaş Tecvîdi* (Tecvîd Risaleleri içinde). İstanbul: Âsitâne Kitabevi, tsz.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*. 1 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2007.
- Kârî, Molla Ali b. Sultan Muhammed. *el-Minehu'l-fikriyye Şerhul-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* (Tecvîd Risaleleri içinde). İstanbul: Âsitâne Kitabevi, tsz.
- Kaysî, Ebû Muhammed b. Ebî Tâlib. *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kirâ'e ve tahkiki lafzi't-tilâve*. thk. Ahmed Hasan Ferhât. 'Ammân: Dâr-u 'Ammâr, 1417/1996.
- Kılıç, Mustafa. "Kur'ân Eğitiminde Harflerin Sıfatlarından Renklendirme Yoluyla Yararlanma: Zıt Sıfatlar Örneğinde Bir Yöntem Önerisi". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 5/2 (Güz 2019), 233-280.
- Koç, Mehmet Akif. "Harf Eğitiminde Arap-Türk Ağzı İkilemi Üzerine". *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi: Uluslararası Kıraat Sempozyumu*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2012.

- Koçak, Muhsin. “Kunût”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 26/380. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Korucuoğlu, Nevin. *Veled Çelebi İzbudak*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Basımevi, 1. Baskı, 1994.
- Kur’ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 20. Basım, 2010.
- Kurnaz, Şefika. *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı 1991.
- Kurtuluş, Rıza-Pala, İskender. “Mülemma”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/537-538. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Mağnisî, Ahmed b. Muhammed. *Tercüme-i Cezerî* (Tecvîd Risâleleri içinde). İstanbul: Âsitâne Kitabevi, tsz.
- Makdisî, Ebû’l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm. *el-Mürşidü’l-vecîz ilâ ‘ulûm tete’alleku bi’l-Kitâbi’l-‘Aziz*. nşr. Tayyar Altıkulaç. Beyrut: Dâr-u Sadr, 1390/1970.
- Mardin, Şerif. *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları, 15. Baskı, 2008.
- Maşalı, Mehmed Emin. *Kur’ân’ın Metin Yapısı-Mushaf Tarihi ve İmlâsı*. Ankara: Otto Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Maşalı, Mehmet E. “Mushaf”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/242-248. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Mecmû‘atü-sarf*, Y.b., İstanbul: Yasin Yayınevi, 1999.
- Mekkî, Muhammed Nasr. *Nihâyetü’l-kavli’l-müfîd fî ‘ilmi’t-tecvîd*. Kâhire: Bulak, Matba‘ati’l-Emîriyyeti’l-Âmire, 1308/1890.
- Mer‘aşî, Muhammed b. Ebî Bekir (Saçaklızâde). thk. Sâlim Kaddûrî. *Cühdü’l-Müküll*. ‘Ammân: Dâr-u ‘Ammâr, 1429/2008.
- Mersafî, Abdülfettâh Seyyid ‘Acîmî. *Hidâyetü’l-kârî ilâ tecvîd-i Kelâmi’l-Bârî*. Medine: Mektebetü Tayyibe, 2005.
- Mertoğlu, M. Suat. “Salâtüselâm”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/23-24. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Metin, Barış. “Veled Çelebi’nin Türk Milliyetçiliğinin Doğuş ve Gelişme Sürecindeki Yeri ve Türk Diline Dair Çalışmaları”. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 32 (Kış 2012), 99-122.
- Muhaysın, Muhammed Sâlim. *el-Mühezzeb fî’l-kırââtî’l-‘aşr*. 1/43. Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyyeti li’t-Türâs, 1417/1997.

- Mutçalı, Serdar. *el-Mu‘cemü’l-‘Arabiyyü’l-hadîs*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 2012.
- Müberred, Abdilekber b. ‘Umeyr el-Ezdî es-Sümâlî. *el-Müktedâb*. 1 Cilt. Beyrut: ‘Âlimü’l-Kütüb, 1963.
- Mühaysin, Muhammed Salim. *el-İrşâdâtü’l-celiyye*. Kahire: 2005.
- Nedîm, Ebü’l-Ferec Muhammed b. İshak. *el-Fihrist*. thk. Rıza Teceddüd. 2 Cilt. Tahran:1971.
- Okumuş, Mesut. “Kur’ân İmlâsının Gelişim Süreci Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/17 (Ocak 2010).
- Oylubaş Katfar, Duygu. “Kadın Dergilerinde Öncü Bir Erkek Ahmet Edip ve Ev Hocası Dergisi”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 6/4 (Kasım 2017), 2436-2447.
- Öğüt, Salim. “Fâtiha Sûresi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12/254-255. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Önder, Abdullah. “Hurûf-u Mukatta‘a”. *İslâmi İlimler Araştırmaları Dergisi* (2019/1), 97-116.
- Önder, Mustafa Kemal. *Tecvîd İlminin Temel Kaynakları Bağlamında Harflerin Mahreç ve Sıfatları*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Özege, M. Seyfettin. *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*. İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1977.
- Öztürk, Ali-Çorak, Reyhan. *Osmanlı Türkçesi Ders Notları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi İlhyt. Lns. Tm. Programı, 2010.
- Öztürk, Cemil. “İdâdî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21/464-466. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Öztürk, Cemil. “Rüşdiye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35/300-303. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Pakdil, Ramazan. *Ta’lim, Tecvid ve Kıraat*. İstanbul: İFAV Yayınları, 15. Basım, 2019.
- Pâluvî, Abdülfettâh. *Zübdetü’l-‘irfân*. İstanbul: Hanifiyye Kitabevi, tsz.
- Saleh, Alaaddîn-Bulut, Ali. “Hemze’nin “‘İlmü Resmi’l-Masâhif” ve Kıraâtteki Yeri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2016/2), 77-103.
- Salih, Abdülkerîm İbrahim Avdâ. *el-Muthaf fî resmi’l-Mushaf*. Mısır: Mektebetü Dirâsâtî’l-Kur’âniyye, 1. Basım, 1427/2006.

- Salman, Faruk vd. *Tecvîdli Kur'an-ı Kerim Elif-Bâ'sı*. Ankara: DİB Yayınları, 9. Basım, 2018.
- Sannav, Sabri Can-Turan, Cem. "Askeri Zaferden Diplomatik Yenilgiye Bir Örnek: 1897 Dömeke Meydan Muharebesi ve Sonrasında Meydana Gelen Gelişmeler". *Turkish Studies* 14/4 (Aralık 2019), 989-1000.
- Sarı, Mehmet Ali. "Harf". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 16/163-165. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Sarı, Mehmet Ali. *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*. İstanbul: Numune Matbaacılık, tsz.
- Sarı, Mehmet Ali. *Tashîh-i Hurûf Kursu Ders Notları*. İstanbul: 2011.
- Sarıhan, Zeki. *1921 Maarif Kongresi*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Sîbeveyhi, Ebû Bîşr 'Amr b. 'Osman b. Kanbar. *el-Kitâb (Kitâbü Sîbeveyhi)*. thk. 'Abdu's-Selâm Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1402/1982.
- Şafak, Yaku-Öz, Yusuf. *Tekke'den Meclis'e Sıra Dışı Bir Çelebi'nin Anıları*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Baskı, 2009.
- Şen, Ziya. "Haccâc b. Yûsuf ve Mushaf Tarihindeki Yeri". *Turkish Studies* 9/5 (Bahar 2014), 1867-1894.
- Tanrıbuğu, Hâfız Mehmed Sâlih. *Muhîtu't-tecvîd*. İstanbul: Âsitâne Kitabevi, tsz.
- Tanyer, Turan. "Ankara Kitabevlerine Dair". *Ankara Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Haziran 2013), 113-129.
- Tarabîh, Edmâ. *Mu'cemü'l-hemze*. Beyrut: Mektebet-ü Lübnan Nâşirûn, 1. Basım, 2000.
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 4. Basım, 2018.
- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ, *el-Câmi'u'l-kebîr (Sünenü't-Tirmizî)*. thk. Beşşâr Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1996.
- Topkar, Kevser-Köse, Resul. *Musavver Vücûd-ı Beşer*. İstanbul: Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Tuğral, Rahim. *Ana Hatlarıyla Kur'ân Tecvîdi*. İzmir: İzmir İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 15. Basım, 2009.
- Tuncel, Emrullah. "Kur'ân Tedrîsâtında Harf Tâliminin Önemi ve Usûlü". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/1 (Bahar 2021), 372-397.

- Tunç, İbrahim. *Elif-bâ (Kur'an) Öğretim Tekniklerinin Standardizasyonu ve Yeni Bir Elif-bâ Önerisi*. İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Türkoğlu, Serkan. “Türk Edebiyatında Pendnâme-i Attar’ın Manzum Tercümelere ve Seyyid Ali Rızâ’nın Riyâzü’r-Rızâ’sı”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22(Özel Sayı) (Nisan 2018), 671-692.
- Uzluk, Feridun Nafiz. “Veled Çelebi”. *Selâmet* 1/2 (Mayıs 1962), 11-13.
- Uzun, Mustafa İsmet. “Ebced”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/68-70. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Âmentü”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 3/28-30. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yazıcı, Nesimi. “Takvîm-i Vakâyi’”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/490-492. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Yazıcı, Tahsin. “Gülîstan”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 14/240-241. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Yılmaz, Abdulkadir. “Hat Sanatında Hareke ve Noktalamanın Tarihi Seyri”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2003), 43-86.
- Yüksel, Yakup. “Beydâvî Tefsiri’nde Besmele Tahlili”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/26 (2012/2), 91-107.
- Zemahşerî, Ebül-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf ‘an hakâiki ğevâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fî vücûhi’t-te’vîl*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavvid. 1 Cilt. Riyad: Mektebetü’l-Abîkân, 1998.
- Zerkeşî, Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*. 1 Cilt. Kahire: Mektebet-ü Dâru’t-Türâs. tsz.
- Zihni, Mehmed. *el-Kavlü’s-sedîd fî ‘ilmi’t-tecvîd* (Tecvîd Risâleleri içinde). İstanbul: Âsitâne Kitabevi, tsz.
- Ziyâüddîn, Hafız Ahmed. *Vesîletü’l-ğufrân* (Tecvid Risâleleri İçinde). Kastamonu: Âsitâne Kitabevi, 1327.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. “Kur’ân’ın Yazılması ve Mushaflar”. çev. Halil Aldemir. *Kur’ân İlimleri Menâhilü’l-‘İrfân Tercümesi*. ed. Faik Akcaoğlu. 1/508-511. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2015.

ÖZGEÇMİŞ

İlk öğrenimini Çorum’da bitirdi. Hafızlık eğitimi ile İmam-Hatip öğrenimini Konya’da tamamladı. 2008 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 2004 yılından beri DİB’de Müezzin Kayyım, İmam-Hatip ve Kur’ân Kursu Öğreticiliği kadrolarında görev yaptı. Halen Diyanet Akademisi/ İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi’nde ‘Aşere-Takrîb ve Tayyibe eğitimi almaktadır.

